

300 kg fisk pr. skoleklasse. En må også ha fisk i forskjellige "stadier" i produksjonsprosessen. Fisken må kjøpes inn uten at vi har noen garanti for at den senere kan bli solgt. Selv om fisken senere blir solgt, må museet forskuttere betalingen, noe som i seg selv er problematisk. I tillegg er det en god del arbeid med å tørke, salte, røyte og pakke den fisken som ikke er ferdig tørket. Dette må museet leie folk til å gjøre.

2) Prosjektet krever omfattende forberedelser og rikelig tilgang på folk, noe som museet har problemer med å organisere. Nordmøre Museums mangel på økonomiske og personalmessige ressurser har gjort at vi må foreta til dels store omdisponeringer for å kunne gjennomføre disse dagene. Når museet er underbemannet, blir det heller ikke så lett å lede et stort antall elever og voksne. For at dette undervisningstilbudet skal kunne utvides til å kunne bli et fast tilbud fra museets side, må det trolig opprettes et eget engasjement for å håndtere planlegging og gjennomføring.

Hittil har prosjektet vært et prøveprosjekt som har vært forbeholdt en skoleklasse pr. år. Inntil ovennevnte problemer er løst, vil ikke museet ha kapasitet til å utvide dette tilbudet, selv om vi ideelt sett gjerne ønsker å kunne tilby slike aktivitetsdager til flere skoleklasser.

Erfaringene med prosjektet er så positive at museet arbeider med å skaffe økonomisk støtte til å gjennomføre slike tiltak, slik at tilbudet kan utvides på et senere tidspunkt.

# DALEN GÅRD

AV CHRIST ALLAN SYLTHE

## Preludium

Dalen gård fremstår i dag for det utrenede øye som et eldre gårdstun, omringet av parkeringsplass, et påtrengende, modernistisk idrettsanlegg, et museumsanlegg og nyere bolighus. De forbipasserende har nok ofte spekulert over hva som kan være årsaken til at man her, relativt sentralt i det moderne Kristiansund kan finne et såpass stort gårdsanlegg. Suset fra de høye gamle trær i den gamle hagen har nok for mange skapt en kilen følelse av historisk sus, mystikk, og kontakt med forgangne tider. Atter andre har nok hørt gjetord om de gamle veggmalerier som skal ha prydet veggene i hovedbygningen. Er de der ennå? Andre har hørt bruddstykker av historien om den rike kjøpmann Knudtzon som ga eiendommen det navnet den har i dag Knudtzondalen. Noen har kanskje til og med hørt historien om den skotske kjøpmann Walter Miln som var den som i sin tid tok til å rydde seg et løkkebruk mellom haugene her ytterst ut mot havet. Men de fleste vet nok såpass lite at de sitter igjen med uklare inntrykk og tusen spørsmål.

Det kan for mange derfor kanskje være kjærkomment å få et gløtt inn i den historiske virkelighet, bli bedre kjent med bygningene; deres hovedform og detaljer, bli kjent med deres byggherre, hans hverdag og hans ideverden.

Jeg vil ta leseren med på en vandring gjennom anlegget og inn i de enkelte bygningene. Jeg vil gjøre ham kjent med bygningene ned i den minste detalj, forklare vilkårene for dens utforming, lære han å tolke detaljene som viktige "ord" som til sammen kan fortelle husets historie.

## LEDEMOTIV

Før jeg lar leseren slippe til i selve anlegget, vil jeg gjøre han kjent med fenomen og begreper som er sentrale og viktige for forståelsen av Dalen gård, anleggets utforming og tilblivelseshistorie.

## Det britiske miljø i Kristiansund

Jeg nevnte innledningsvis at Dalen gård opprinnelig ble anlagt som løkkebruk av en innvandret skotsk kjøpmann, Walter Miln, en av de mange briter som på 1700-tallet slo seg ned her i byen.

Hva var årsaken til at så mange britiske kjøpmenn etablerte seg i Kristiansund i denne tiden? Forklaringen ligger blant annet i et udekket behov for ekspertise i fiskeforedling. På 1720-tallet mestret ikke nordmennene finesene i klippfisktilvirkningen. Det skulle bli britene som fra 1730-tallet og framover kom til å opparbeide den norske klippfiskhandelen. Hva var så årsaken til at de britiske kjøpmenn etablerte seg med betydelige klippfiskbedrifter i Romsdal amt i tiårene rundt 1750? Årsakene var flere. En av de viktigste var at både eksport og produksjonsvilkårene var meget gunstige i Norge. (Johnsen 1951: 32).

Men hvorfor nettopp britiske kjøpmenn? Det synes å være en klar sammenheng mellom den britiske innvandringen til Nordmøre og politiske hendelser i Skottland og England på 1700-tallet. Utgangspunktet var kampen om kongetronen i Skottland. I Skottland var unionen med England meget upopulær og mange skotter støttet den katolske tronpretendenten Jakob III av huset Stuart og senere Charles Edward Stuart i deres kamp for å vinne den skotske trone. Charles Edward måtte imidlertid gi opp planene om å erobre tronen etter å ha blitt slått av hertugen av Cumberland i slaget ved Culloden 27.04.1746. Alle som hadde hjulpet ham i Skottland ble henrettet, fengslet eller straffet på annen måte. De ættene som hadde støttet huset Stuart ble i tiden som fulgte forbigått på mange måter, mens de som hadde samarbeidet med England ble begunstiget både politisk, sosialt og økonomisk (Johnsen 1951:34). Sannsynligvis var også politiske forhold en medvirkende årsak til at flere skotter i dette tidsrommet bosatte seg i Kristiansund. Det er imidlertid viktig å presisere at de skotske kjøpmenn som slo seg ned i Danmark-Norge for å drive handel var reformerte (ikke katolikker som huset Stuart). Om de forlot Skottland på grunn av politisk urolige og økonomisk dårlige tider, var det ikke nødvendigvis fordi de havnet på gal side i tronfølgerstriden. Alt taler for at dette også gjelder for William Gordon som kom til Norge allerede i 1739, og for Walter Miln og alle de andre skottene som slo seg ned i Kristiansund på 1700-tallet.

En annen årsak var at det skotske samfunn på 1700-tallet var inne i en overgangperiode, med blant annet omlegging av næringslivet. De skotske fiskerierne var på retur, og på grunn av engelsk skattlegging av saltet lønnet det seg ikke lenger for skottene å tilvirke fisken med salt. Det var derfor sikkert fristende for skottene å søke lykken i de norske sjølenene der det var gode vilkår for kjøpmenn med tiltakslust, stor kapital og rik kunnskap om fiskeri. (Johnsen 1951:36). De mange krigene på 1600-tallet og den store nordiske krig hadde

hatt skadelige virkninger på næringslivet i Danmark-Norge. Dette gjorde at de dansk-norske myndighetene i merkantilismens ånd forsøkte å trekke kapital, teknisk dyktighet og innsikt til landet for på den måten å styrke handel og industri. Som ledd i dette ble det etablert spesielle privilegier for de reformerte. De reformertes viktigste fordeler kan leses ut av paragraf 21 og 22 i privilegiet av 15 mai 1747: Alle reformerte som ville bosette seg i kjøpstedene i Danmark-Norge for å bygge og bo og drive handel skulle de første 20 år være frie og forsånet for all toll og skatt. Dersom kjøpmennene eller deres barn innen disse 20 år ville forlate landet, kunne de reise fritt og ta med formuen ut av landet avgiftsfritt. Den eneveldige kongen lovet dessuten de reformerte særlig beskyttelse og "bevågenhet". (Johnsen 1951:36-37).

De skotske og engelske reformerte kom til å bety mye for utvikling av den norske fiskerinæringen. De lærte fiskerbefolkningen å tilvirke klippfisk av meget høy kvalitet. Klippfisken ble en etterspurt handelsvare viden om. John Ramsay, John Matthewmain, William Gordon, John Ord og John Moses fortjener derfor betegnelsen "grunnleggerne av den norske klippfisknæringen". (Johnsen 1951:38). På grunn av Ramsay og Gordon kom det til sterk økning i klippfiskeeksporten omkring den tid Kristiansund ble kjøpstad. (Yderstad 1959:258).

## Om forvandlingen fra golde klipper til frodige hageflekker.

Thue har beskrevet hvordan Kristiansund ble omskapt fra et meget goldt landskap til et miljø med flere innslag av hageanlegg og annen frodighet: "Unektelig har Kristiansund den ubekvemmelighed, at der er næsten intet dyrkbart land. Den er allevegne omgivet af høie, steile og ufruktbare klipper, men ved indvaanernes flid og bekostning blev aarlig opdyrket temmelig meget land mellem klipperne. Endog de nøgne fjelde blev gjort fruktbare til græs- og kornavling ved paaførsel af myrjord og gjødsel." (Yderstad Romsdalsposten:3). (Se fig. 1).

Kraft nevner også slike forhold: "Klipperne omkring byen har ingen jord, i det høieste nogen grus, men især i fordybningerne er vandfulde myrer og torvjord, hvoraf man med utrolig møie og bekostning har dannet sig græsmarker og skjønne haveanlæg; herved har dette af naturen næsten ubeboelige sted efterhånden vunnet baade i bekvemmelighed og skjønnhed. Det er naturligt, at der i en by af denne beskaffenhed ikke bor andre mennesker end netop de, som den for handelen fordelaktige beliggenhed drager hid." (Yderstad, Romsdalsposten:3).

Det ble foretatt et betydelig arbeid med oppdyrking i Kristiansund i perioden fra 1780 fram til krigsutbruddet i 1807. De fleste av byens kjøpmenn deltok i

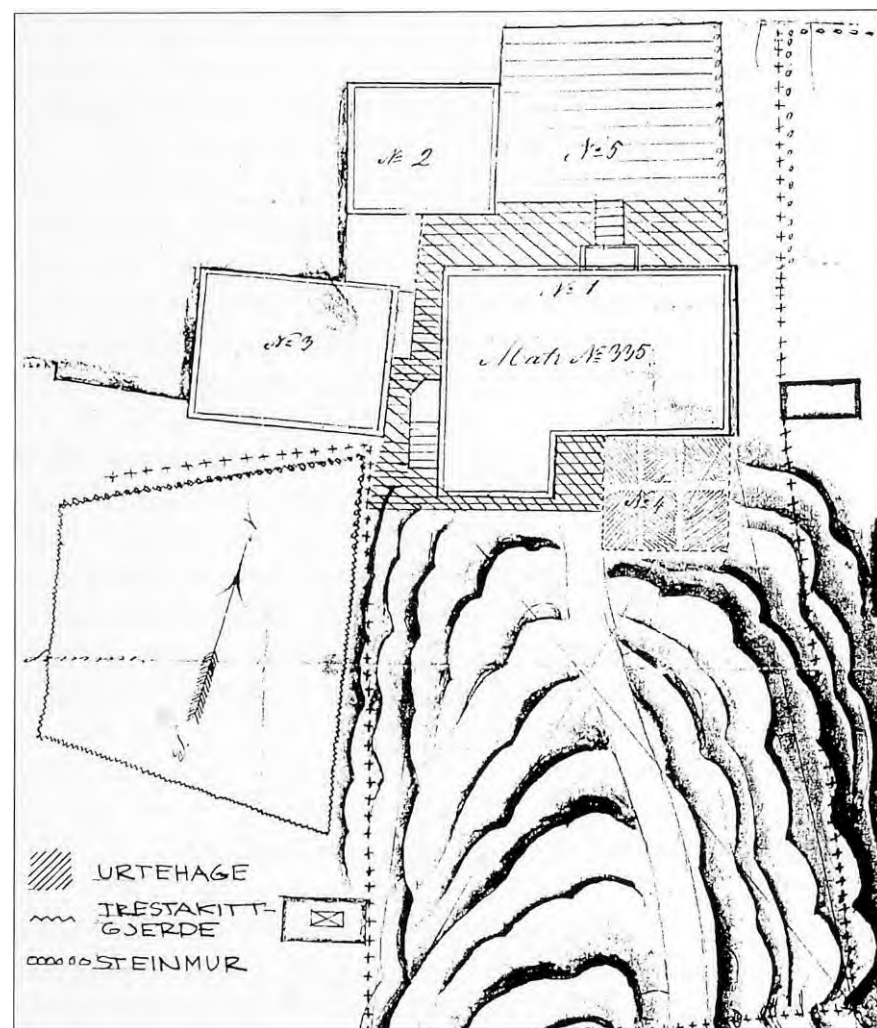


Fig. 1.  
Hageanlegg  
ved  
Fiskergaten 6  
på Innlandet,  
(oppmålings-  
kart).  
Illustrasjon:  
ukjent,  
Nordmøre  
Museum

dette arbeidet. Megleren Franz Tvedt og baker Sven Vold var blant de spesielt driftige oppdyrkere. (Yderstad, Romsdalsposten:3).

Den første utplanting av trær fant sted langs nåværende Fosnagata i Vågen rundt midten av 1800-tallet. (Yderstad, 1949:3).

Fra og med 1865 kom det mer fart og system over byens forgrønningprosjekt; da ble nemlig "Selskapet til Kristiansunds Vel" stiftet. De fikk utarbeidet planer for parkanlegg i Kristiansund. Dette selskaps første viseformann, kateket Henrik Greve, var en ivrig pådriver for dette arbeidet. Det første prosjektet gikk ut på å plante trær på gravstedene og andre sentrale steder i byen. Men allerede i 1867 tok man fatt på arbeidet med å opparbeide egne parkområder. Da ble nemlig et engstykke mellom tollbetjent Walthers gård og det såkalt Lyhsfjøs ved Lyhshaugen avstått til park. Dette ble den såkalt "Nerparken". Senere ble denne parken utvidet nordover ved at det gamle gravstedet ble omgjort til park, og vestover med Barmannhaugen. (Yderstad, Romsdalsposten:3).

På Nordlandet ble kjøpmann Niels R. Parelius en viktig forkjemper for opparbeiding av parker. Han fikk blant annet plantet på sørsiden av Bjørnehaugen. Trærne, som kom fra Frankrike, ble fraktet hjem til Kristiansund med briggen "Victoria". De ble plantet av vokter Ole Høvik som også hadde ansvaret for pleie at dette grøntområdet den første tiden. Men Parelius' viktigste prosjekt var at han anla et helt parkanlegg i skråningen ovenfor hans egen gård like ved den senere Nordlandet kirke. I brev av 17. mai 1873 skjenket han parkanlegget som gave til Kristiansund kommune. Vedlikeholdet av disse parkanleggene ble snart overtatt av "Selskapet for Kristiansunds Vel". (Yderstad, Romsdalsposten:3-6).

I 1893 ble det etablert et annet selskap som skulle videreføre arbeidet med parker og grøntanlegg; "Kristiansund treplantingsselskap". Det første styret bestod av byfogd Smith, lærer Kr. Fostervold, kandidat Skjoldborg, kjøpmann L. Williamsen, konsul W.A. Knudtzon, konsul Gram Parelius og gårdbruker P.J. Glærum på Dalen gård. Allerede året etter stiftelsen gikk dette nye selskapet til planting av 700 aske- og lindetrær. Disse ble plantet langs Langveien på Kirklandet og på strekningen fra Nygårdene til Åsgårdvikan samt ved vannbassenget på Nordlandet. Flere gårdbrukere fikk også trær som de plantet på sine gårdsbruk. Blant annet plantet gårdbruker Glærum en del trær på sitt gårdsbruk Dalen gård. Det er således i flere henseende interessant kobling mellom 1800-tallets treplantingsprosjekt og Dalen gård. (Yderstad Romsdalsposten:6).

På nordsiden av Vardefjellet ble det plantet 3000 små furutrær. (Yderstad, Romsdalsposten:6).

Treplantingsselskapet tok også initiativ til å bevare ødegårdsskogen på Nordlandet fra ødeleggelse. Det vernede skogområdet som fikk navnet "By-skogen" ble innviet i 1896. "Formålet var blant annet å "Tilveiebringe et smugt og hyggeligt udfluktsted for byens befolkning og navnlig den del af samme der i sommertiden ikke har raad til i lighed med de bedre stillede samfundsklasser at søge længere ud paa landet og nyde fordelene af at tilbringe en vakker dag i Guds frie natur". (Yderstad Romsdalsposten: 6).

Fra løkkebruk til gårdsbruk.

På 1700- og 1800-tallet anla byens kjøpmenn en del gårdsbruk. Disse gårdsbrukene ble ofte oppkalt etter kjøpmennene og fikk navn som Brunsvika, Kaasbølmyra, Mosesmyra, Clausens Minde og Knudtzondalen. (Yderstad 1959:256). (Se fig. 2).

De gårdsbruk av ymse slag som ble anlagt i Kristiansund utviklet seg ofte etter et spesielt mønster: Det hele startet ofte med at kjøpmennene enten bygget eller kjøpte jordareal utenfor selve bybebyggelsen for å skaffe det nødvendige av mat til sin ofte store husholdning. Disse jordarealene ble dyrket opp, og

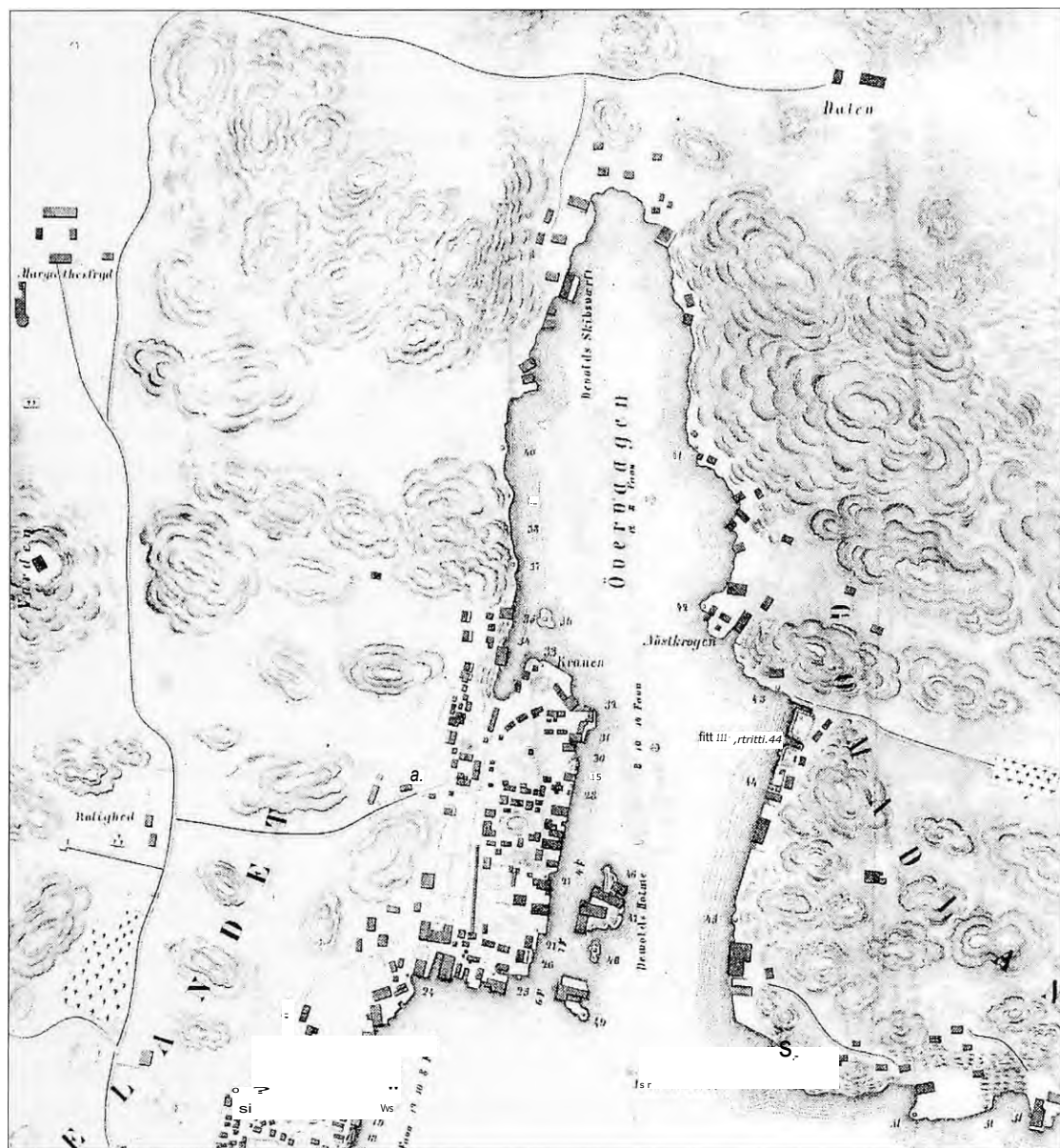


Fig. 2. Kart over Kristiansund (1854) med løkkebrukene Roligheden, Margrethes Fryd og Dalen. Illustrasjon: K.Petersen, Nordmøre Museum.

det ble bygd fjøs og andre nødvendige driftsbygninger. Et par rom i driftsbygningen ble innredet til bolig for budeia og drengen. Senere ble det reist et våningshus som herskapet kunne bo i om sommeren. Gårdsbruket fikk med dette også preg av landsted, og ble ofte gitt feminine navn som "Margrethes Fryd" og "Anes Fornøyelse". (Yderstad 1959:256-257).

På Røros finner vi en innlandsparell til slike urbane selvforsyningsgårdsbruk. Også Røros lå slik til at det i eldre tider var problematisk å få tilført det

nødvendige av matvarer i tilstrekkelige mengder utenfra. Derfor var det vanlig at både bergverksarbeiderne, funksjonærene og de rene bybøndene hadde gårdsbruk med fjøs, stabbur og våningshus inne i selve byområdet. Vinterfor ble skaffet gjennom oppdyrking av englapper i bergstaden sitt nærområde. Om sommeren ble dyrene i begynnelsen daglig drevet fra byen ut til disse engstykkene. Etter en tid ble det satt opp seterhus på engstykkene, og de kom til å fungere som seteranlegg hvor buskapen holdt til hele sommeren. (Røros kommune 1989 : 28).

Poenget var altså at disse gårdsbrukene i Kristiansund i første omgang ble drevet av kjøpmennene selv som del av en slags selvberging. Årsaken var nok at Kristiansund som vi vet lå isolert på øyer ute i havet og at det var vanskelig å få jevnlig tilgang på de nødvendige jordbruksvarer på annen måte. Fra midten av 1800-tallet ble det imidlertid lettere for kjøpmennene å skaffe jordbruksvarer fra annet hold, og kjøpmennene solgte i denne tiden ofte sine gårdsbruk til innflyttede bønder fra bygdene. (Yderstad 1959:257).

#### Løkkebruk:

Det hele startet som nevnt med såkalte løkkebruk, ofte drevet av kjøpmenn som bodde nede ved havna. Nedenfor følger en kort beskrivelse av de viktigste av disse.

**Løkka:** Hele bydelen Løkka var tidligere en engløkke som ble oppdyrket i perioden 1790-1800 av kanselliråd Hans Brodtkorb, Brodtkorbgårdens byggherre. Selve kjøpmannsgårdsanlegget lå som kjent i Vågen, og årsaken til at han dyrket opp området i "Løkka" var trolig at det ikke var ledig grunn som egnet seg til oppdyrking nærmere. Brodtkorb dyrket også opp "Roligheten" hvor han i 1800 anla "Den Brodtkorbske Familiebegravelse". (Yderstad Romsdalsposten 1949:3)

"Løkka" kom etter hvert til å gjennomgå den typiske forvandling fra enkle løkkebruk uten våningshus til selvstendige gårdsbruk som ble nevnt ovenfor. Eiendommen ble nemlig 10.01.1861 overtatt av politimester Christian Aug. Bendixen. Hovedgården i Løkka (det eldste hus som stod der) var identisk med den senere Tolåsgården som stod på tvers av Bendixens gate og som ble revet for et par år siden. Politimester Bendixen solgte 12.01.1867 Løkka til Enkefru Magdalene Moe, født Walther, datterdatter av Hans Brodtkorb. Hun solgte så eiendommen videre til Thore Einersen Skjølsvik. Skjølsvik bygde på huset og ga det den utforming vi senere kjenner. Det gamle "Rokilde" ble selvstendig gårdsbruk da Skjølsvik et år senere også kjøpte "Lille Engen", den senere Tolåsenga. Thore Skjølsvik startet i 1870 å utparsellere Løkka til byggetomter. (Yderstad Romsdalsposten 1949:3)

Et annet av de kjente løkkebruk var Christie Minde. Denne tidligere jordeiendommen omfattet området mellom Jiillums gate og brakkestrøket (tyskerbrakker) ved Sankthanshaugen. Den tilhørte i sin tid kanselliråd Hans Brodtkorb, og ble senere overtatt av hans svigersønn Eilert Christie, bror av stortingspresident Johan Friman Koren Christie. Det var Eilert Christie som døpte eiendommen for Christie Minde, trolig oppkalt etter hans far, postmester Johan Koren Christie. (Yderstad, Romsdalsposten: ).

Som et siste eksempel kan nevnes **Eilerthøj**. Denne jordeiendommen lå nord for Christie Minde, ved St. Hanshaugen, der brakkebyen senere ble liggende.

## DALEN GÅRD

Etter denne innledning med orientering om de økonomiske og historiske rammebetingelser skal vi bli nærmere kjent med Dalen gård.

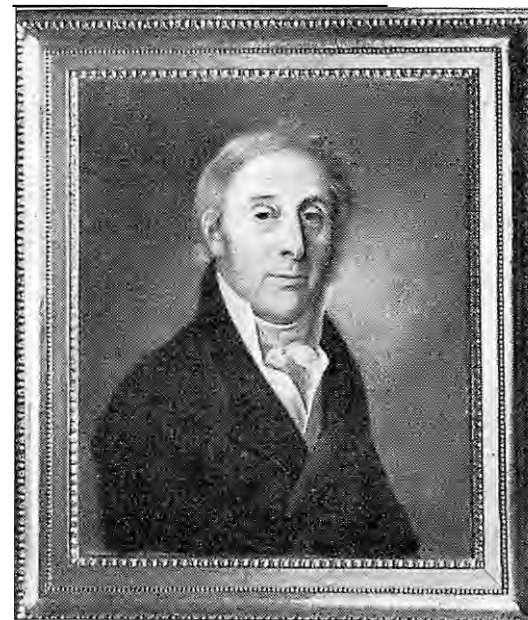
## GÅRDENS PLASSERING

I første halvdel av 1800-tallet var den vanlige kjørevei fra de sentrale deler av Kirkelandet oppover det vi nå kaller "Langveien, forbi brukene Kaasbølmyra og Mosesmyra, ned "Dalabrekka". (Yderstad 1959: 260). (Fig.2 Eldre kart med løkkebruk inntegnet, blant annet Dalen)

## GÅRDENS HISTORIE

Walter Miln bygslet et stykke av blautmyra ved "Øvre Fosundvaagen". Det landområdet som Miln bygslet strakte seg i retning nord-syd fra Dalebukta til Øvrevågen, i øst-vest fra ca 400 meter øst for nåværende uthus til østgrensen for bruket Mosesmyra (i nærheten av nåværende Dalabrekka skole), (Yderstad 1959:257). Dette området fikk navnet Dalen. Miln bygslet dette området av Fosnagårdens eier Morten Lossius. Miln var som mange kjøpmenn på den tid meget interessert i jordbruk, og startet oppdyrkingen av området. Han grøftet og dyrket området, og plantet de første trærne. Han rakk også og reise en del bygninger; fjøs, sauehus og ladebygning. Våningshuset er imidlertid ikke nevnt i noe skriv fra hans tid. (Yderstad 1934). Miln satte også opp steingjerde og torvgjerde (Yderstad bind 3:124) rundt det område som han dyrket opp. Milns enke, Anna Maria Miln, født Juul, fortsatte arbeidet med Dalen gård etter at mannen døde i 1799. (Yderstad 1959:257).

Knudtzondalen het i eldre tid "Øvre Fosenvågen". Eiendommen var delvis oppdyrket av den skotske kjøpmann Walter Miln på 1780-tallet. Etter at Walter



*Fig. 3. Nicolay H. Knudtzon som overtok Dalen gård i 1808. Illustrasjon: Professor Hornemann, Nordmøre Museum.*

Miln døde, giftet Milns enke seg på ny i 1807, og lot da holde auksjon over alle Milns eiendommer, deriblant "Øvre Fosenvågen" som da ble kjøpt av Nic. H. Knudtzon. Han brukte "Øvre Fosenvågen til landsted og "seter". (Hauglid 1951:292-293).

Jordarealet i Dalen som før var bygslet av Miln ble i 1808 kjøpt av N.H. Knudtzon. (Se fig. 3). Tidligere hadde han i følge Yderstad kjøpt Dalens ladebygning og fjøs m.m. samt enkefru Milns våningshus i byen. (Yderstad 1934). Nærmere bestemt hadde Knudtzon kjøpt disse bygningene og mer til på auksjon i 1807. Mer om dette senere i artikkelen. (Kristiansund byfogdembede auksjonsprotokoll 3: folio 184A). Skjøtet på Dalens jordareal er datert 8 mars. 1808, og er utstedt av Morten Lossius som også

eide Fosnagårdens grunner. Han var dessuten "proprietær til Holden gård og underliggende gods i Hevne tinglag og Fosens fogderie". Like etter, i 1809, utvidet han jordeiendommen ved å kjøpe til et område med fjell og myr mot øst. Dalen gård kom etter dette til å strekke seg helt til Dunkarsundet og Hinna-kleppen. I skillet for denne handelen, datert 12. juni 1809, har hele dette området fått navnet Dalen. (Yderstad 1959:257-258).

Nicolay H. Knudtzon reiste fra byen få år etter at han hadde kjøpt Dalen; i 1814 flyttet han til Trondheim. Hans sønner Søren og William Knudtzon overtok farens forretninger under firmanavnet N.H. Knudtzon & Sønner. Firmaet ble ledet av Søren Knudtzon som trivdes så godt i Dalen at han holdt til der store deler av året. Av et skjøte datert 30.juli 1846 går det fram at Nicolay H. Knudtzon på dette tidspunkt solgte Dalen til Hans Dahl. Dette kan tyde på at Nicolay H. Knudtzon og frue sto som eiere av Dalen gård etter at de flyttet fra byen. Muligens kunne de også ha feriert her enkelte sommere, men dette er bare spekulasjoner. (Yderstad 1959:260).

Hans Larsen Dahl kjøpte som sagt Dalen gård i 1846, kjøpesummen var 4000 Riksdaler. Av gårdens gamle dokumenter går det imidlertid fram at Dahl hadde store økonomiske problemer. I april 1853 forpaktet han bort Dalen til skolelærer I. Hansen. Litt senere på året, det vil si i september 1853 gikk det imidlertid ikke bedre enn at gården ble lyst ut til salg på auksjon fordi hans Dahl

hadde misligholdt pantobligasjoner. Gregorius Aune fra Surnadal fikk tilslaget på auksjonen. Trolig hadde Aune kun kjøpt eiendommen i spekulasjonsøyemed, for han solgte den videre allerede i 1855. Hans Larsen Dahl holdt også til på gården til dette tidspunkt. (Yderstad 1959:260).

Før vi går videre i eierrekken, skal vi dvele litt ved skolelærer I. Hansen som forpaktet gården en kort periode fra 1853. Antakelig for å bedre sitt innkomme startet han med servering av mat og drikke på Dalen gård, og stedet ble på den måten et utfartssted for byens befolkning på søndagene. Ungdommen hadde også tilhold her og utfoldet seg med dans og lek. Prost Schånning så imidlertid i unåde til den slags frivolitet, klagde til biskopen som fant å måtte forflytte lærer Hansen til et sted i stiftet i sikker avstand fra prost Schånnings strenge livssyn (Yderstad 1959:260).

I 1855 ble Dalen gård solgt til Jon Glærum, bondesønn fra Surnadal. Ved siden av å være driftig gardbruker var han også en ivrig haugianer som praktiserte flittig lesning i bibel og huspostill, samt husandakter morgen og kveld. Han hadde imidlertid også stor forståelse for viktigheten av annen teoretisk kunnskap, og sendte derfor sønnen Peder J. Glærum til Aas høyere landbrukskole. (Yderstad 1959:260-261).

Peder J. Glærum overtok Dalen gård i 1883. Ved siden av å være en flittig og velskolert gardbruker, deltok han også i det offentlige liv. Peders sønn Jon Glærum overtok gården i 1921. Også han fikk solid utdanning ved landbrukskolen på Ås. (Yderstad 1959:261).

Jon Glærum overtok Dalen gård i 1. juli 1921. Han var i en vanskelig økonomisk situasjon etter at jobbetidens økonomiske forhåpninger sviktet fullstendig, og måtte ta opp lån i Hypotekbanken for å løse ut sine søsken. (Glærum 1972:4).

## GÅRDSDRIFTEN

Da gården ble solgt til Hans Larsen Dahl i 1846 hadde den følgende besetning; 17 melkekyr, 1 okse og 3 hester. (Yderstad 1959:260).

Da Jon Glærum overtok i 1885, videreutviklet han gardbruket i vesentlig grad. I de første femten år av hans driftstid økte byens befolkning med over 50% fra 4300 til 6700. Dette ga et betydelig større marked for landbruksprodukter og derved godt grunnlag for utvidelse og forbedring av driften på Dalen. Store deler av myrjorda ble grøftet og kultivert til fruktbar aker og eng. Bøndene fungerte som byens renovasjonsvesen og fikk på den måten tilgang til mye god gjødsel. Da Peder Glærum overtok etter sin far i 1883, hadde derfor garden steget 2,5 ganger i verdi fra 1855 (fra kr. 12.800 til kr. 32.000). (Yderstad 1959:261).

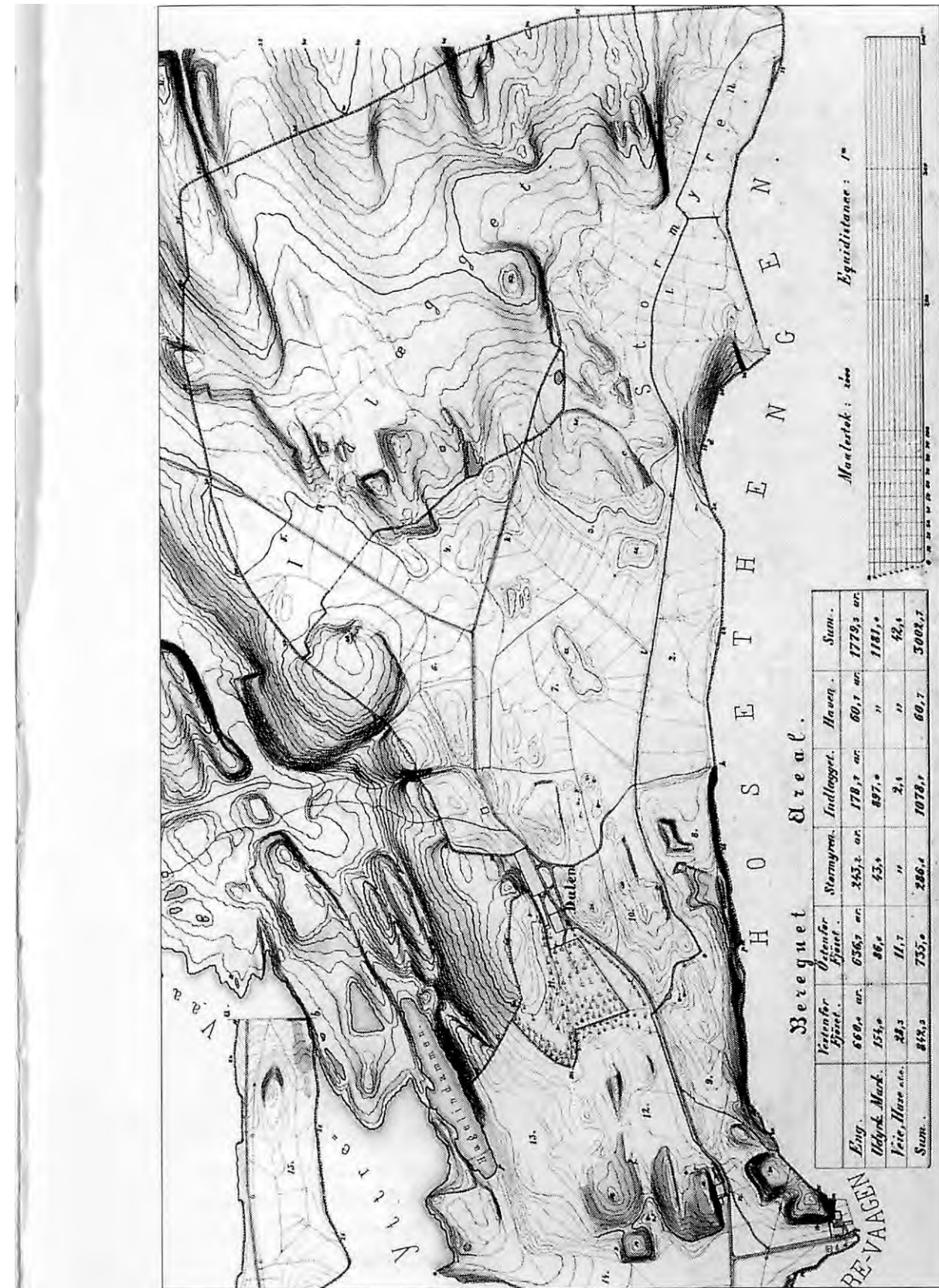


Fig. 4. Kart over Dalen gård, tegnet i 1880.  
Figur: Andreas J. Glærum, Per Glærum.

Like før Jon Glærum overtok ble det laget et "Kart over Gaarden Dalen, Kristiansund. Optaget Høsten 1880 af Andreas J. Glærum". (Se fig. 4). Av dette kartet framgår at det i 1880 var laget steinutgard rundt hele eiendommen. Foruten bygningene på gårdtunet er også inntegnet Glærum's bygninger i Øvervågen. Kartet er ellers meget nitid og fagmessig utført med inntegnet vegetasjon (blant annet hageanlegg), veier, stier og d.reneringsgrøfter.

#### TUNETS UTFORMING

I tunet på Dalen gård finner man i dag i alt 6 eldre bygninger; våningshus, låve (driftsbygning), melkekjeller, hønsehus/lekestue, fraukjeller og smie. Bygningene er plassert i rekke, og vi har dermed å gjøre med den tunform som ellers var veldig vanlig på den nordmørske landsbygd; rekketunet. (Se fig. 5).

Vest for våningshuset ligger den gamle hagen med mange store gamle trær. Flere trær er trolig fra Milns tid. Vi har ovenfor lest at han plantet de første trærne (Yderstad 1959 : 257). I de senere års stormer har dessverre en del av trærne blåst over ende, men en god del er fremdeles tilbake.

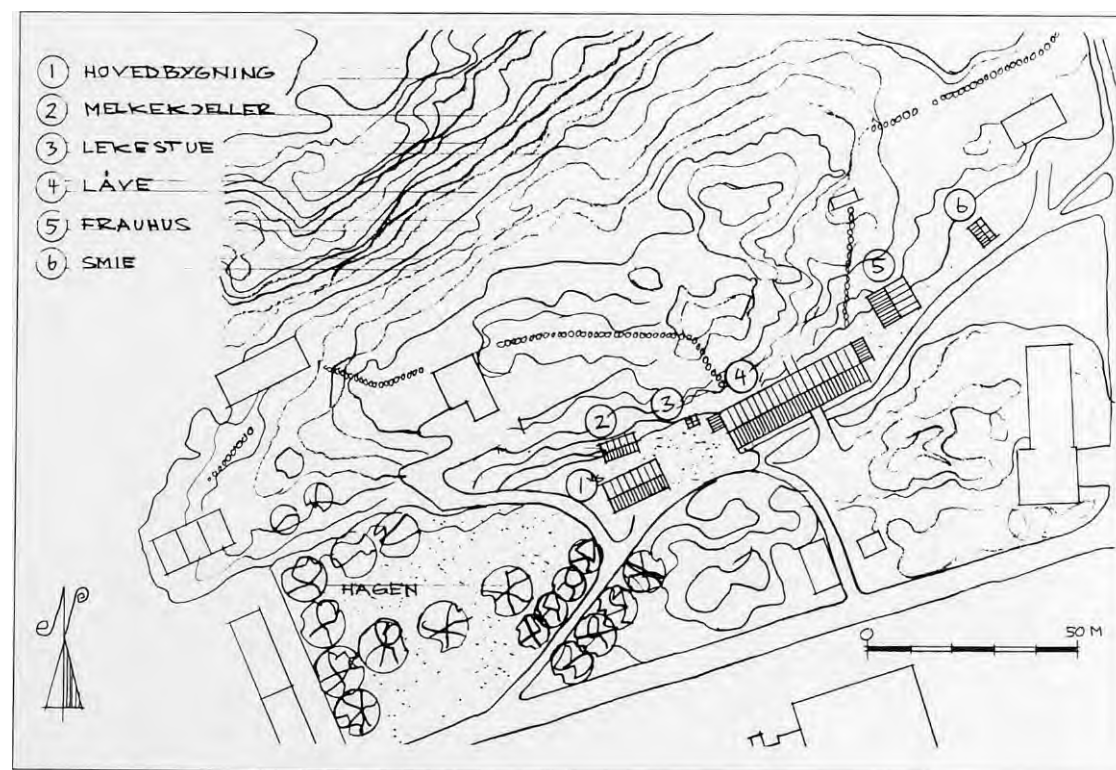


Fig. 5. Skisse av tunet på Dalen gård, slik det fremsto like etter 1966. Illustrasjon: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

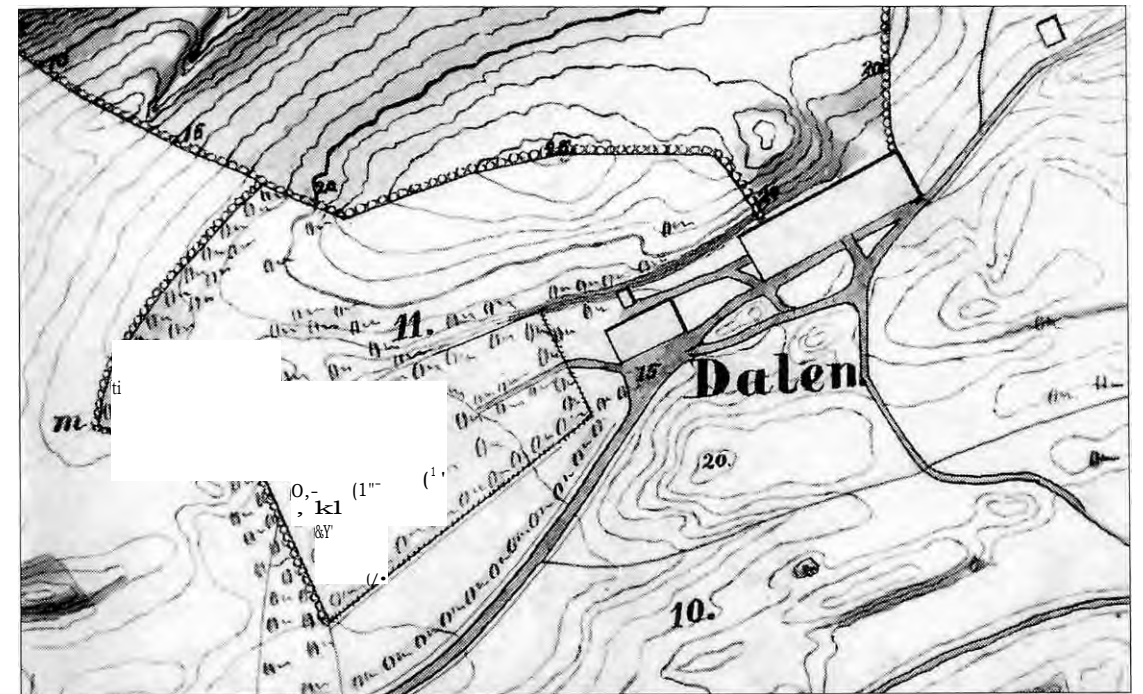


Fig. 6. Utsnitt av kart over Dalen gård, med hageanlegget, 1880. Illustrasjon: Andreas J. Glærum, Per Glærum.



Fig. 7. Bevarte rester av alleen som førte opp til tunet fra sørvest. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

I tidligere tider fant man også en urtehage som del av tunet. "Gården og Urtehagen" var omgitt av et "Stakittværk" med en lengde på 242 alen (ca 152 meter). (Branntakstprotokoll 1827-1837 : 45). Hvilke deler av tunet dette stakitt-gjerdet omfavnet går litt klarer frem av branntakst av 17. september 1846: "stakittværk af Træ om gaardsplass og en til Gaarden liggende Hage, 295 Alen langt (85 meter). (Branntakstprotokoll 1837-1842 : 37B). Som vi ser er gjerdet blitt litt utvidet siden forrige takst.

På det omtalte "Kart over gaarden Dalen" fra 1880 er hageanlegget nøyaktig inntegnet. (Se fig. 6). Her er avgrensingen av hageanlegget tydelig inntegnet. Hoveddelen lå nede på flaten vest for hovedbygningen, men en

knoppskyting av den strakte seg også opp på den vestre og laveste del av bergryggen nordvest for hovedbygningen. Det gikk en smal vei inn i hageanlegget østfra. (Se fig. 7).

I dag ligger huset med hovedfasaden vendt mot syd. I følge Yderstad stod vånegården opprinnelig med bredfasaden mot vest og hagen. Dette går blant annet fram av kart fra 1854. (Se fig. 8). Huset ble flyttet til nåværende stilling på 1870-tallet. (Yderstad 1934).

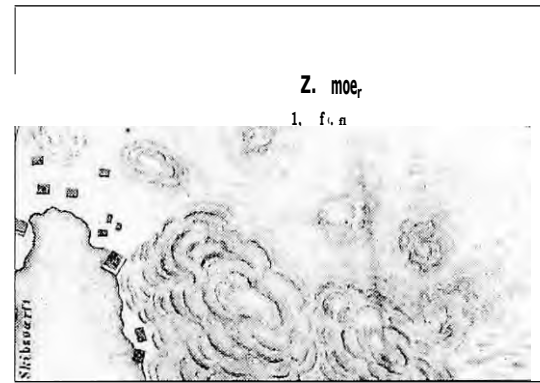


Fig. 8. Utsnitt av kart over Kristiansund, 1854, med hovedbygningens opprinnelige orientering. Illustrasjon: K. Petersen, Nordmøre Museum.

## VÅNINGSHUSET

### Forhistorien:

I følge tradisjonen skal nåværende våningshus på Dalen gård opprinnelig ha ligget ved Sørsundet som del av en eiendom som Walter Miln kjøpte i 1775 på auksjon etter kjøpmann Gordons konkurs. Vi skal se litt nærmere på historien til denne eiendommen og tilhørende bygninger.

Helt konkret skal vi undersøke hvordan Gordons og senere Milns eiendommer er beskrevet i branntakster og annet arkivmateriale i siste halvdel av 1700-tallet og starten av 1800-tallet. Dette for å sjekke om vi i disse eiendommer kan finne noe våningshus som ut fra størrelse og utforming kan være det påståtte "emne" til Dalen gårds hovedbygning. Vi skal også se om vi i takstene finner mere omtale av den mystiske bygning som i avgiftsprotokoll av 1802 er beskrevet som "en Tæmpeltur som ikke er i brug", og som i følge tidligere Riksantikvar Hauglid var den bygning hvor en del av Dalen gårds veggmalier opprinnelig var plassert. I gjennomgangen av eiendommene vil det også bli lagt vekt på å vurdere sannhetsgehalten i det som tidligere er publisert om Milns eiendommer og Dahlen gård. Dette ut fra det branntakster og annet kildemateriale sier om de samme eiendommer. En annen hensikt bak gjennomgangen av disse eiendommer er å gi et visst inntrykk av det sosiale og økonomiske ståsted til grunnleggeren av løkkebruket Dalen, Walter Miln.

Før vi starter på gjennomgangen av Gordons og Milns eiendommer skal vi gi en kort beskrivelse av Dalen gårds hovedbygning slik den første gang er beskrevet i branntakster av 1819 og 1827-1837:

"En på Landstedet Dahlen kaldet oppført ny Vaanebygning, 2 Etagier høi af Tømmer hvori Stue, Kammer, Kiøkken med muret Ildsted, Bagerovn og Bryggerpande, samt Spiskammer og 4 Overværelser, i Bygningen 15 fag Kittvinduer og 3 Jernkakkelovner, udvendig bordklædd, hvidmalet og Teglhengt. 550 Spd". (Branntakst 1819:takst nr. 324).

"Vaaningshuus 2 Etagier, Tømmerbygning med Bord- og Stentag, 23 Alen lang, 12 Alen dyb, 9 Alen høi, til 5 Værelser 16 Fag Vinduer og 2 Kakkelovner samt Kiøkken med Bagerovn og Kogeovn og indmuret Jern Gryde. 550 Spesiedaler." (Branntakst 1827-1837:45).

Kjøpmann William Gordon hadde kjøpt den aktuelle eiendommen i 1742. Den lå på det sted ved Sørsundet hvor Søvikgården senere lå. Denne eiendommen er avmerket på kartverk fra midten av 1700-tallet. I kartets tegnforklaring bruker man begrepet "byen" om Kristiansund, noe som skulle tilsi at kartet må være laget etter kjøpstadstiftelsen i 1742. Derimot er ikke Milnbrygga, bygd 1749, avmerket på kartet. Kartet må derfor være laget en gang i perioden 1742-1749.



Fig. 9. Utsnitt av kart over Kristiansund, 1747, med Gordons eiendom ved Sørsundet (se pil). Illustrasjon: Ukjent, Nordmøre Museum.



Det er sannsynligvis laget i forbindelse med en rettsak i 1747. På Milns eiendom finner man bokstavkoden A og B, som i tegnforklaringen er beskrevet på følgende måte: A. En Mester Gordings opbygde gaard hvor huusmændene tilforen havde deres optræk. B. Er det støke imellem bygningerne som samme huusmænd der bor ovenfor blev forundt til optræk af de forige (?) men er brat og for lidet. (Se fig. 9). Opprinnelig fant man her i følge Hauglid en bygning av samme type som den såkalte kongegården på Innlandet, en sjøbrygge bygd sammen med beboelsesrom, og med svalganger på sidene. (Hauglid 1951:298). Beskrivelsen av denne kombinasjonsbygning er så vag at det er umulig å avgjøre hvorvidt den er "råstoffet" til hovedbygningen på Dalen gård. Rent umiddelbart står den frem som en helt annen hustype.

Sønnen til kjøpmann William Gordon gikk konkurs allerede i 1771. Han hadde rotet seg bort i økonomisk uføre etter blant annet å ha kausjonert for den beryktede fogden kammerråd Alsing. Gordons bo var i den grad fallitt at det nordenfjells ble ansett som en stor skandale. Gordon rømte landet etter fallitten, og i Trondheim ble det spekulert på at Gordon hadde ført store verdier ut av landet og at hele fallitten var et bedrag. I realiteten var nok fallitten heller et resultat av dårlige konjunkturer. (Johnsen 1951:176-177).

De jordeiendommene som Gordon eide rundt om på Nordmøre ble i 1772 solgt på auksjon til kjøpmann William Leslie; storgården Bremsnes med 28 husmannsplasser, borgerleiet Røeggen, Ekkilsøy, borgerleiet Strømsholmen, samt en rekke andre øyer, holmer og eiendommer. (Johnsen 1951: 176-177).

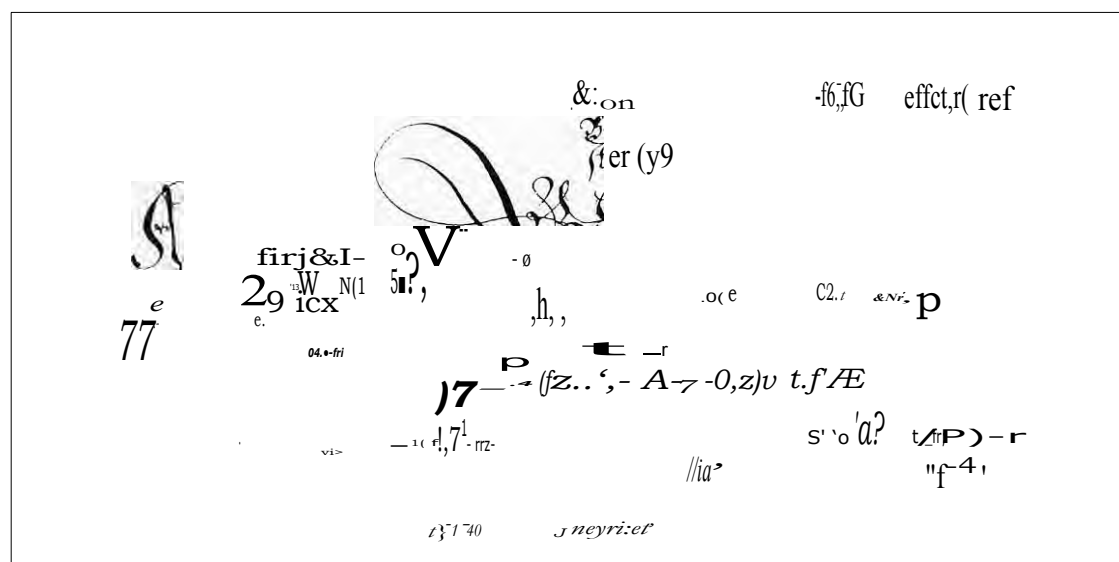


Fig. 10. Utsnitt av auksjonsprotokoll vedrørende Gordons auksjon i 1775. Illustrasjon: Kristiansund Byfogdembedes auksjonsprotokoll nr. 1, Statsarkivet i Trondheim.

Gordons eiendom ved Sørsundet ble som nevnt solgt på auksjon til Walter Miln så sent som i 1775 etter forgjeves å ha blitt utbudt på auksjon 5 ganger tidligere. (Hauglid 1951:176-177). (Se fig. 10). Walter Miln slo seg ned i Kristiansund omkring 1770, Robert Gilroy kom til byen noen år senere. Etter at de hadde fått handelsborgerskap i 1778 startet de handelselskap sammen under navnet "Gilroy og Miln". Selskapet ble sannsynligvis oppløst relativt kort tid etter Milns død i 1799. Man finner imidlertid eiendomsnavnet "Gilroy og Miln" i avgiftsprotokoller så sent som i 1802. Milns enke drev handelsforretning til hun giftet seg på ny med tollinspektør Heyerdahl i 1805. (Yderstad 1935).

Da Walter Miln 4 april 1775 kjøpte Gordons eiendom ved Sørsundet på auksjon bestod den av følgende bygninger: "Et stort Vaanehus, stående på Kirkelandet i Christiansund. Og bestående af en holbygget Brygge, en liden 3 etasjes Bygninge, et Stabbur, en Kipperboe, en Brændesval, en ditto Boe, en Borgestue, et Ildhus og et Fæehus tilhørende en Bygning og under verdsatt til 700 Riksdaler". Under auksjonen fikk Walter Miln tilslaget for 714 Riksdaler. Det er ellers verdt å merke seg at de ellers så meget omtalte veggmalier ikke er nevnt i auksjonsprotokollen ved denne 6. gangs auksjon. (Kristiansund B yfogdembedes Auksjonsprotokoll nr. 1; )

Det som i auksjonsprotokollen er beskrevet som "stort Vaanehus" kan utmerket godt være den senere hovedbygning på Dalen gård, men uten mer detaljert beskrivelse er indisiene altfor uskikre. Det som er omtalt som "en liden 3 etasjes Bygninge" er muligens identisk med den noe mystiske "Tempeltur som ikke er i bruk" som nevnes under Gilroy og Milns eiendom i avgiftsprotokoll av 1802.

Da Walter Miln overtok i 1775 fant man på Gordons tidligere eiendom ved Sørsundet i følge Hauglid følgende bygninger: "Een stor Kiøbmands Huuse Laan" og "en liden 3-Etages Bygning", sistnevnte med 13 fag vinduer og 3 jern kakkelovner. Miln overtok våningshusene alene i 1789 da Gilroy flyttet over til Fosna gamle gård. Miln bodde her til sin død i 1799. (Hauglid 1951:298). I følge auksjonsprotokollen bestod imidlertid den eiendom Miln kjøpte av Gordon også av flere andre hus. Dessuten eide firmaet Gilroy og Miln også 1 toetasjes og 2 enetasjes våningshus (se avgiftsprotokoll av 1802).

I branntakstprotokoll for perioden 1777-1786 er Gilroy og Miln oppført som eier av følgende eiendom med våningshus:

a. En 2 Etagiet Vaanebygning (300 Rd), b. En 3 Etagiet ditto (150 Rd). c. En gammel Søeboe 2 Etagier høi. (150 Rd). d. En Kipperboe (10 Rd). e. Et Ildhus (20 Rd). f. En Brændesval (10 Rd). g. Et Stabbur (30 Rd). h. En Borrestue (20 Rd) (branntakstprotokoll 1777-1786:takst nr.65).

Også i denne taksten finner vi en "2-Etagiet Vaanebygning" som meget vel kan være kimen til Dalen gårds senere hovedbygning, men også i denne takst er detaljbeskrivelsen og dermed indisiet for vagt. Den 3-etages bygning som vi i

forrige takst over denne eiendommen antok kunne være en "Tempeltur" er i denne takst benevnt som vånehus.

I neste branntakstprotokoll, for perioden 1787-1795 er Gilroy og Miln oppført som eiere av følgende eiendommer hvor det finnes vånehus:

**Takst nr. 91:**

- a. **En Vånebygning** 2 Etagier høi af Tømmer. hvori 20 fag vinduer, 6 Kakkellovner, 3 2-Etagiet og 3 enkelte. ,Taget tækket med rød Pandesteen. 300 Rd.
- b. **Dito Vånebygning** 3 Etagier høi af Tømmer, hvori 13 Fag Vinduer og 3 Jern Kakkellovner, 12 Etagiet og 2 enkelte. Taget tækket med blaae glaseret Pandesteen. 180 Rd.

Dessuten: c. En **Søebrygge**, d. Et lidet **Pakkehus**, e. Et **Ildhus**, f. En **Brændesval**, g. Et **Stabbur**, h. En **Borrestue** , i. Et **Fæhus**,

Selv om denne taksten inneholder langt flere detaljer enn tidligere er det fremdeles vanskelig å avgjøre hvilke av disse 2 vånebygninger som er "råstoffet" til Dalens hovedbygning. Bygning a. er i likheten med Dalens hovedbygning bygd i 2-etasje, mens bygning b som riktignok er en etasje høyere ligner mer Dalens hovedbygning hva angår antall vinduer og kakkellovner.

Takst nr. 78:

- a. Et Vånehus af 1 Etage høit, af Tømmer, tilbygt kipperboe, Kiøkken og et **Kammers af Stavværk**, hvori 2 1/2 fag Vinduer og en enkelt Jernkakkellovn. Taget tækket med Næver og Torv. 30 Rd. Huset bebos av Eilert Carlsen og av Anna Dorothea Larsdotter Guldsteen. Fra 1795 av Kornstad.

Dette er et mye mindre og mer beskjedent utformet hus enn den senere hovedbygning på Dalen gård.

**Takst nr. 84:**

- a. **En Vaanebygning**, 1 etage høit af Tømmer, med tilbygt Svaler og **Kiøkken af Stavværk**, hvori 3 1/2 fag vinduer og 2 enkelte jern Kakkellovner. Taget tækket med Næver og Torv. 40 Rd. Også dette huset er "utleiebolig". Det beboes af Christen Andersen, og i 1797 af Knud Ingebriktsen Ekren.

Dette er også en langt mer beskjeden bygning enn hovedbygningen på Dalen gård.

I samme branntakstprotokoll for perioden 1787-1795 er Walter Miln eneeier av følgende eiendommer hvor våningshus forefinnes:

**Takst nr. 94:**

Eies af Ulrich Friedrich Paasche, fra 1796 af Walter Miln.

- a. **En Huuse Vaaning**, 2 Etagier høi af Tømmer, hvori 8 Fag Vinduer, en Jernkakkellovn 2 Etagier høi, en enkelt dito, og en 2-Etagiet grødsteens kakkellovn. Taget tækket deels med Næver og Torv, og deels med rød Pandesteen. 270 Rd.
- b. **En Pakkboe** af Stavværk, 2 Etagier høi, hvori 1 Fag Vinduer. Taget tækket med Næver og Torv. 300 Rd.

Nevnte "Huuse Vaaning" har samme høyde som Dalens hovedbygning, men har et langt lavere antall vinduer, antall vindusfang og mer spartansk detaljering.

**Takst nr. 149:**

Eier: Johan Olsen, fra 1789 kjøbmann Even Evensen, fra 1792 Gilroy og Miln.

- a. **En Stuebygning**, 1 Etage høi, af Tømmer, hvori tilbygget Brændesval af Stavværk, hvori 5 fag Vinduer, en enkelt Jernkakkellovn og en dito af Grødsteen. Taget tækket med Næver og Torv. 50 Rd.

Også dette er en mye mindre og langt mer spartansk bygning enn den aktuelle hovedbygning.

I skatteprotokollen av 1802 er nevnt en spesiell bygning tilhørende Gilroy og Miln; "en astronomisk Bygning" med et "Tempeltur som ikke brukes". I følge Hauglid må denne være identisk med den den "liden 3-Etages Bygning" som er nevnt ovenfor. Han hevder videre at veggmaleriene med astronomiske motiv må ha vært plassert her. (Hauglid 1951:298).

Det er imidlertid verdt å merke seg at bygningen som i protokollen etter auksjonen i 1775 er benevnt som en "liden 3-etasjes Bygning" i branntaksten for perioden 1777-1786 for samme eiendom er benevnt som "b. En 3-Etagiet dito", (dvs. Våningshus). I neste branntakst (for perioden 1787-1795) er den også beskrevet som våningshus med 3 jernkakkellovner. Kan det virkelig stemme at et såkalt "Tempeltur" (av Hauglid også definert som en astronomisk bygning) kan være utformet som et våningshus med ildsted?

Før vi tar endelig stilling til Hauglids antagelse, skal vi se litt nærmere på hvilke eiendommer og bygninger som står oppført i Milns navn i Skatteprotokollen av 1802 (3 år etter hans død!):

I firmaet Gilroy og Milns eie finner vi følgende eiendom:

Gaardens nr.: 104.

Gaardens Bygninger taxeres for: 980 Rd.

Bygningenes anvendelse, etageantall, størrelse og verdi:

- a. **Vaanebygning**, 350 Rd, 1-Etage, 23 Alen længde, 16 Alen Brede, (14,5 x 10)  
2-Etage, 23 Alen længde, 16 Alen Brede, (14,5 x 10)
- b. do Bygning, - 1-Etage, 5 Alen Længde, 5 Alen Brede, (3,1 x 3,1)
- c. do Bygning, - 1-Etage, 8 Alen Længde, 3 Alen Brede, (5 x 1,9)

- d. Et Tæmpeltur som ikke bruges, 1 80 Rd, 1-Etagie, 14 Alen Længde, 8 Alen Brede, (8,8 x 5)  
 (En astronomisk bygning). 2-Etagie; 17 Alen Længde, 11 Alen Brede (10,7 x 7)  
 3-Etagie; 14 Alen Længde, 8 Alen Brede (8,8 x 5)  
 To Vinger af samme; 1-Etagie, 9 Alen Længde, 1 Alen Brede (5,6 x 0,6)  
 2-Etagie, 9 Alen Længde, 1 Alen Brede (5,6 x 0,6)

Dessuten: e. Søebrygge, 250 Rd, f. En dito i 2 etasjer, g. **Ildhus** i 1.etg. 30 Rd, h. **Stabbur** i 1.etg. 40 Rd, i. **Borrestue** i 1.etg, 30 Rd, j. **Fæhus** i 1.etg, 20 Rd, k. ??, 10 Rd, l. **Brændesval** i 1.etg, 20 Rd, m. **Baadhuus** i 1 Etagie, n. **Ilønsehuus** i 1.Etagie, (Kommissjons-Protokol over den ved Forordningen af 1.October 1802 paabudne Afgift af Kjøbstad-Bygninger: folio 37)

Det er to interessante trekk ved denne eiendomsbeskrivelsen. For det første har vi her å gjøre med en beskrivelse med angivelse av størrelse på den enkelte bygning. Vånebygningen er beskrevet til å være 23 alen lang og 16 alen bred (14,5 meter x 10 meter). Det vil si samme lengde som nåværende hovedbygning på Dalen gård, men litt over 2 meter smalere. Til tross for breddeforskjellen kan dette likevel være "kimen" til Dalen gårds hovedbygning. Forklaringen på breddeforskjellen kan være at bygningen før den ble flyttet til Dalen gård hadde en svalgang langs bakre langvegg, med bredde ca 2 meter, en svalgang som ble sløvfet da huset ble gjenreist. I kystens byggeskikk var det ganske vanlig med slike svalganger på baksiden av huset. De fungerte til oppbevaring av redskap og brensel, samtidig som de ga hoveddelen av hus ly mot vær og vind.

I avgiftstaksten av 1802 er det ikke gitt noen beskrivelse av bygningens detaljer, takstverdien er satt til 350 Riksdaler. I den første branntakseringen av hovedbygningen på Dalen gård, i 1819, er den taksert til 550 Riksdaler. En slik verdiøkning på 200 Riksdaler bør kunne tolkes som resultat av bygningsmessige utbedringer i forbindelse med gjenreisningen.

Jeg vil til slutt raskt bla meg tilbake gjennom de takster jeg allerede har gjennomgått av tilsynelatende tilsvarende eiendom (med omtrent samme type bygninger). Vi vil da ut fra ovenfor nevnte forutsetning kunne gjenfinne Dalens nåværende hovedbygning i følgende bygninger: I **branntakstprotokoll for 1787-1795** kan den gjenfinnes i **bygning a.** i takst nr. 91: "Våsebygning 2 Etagier høi af Tømmer, hvori 20 fag vinduer, 6 Kakkelovner, 3 2-Etagiet og 3 enkelte. Taget tækket med rød Pandesteen. 300 Riksdaler." I **branntakstprotokoll for 1777-1786** må den være identisk med **bygning a.** i takst nr. 65 "En 2 Etagiet Vaanebygning (300 Riksdaler). Ut fra samme form for eiendoms-sammenligning kan den også være identisk med det "store Vaanehus" på den eiendom som Miln kjøpte på auksjonen etter Gordon i 1775, og den "Vaanegaard" som Knudtzon kjøpte på auksjonen over eiendommen til tollinspektør Hejerdahl (gift med enkefru Miln) i 1807. Vi kan dermed med flere forbehold finne "skriftlige spor" etter Dalens hovedbygning tilbake til 1775.

1

Så over til det andre interessante innslaget i nevnte 1802-protokolls beskrivelse av Gordon og Milns eiendom: I Skatteprotokollen fra 1802 nevnes ikke den "Vaanebygning 3-Etagiet stor" som er nevnt i branntaksten for samme eiendom for perioden 1787-1795. Derimot nevner 1802 protokollen "Et Tæmpeltur som ikke bruges", og som også er 3 etasjer høy, og som ikke er nevnt i branntakstprotokollen for 1787-1795. Kan det likevel være mulig at "Vaanebygning 3-Etagiet stor" og "Et Tæmpeltur som ikke bruges" er en og samme bygning, men gitt ulik benevnelse i de 2 nevnte kilder? I så fall har tidligere Riksantikvar Roar Hauglid likevel rett i sin antakelse av at "Tæmpelturet" er identisk med det som ved 1775 auksjonen er benevnt som "liden 3-etages Bygning", og som i branntakstprotokoll for perioden 1777-1786 er benevnt som "b. En 3-Etagiet dito", (dvs.Vaanebygning). Men har Hauglid nødvendigvis rett i at veggmaleriene med astronomiske motiv har vært plassert her? Dersom "Tæmpelturet" har vært en bygning av en slik standard at det har vært utstyrt med kakkelovner er det vel ikke helt utenkelig at det også har vært veggmalerier her!

Litt lenger bak i artikkelen vil jeg drøfte hva slags bygning dette "et Tæmpeltur" kan ha vært.

I avgiftsprotokollen for 1802 finner vi Walter Miln også som ene-eier av følgende eiendom med vånehus:

Gaardens nummer: 106

Gaardens Verdi: 200 Rd

**a. Vaanebygning,** 170 Rd, 1-Etagie, 15 Alen Længde, 7 Alen Brede (9,5 x 4,4)  
 2-Etagie, 15 Alen Længde, 7 Alen Brede (9,5 x 4,4)

**b. do Bygning,** 1-Etagie, 8 Alen Længde, 5 Alen Brede (5 x 3,2)

**c. Fæhuus og Brændesval,** 30 Rdl,  
 1-Etagie, 7 Alen Længde, 6 Alen Brede (4,4 x 3,8)

(Kommissjons-Protokol over den ved Forordningen af 1.October 1802 paabudne Afgift af Kjøbstad-Bygninger: folio 38).

Ingen av ovenfor nevnte våningshus stemmer med grunnmålene på Dalens hovedbygning.

Det faktum at eiendommer i 1802 skatteprotokollen er oppført i navnet til Gilroy og Miln samt Walter Miln betyr at det ennå ikke var foretatt skifte etter Walter Milns død i 1799, og at firmaet Gilroy og Miln ennå ikke var oppløst.

Etter at Milns enke som nevnt giftet seg på ny med tollinspektør Hejerdahl i 1807, ble Milns eiendommer solgt på auksjon til Nicolay H. Knudtzon. Eiendommene bestod da i følge Hauglid av 2 våningshus nede i byen, samt landstedet Øvre Fosenvågen, det vil si Dalen, som han overtok i 1808. (Hauglid 1951:293).

I auksjonsprotokollen kan vi lese at det i 1807 ble holdt offentlig auksjon over kaptein og tollinspektør Hejerdahls eiendommer, beskrevet på følgende måte. (Dette må i realiteten være kjøpmann Milns eiendommer som etter at hans enke

giftet seg på ny ble overført til hennes nye mann, tollinspektør Hejerdahl. Det har nemlig ikke latt seg gjøre å finne noe beskrivelse av auksjon over eiendommer i Milns navn.) : "Vaaneegaarden hvorunder hører en 3-etasjes Sidebygning, tyende straks vedliggende Pakkhuse med Brændesvale, en ovenfor Gaden beliggende Haug med Rullebod og Vandbrynd, et stort Stabbur ved Porten, en Drængestue og et nytt oppbygget Fæehus med Hæstestald og dertil hørende Vandbrynd. Så et på en i øver Vaagen liggende Engeløkke et grundmuret Fæehuus med Høe- og korrilade." (Kristiansund Byfogdembede Auksjonsprotokoll 3 (1803-1809): folio 184A)

Den eiendom som ble solgt på auksjon i 1807 er langt på vei (når det gjelder type bygninger) identisk med den eiendom som i avgiftsprotokollen av 1802 er beskrevet å være i Gordon og Milns eie. Forskjellen er at Gordon og Milns eiendom i tillegg også bestod av ildhus, borrestue, båthus og hønsehus. Forklaringen kan være at disse "ekstra" bygninger etter sannsynlig oppløsning av "sam-eiet" Gordon og Miln har tilfalt Gordon. • For å etterprøve denne teorien kan vi se etter i branntakseringen av Kjøpmann Robert Gilroys eiendom perioden 1808-1814. I takst nr. 13 finner vi at han eier et "nyoppført" lite stuehus med samme lengde som det "manglende" ildhus (Branntakstprotokoll 1808-1814:8). I takst nr. 11 i samme protokoll finner vi blant annet et tømret Fæehus med nøyaktig samme størrelse og verdi som den manglende Borrestue, og som kan være borrestuen som har blitt flyttet hit og skiftet funksjon. (Branntakstprotokoll 1808-1814:69-70). Dette kan være oppklaring av hvor noen av de "manglende" bygninger har tatt veien.

I likhet med beskrivelsen av Gordon og Milns felles eiendom i 1802 finner vi i den eiendom Knudtzon kjøpte på auksjon sammenstillingen av et vånehus og en 3-etasjes bygning, denne gang beskrevet som "Vånegård hvorunder hører en 3-etasjes sidebygning". Hvis vi sammenligner med 1802-protokollens beskrivelse av den antatt identiske eiendom kan man slutte at den i 1807 bortauksjonerte 3-etasjes sidebygning er identisk med den tidligere omtalte "Tæmpeltur". Betyr betegnelsen "sidebygning" at "Tæmpelturen" var bygd sammen med våningshuset?

Nicolay H. Knudtzon fikk tilslaget ved annen gangs auksjon 23.januar 1807 over den ovenfor beskrevne eiendom. Begivenheten er i auksjonsprotokollen beskrevet på følgende måte: "Ved annen gangs Auktion den 23.Januar blev ved Bud og Overbud Gaarden med Løkken oppbuden til 4051 Riksdaler, hvorfor kjøbmand Herr Nicolay H. Knudtzon, ved Sønnen, blev høistbydende, og derfor nød Tilsagnet." (Kristiansund Byfogdembede Auksjonsprotokoll 3: folio 184A).

Ved siden av den beskrevne grunn og påstående bygninger ble det holdt auksjon over en stor mengde løsøre. Dette er nøye beskrevet i auksjonsberetningen som går over hele 33 store tett beskrevne foliosider. Her har man beskrevet

de solgte gjenstander, omtalt i inndelte avsnitt alt etter hvilken av eiendommens hus de hørte til i. For hovedbygningen har man til og med beskrevet hvilke gjenstander som hørte til i de ulike rom. Det har imidlertid ikke vært mulig å finne beskrivelse av noen veggmalerier her; muligens fordi disse ikke ble sett på som løsøre, men som fast del av selve bygningen. Eller skaper denne manglende omtale uvisshet om hvorvidt maleriene har stått i det våningshus som Knudtzon kjøpte på auksjonen etter Miln i 1807? Ellers kjøpte Knudtzon et beskjedent utvalg av løsøre, de fleste ble kjøpt av andre. (Kristiansund Byfogdembede Auksjonsprotokoll 3: folio 168B-184B).

Ellers er auksjonsprotokollens gruppering av det bortauksjonerte løsøre etter hvor i hovedbygningen de hørte til av spesiell interesse for oss. Dette gir et relativt klart bilde av våningshusets planløsning. Ved å tolke denne del av auksjonsprotokollen vil vi finne at det våningshus som ble solgt til Knudtzon på auksjonen hadde følgende rominndeling: I 1.etasje størhus, kjøkken, forstove-dør (gang), storstue, dagligstue og dagligstuekammer. (6 romenheter). I 2.etasje sal over dagligstua, værelse over storstua, gult kammers, storstuekammersloft og kjøkkenloft (5 romenheter). (Kristiansund Byfogdembede Auksjonsprotokoll 3: folio 168B-184B). Denne rominndelingen minner veldig om det midtgangshus som er hovedbygning på Dalen gård. Romtypene er stort sett de samme. Auksjonsprotokollen nevner til og med at huset i likhet med Dalen gårds hovedbygning hadde en sal over den ene stua. Dette styrker teorien om at det våningshus som Knudtzon kjøpte på auksjonen etter Miln ble gjenreist som hovedbygning på Dalen gård.

Også rektor Yderstad hevder at Knudtzon ikke bare kjøpte Milns vånegård, men hele den eiendommen i vestre bydel som hadde tilhørt Miln. Nicolay H. Knudtzon eller en av hans 2 sønner, William og Søren, bygde nemlig en "flate beboelsesgård" på Søviks tomt i vestre bydel. Som nevnt ovenfor var Søvik-eiendommen den eiendommen som tidligere var eid av Miln. Yderstad hevder videre at Milns gamle vånehus ble flyttet fra Søvikeiendommen ved Sørsundet til Dalen gård, noe som stemmer med vår hypotese. Han mener dette er den samme hovedbygning som står her fremdeles, riktignok i ombygd stand, men med opprinnelig kjerne. (Yderstad 1934)

Hva skjedde så med de bygninger som Knudtzon kjøpte på auksjonen? For å få svar på dette kan vi se nærmere på hvilke bygninger Knudtzon er oppført som eier av i branntakstprotokoll for 1808-1814:

- a. **En Vaanebygning** 2 Etager af Tømmer, hvori 2 Stuer, 2 Kammer, Kjøken samt muret Ildsted, Spiskammer, 5 Overværelser, med 6 Etage Jern Kakkelovner og 20 Fag Kitvindue, herunder en pusset Kjælder, udvendig Bordklædd, rødmalet og Taget tækket med røde Steene. 23 Alen lang og 8 Alen dyb (14,5m x 5m) 350 Riksdaler.
- b. **En tømret Vaanebygning** på søndre Side, 3 Etager høi, hvori 13 Fag

Kitvinduer, 3 jern kakkelovne, 1 2 etaget og 2 enkelte, i hele Bygningen 5 forskjellige Værelser, samt Kjøkken med ildsted, utvendig bordklædd, hvidmalet og Taget tækket med Blaae Steen. 17 Alen lang, 12 Alen Dyb. (10,7m x 7,5m) 180 Riksdaler.

- c. **En tømret Søbrygge**, 3 Etager på søndre Side, hvori 3 tømrede Boder, hvori et fag Kitvinduer, til Bryggen hører en tømret Fladkloppe, udenpå bordklædd og Taget tækket med røde Stene. 19 Alen lang og 6 Alen Dyb. 250 Riksdaler.
- d. **Et litet Pakkhus** af StaVværk, 2 etager, udenpå Bordklædd, rødmalet og Taget tækket med rød Steen. 24 Alen lang, 6 Alen dyb. 50 Riksdaler.
- e. En under Trappen på søndre Side af Gaarden bygget **Svahle**, uden bordklædd og rødmalet og tæglhengt. 15 Alen lang og 3 Alen Dyb. 20 Riksdaler.
- f. Et **Stabbur** af Tømmer 1 Etage med Sperlofter (?), 1 1/2 Fag Kitvinduer, Taget tækket med røde Stene, 12 Alen lang og 5 Alen dyb. 40 Riksdaler.
- g. **En Borrestue** af Tømmer med en jern Bilæggerovn, udenpå bordklædd og Taget tækket med røde Stene. 12 Alen lang og 6 Alen dyb. 30 Riksdaler.
- h. **Et Fæehus** af Tømmer og Stavværk, en Etage med tilbygget Svahl af Stavværk på væstre Side, 1/2 Fag Kitvindue, udenpå bordklædd og taget tækket med røde Stene. 12 Alen lang og 5 Alen dyb. 20 Riksdaler.
- i. **En Kipper- eller Rulleboe** af Stavværk, 1 Etage med et Fag Kitvinduer, bordklædd, hvidmalet, og Taget tækket med røde Stene, 11 Alen lang, 4 Alen dyb. 10 Riksdaler.

Dette er de samme bygninger som de som Knudtzon i følge auksjonprotokollen kjøpte på auksjon etter Miln (Hejerdahl) i 1807, og som på sin side i følge vår hypotese utgjorde brordelen av den eiendom som i Skatteprotokollen (avgiftsprotokollen) av 1802 er beskrevet som tilhørende firmaet Gilroy og Miln. Dersom vi så sammenligner ovenforstående bygningsbeskrivelse med bygningsbeskrivelsen i 1802-protokollen vil vi oppdage noe påfallende: Nesten samtlige bygninger er i ovenforstående branntakst fra perioden 1808-1814 beskrevet med samme takstverdi og med samme lengde som i 1802 skattetaksten, men smalere. Bare en bygning har uendret størrelse, nemlig borrestua. Dessuten må nevnes at den bygning som i skattetaksten fra 1802 er omtalt som 3 etasjes tempeltur med større planmål i 2 etasje enn i første og tredje er i branntakstprotokollen for 1808-1814 beskrevet som en tømret Vaanebygning med samme planmål i alle 3 etasjer (med samme lengde men med 1 alen større bredde enn tempelturens andreetasje).

Vi må derfor gi tidligere riksantivar Hauglid medhold når han hevder at Knudtzon etter overtakelsen av Milns eiendommer foretok en del nybygging og endringer av bygningene. (Hauglid 1951:300). Ut fra branntakstene virker det

som om Knudtzon har bygd om de fleste av bygningene ved som nevnt å redusere bredden. Den mystiske og så mye omtalte "Tempelturen" med utkraget 2-etasje og smale sidefløyer har han (dersom vi tolker branntaksten helt bokstavelig) bygd om til et vanlig bolighus med helt regelmessig form uten utkrager og sidefløyer. Eller ble "Tæmpelturen revet og erstattet av et helt nytt våningshus? Etasjeantall og planmål er såpass likt at jeg tror det må dreie seg om en ombygging.

Spørsmålet er så hvilke av de 2 våningshus Knudtzon lot flytte til Dalen. I en artikkel om Dalen gård i "Årsskrift for Nordmøre Historielag" har Yderstad klare tanker om dette. Han tar utgangspunkt i branntaksten (fra perioden 1808-1814) over de hus Knudtzon kjøpte på auksjon og sier at eiendommen blant annet inneholdt 2 våningshus: "Hovedbygningen på 3 Etasjer 350 Rdl og en vånebygning på søndre side 180 Rdl". Yderstad synes her å blande sammen beskrivelsen av de 2 våningshus. I den branntakst jeg har lest (se ovenfor) står våningshusene beskrevet som "a. **En Vaanebygning** 2 Etager" og "b. **En tømret Vaanebygning** på søndre Side, 3 Etager høi". Han skriver videre at "Vånegården på "søndre side" har han da flyttet til Dalen nær Milns fjøsbygning og innrettet til bolig for seg og sin familie som landsted og sommerbolig. Hovedbygningen til Milngården i byen har han reparert og utvidet til en stilig patrisiergård i likhet med kollega Jens Kaasbøls gård i øst (Knudtzongården). Begge disse Knudtzongårder er nå borte - den første forsvant under storbrannen i 1852, den annen under bombardementet i 1940". (Yderstad 1959:257-258).

Yderstads definering av hvilke av de våningshus som ble flyttet til Dahlen tar utgangspunkt i en feilaktig gjengivelse av branntakstene hvor han som nevnt blander sammen de 2 våningshus hva angår etasjeantall. Spørsmålet er så hvilken av våningshusene han egentlig har siktet til? Hva har vært hovedkriteriet; beliggenheten eller etasjeantallet. Dersom han virkelig har ment det våningshuset som lå på "søndre side" har han i realiteten påstått at det var bygning b. "En tømret Vaanebygning på søndre side, 3 etager høi" (den ombygde 3 etasjes tempelturen) som ble flyttet til Dalen gård. Dersom han derimot har lagt hovedvekt på etasjeantallet og ment det våningshuset som hadde 2 etasjer har han i realiteten ment at det er bygning a "En vaanebygning i 2 Etasjer" som ble flyttet til Dalen gård. I så fall er han enig med oss.

La oss før vi trekker endelig konklusjon kort sammenligne de 2 bygningers planløsning, grunnmål og utforming og utviklingshistorikk for ut fra dette å finne hvilken bygning som mest sansynlig har havnet på Dalen gård.

La oss først ta for oss våningshus a. Det er i branntaksten beskrevet som en "Vaanebygning 2 Etager af Tømmer, hvori 2 Stuer, 2 Kammer, Kjøken samt muret Ildsted, Spiskammer, 5 Overværelser, med 6 Etage Jern Kakkelovner og 20 Fag Kitvindue herunder en pusset Kjælder, udvendig Bordklædd, rødmalet og Taget tækket med røde Steene. 23 Alen lang og 8 Alen dyb (14,5m x 5m)

350 Riksdaler." Dette er som før nevnt en bygning som har samme lengde som hovedbygninga på Dalen gård, men er bort i mot 3 meter smalere. Hvis vi sammenligner denne bredden med mål i dagens hovedbygning vil vi se at dette er (alt etter veggtykkelsen) ca 1 meter bredere enn hovedbygningens storstue. Dette er etter mitt syn neppe nok til å kunne romme det kammers som er beskrevet i taksten, i tilfelle må dette ha vært et meget smalt kammers. Antall jernkakkellovner og vinduer stemmer heller ikke med den første branntakst av hovedbygningen på Dalen gård. Til gjengjeld stemmer de i taksten beskrevne romtyper med hovedbygningens plantype (dobbeltrommet midtgangshus).

Våningshus b er i branntaksten beskrevet som "En tømret Vaanebygning på søndre Side, 3 Etager høi, hvori 13 Fag Kitvinduer, 3 Jern Kakkellovne, 1 2 etaget og 2 enkelte, i hele Bygningen 5 forskjellige Værelser, samt Kjøkken med ildsted, utvendig bordklædd, hvidmalet og Taget tækket med Blaae Stene, 17 Alen lang, 12 Alen dyb. 180 Riksdaler." Dette er en bygning med bredde tilsvarende nåværende bredde på Dalens hovedbygning (også tilsvarende bredden i eldste branntakst). Derimot er den langt kortere, bare 17 Alen (10,7 meter). Dette stemmer ikke med noen av delmålene i dagens hovedbygning. Derimot stemmer antall jernkakkellovner med den eldste takstbeskrivelse av Dalens hovedbygning, mens våningshus b hadde 2 flere vinduer.

Våningshus b ble i følge endringer i branntakstene ombygd fra "Tempeltur" (astronomisk bygning) til våningshus i den perioden hvor Knudtzon overtok, og fikk blant annet takstein av kostbar "blå" tegl. Det andre våningshus (bygning a) har forstatt en noe simplere rød pannestein. Dessuten har våningshus b. med sine 3 etasjer omlag 50 prosent større golvflate. Er det ikke mest sannsynlig at Knudtzon beholdt det nylig ombygde og tilsynelatende mest forseggjorte vånehus (som til og med hadde veggmalerier (?) ) som hovedbolig og heller flyttet det minste av våningshusene til Dalen? Dersom vi følger dette alternativet videre kan det bety at veggmaleriene ikke ble flyttet til Dalen gård i første omgang, men ble i første omgang beholdt i Knudtzons nyervervede (tidligere Milns) våningshus nede ved havnen. Yderstad skriver videre at det våningshus som Knudtzon overtok av Miln og bygde ut som hovedbolig brant under storbrannen i 1852. Hvis veggmaleriene da fremdeles var i dette huset må de ha blitt berget ut og senere plassert i Dalens hovedbygning. De profane veggmaleriene er plassert side om side med sakrale veggmalerier som muligens stammer fra Kristiansunds første kirke som ble revet rundt 1883. Som en nærmere begrunnelse for en slik antakelse vil jeg nevne at den gamle kirken ble ombygd innvendig på 1840-tallet. Da ble rokokointeriøret med brokete farger og utskjæringer endret til et mer ensfarget senempireinteriør. I den forbindelse ble også en del eldre kirkekunst fjernet. (Johnsen 1963 : 629). De malte panelene med

religiøse motiver kan stamme fra den gamle kirken, men sees ikke på Ranheimseters interiørakvarell. De må derfor i tilfelle ha hørt til den del av innredningen som ble demontert på 1840-tallet. De malte panelene med religiøse motiver ble muligens oppbevart demontert i kirken inntil de ble overtatt av Glærum sammen med annet kirkeinteriør i 1883. (Peronlig medd.: Sverre J. Svendsen). Dette kan tyde på at Milns veggmalerier heller ikke ble plassert ut på Dalen gård (eller fikk sin nåværende oppmontering) før på 1880-tallet.

Vi kan ut fra dette vanskelig trekke noen klar konklusjon om hovedbygningens opphav. Størrelsen stemmer bare delvis for begge bygningene. Romtypene stemmer for bygning a sitt vedkommende. Kanskje løsningen er at det ble foretatt en del endringer med huset da det ble satt opp på Dalen. Man vet jo ikke om man rekonstruerte huset nøyaktig bit for bit, eller om man brukte om igjen materialene på en friere måte. Det er også uvisst hvor store endringer som skjedde med huset da det ble snudd 90 grader på slutten av 1800-tallet. Eller var det den bygning som er beskrevet som våningshus på Gilroy og Milns eiendom i skatteprotokoll for 1802 (med grunnmål 23 alen x 16 Alen) som ble satt opp på Dalen gård. Noe våningshus med dette grunnmål er ikke nevnt i branntakst for 1808-1814. Kanskje den da allerede var tatt ned med tanke på gjenreising på Dalen?

Dersom vi studerer husets vertikalsnitt vil vi oppdage at bakværelset bak salen i 2.etasje har et gulv som ligger 10 cm lavere enn salens gulv. (Fig. 19B. Vertikalsnitt 1/2 side). Dette kan tyde på at den bakre del av huset er bygd til senere, eventuelt etter huset ble satt opp/flyttet til Dalen gård. Dette øker sannsynligheten for at det bare er deler av huset som stammer fra Gordons og senere Milns eiendom ved Sørsundet.

For å kunne trekke noen sikker konklusjon må man foreta avdekninger og bygningsarkeologiske undersøkelser av Dalens hovedbygning. Man bør også foreta videre studier av branntakstene fra og med 1819 for å se om de 2 våningshus som er nevnt under Knudtzons hovedeiendom i 1808-1814 fremdeles er beskrevet under denne.

### "Et tæmpeltur".

Før vi ta fatt på utviklingen av Dalens hovedbygning skal vi se litt nærmere på den bygning som er beskrevet som "tæmpeltur". Hva er så egentlig et "Tæmpeltur"? Svaret finner vi kanskje i merknadsrubrikken i avgiftsprotokollen fra 1802; en astronomisk bygning. Hva ligger så i uttrykket en astronomisk bygning? Er det en bygning med stjernebilde, et slag planetarium eller hva? En av de ledende astrofysikere i Norge, Rolf Brade kunne etter direkte forespørsel opplyse at planetarium er et langt mer moderne fenomen fra starten av

vårt eget århundrede. I følge Brade får man i Norge de første astronomiske observatorier på slutten av 1700-tallet. En av pionerene her til lands var Abraham Pihl (Pers.medd. Rolf Brade:1995) Han var prest, astronom og mekaniker. Pihl ble langt mer berømt som astronom enn som teolog, og ble i 1785 ansatt som astronomisk observatør, og utførte etter offentlige oppdrag en rekke stedsbestemmelser på forskjellige steder i Norge. Han var som nevnt også dyktig mekaniker, og lagde derfor selv sine astronomiske instrumenter; astronomisk kikkert, sekstant og ur. (Norsk biografisk leksikon bind 11 : 97). Vi får her forståelse av at astronomi også kunne være et hjelpemiddel for kartfesting, og derigjennom også for navigasjon. Kanskje dette var noe av årsaken til at en skotsk innvandret kjøpmann, bosatt i Kristiansund, fattet interesse for astronomi?

I skatteprotokollen av 1802 er "Tæmpelturet" som nevnt eid av Gilroy .og Miln. Men opplysningen om at det ikke brukes kan tyde på at det har vært oppført av den forrige eier, William Gordon. Vi vet også at William Gordon hadde interesse for astronomi. I 1766 tok han nemlig hjem fra Løndom fem kasser med fine matematiske instrumenter, blant annet et kostbart barometer til en verdi av 25 Rd. Dessverre ble barometeret og flere andre av instrumentene skadd under omlasting i Bergen. Det er lite trolig at han kjøpte så store mengder av disse dyre instrumenter uten at han hadde greie på astronomi og kunne bruke dem. (Johnsen 1951:219).

Flere av de beskrevne veggtavlene tyder også på at eieren har hatt interesse for astronomi. En av tavlene inneholder en hyldest til astronomen. Nedenfor er denne teksten gjengitt i sin helhet fordi den kan være avklarende når det gjelder "tæmpelturets" opprinnelige funksjon (dersom tavlene var laget for å henge her.) Teksten kan også tolkes som byggherrens credo; hans syn på vitenskap og filosofi. (Se fig. 28).

*"Hail, heavenly Science, bright Seraphic truth  
My Soul 's delight, the glamour of my youth!  
O, prove propitious to my artless lays,  
Which I devote with Pleasure to thy Praise,  
Who taught Columbus Ocean 's Face to sweep,  
Or Drake or Candish how to plough the Deep.  
Where would fair Dania's Ships, her Commerce be,  
Her Power, her all, O Science, but for thee?  
The meanest Rustic craves this powerful Aid  
To mete the Labour of his toilsome Spade  
Works to force Water Gins to conquer Fire  
Air mills and aqueous all thy Aid require  
Clocks nothing Time 's incessant circling Course*

*Ballistic Engines all destroying Force  
The Orrery sublime the Armillary Sphere  
Glasses that weigh the pressing ambient air  
Sun dials optic Instrument 's benign.  
Perspective Drawings and the Globes er thine.  
Except Religious Comforts Naught below  
Equals the bliss that Science Votries Know  
These happy mortals Pallas by thy Pow'r  
To distant Worlds in Contemplation tour  
What mental Bliss to view the Order giv 'n  
To those bright Orbs the Ornament of Heav 'n  
Nor fond Caresses nor each charming Grace  
That plays on blooming Celia's matchless Face  
Enamel'd Meadows nor luxuriant Fields  
Give half the pleasure truth 's Goddess yields.  
Winter will strip the happiest sylvan Shades,  
Old age or Sickness Spring like Beauty fades,  
But those refin'd Enjoyments Science brings  
Like liv 'ning Sol are everlasting things.  
Thrice happy few that wisely here attend  
The voice of Science and her tause befriend  
Let others headless of their youthful prime  
Squander on empty joys their fleeting time.*

Nedenfor er denne teksten forsøkt oversatt til norsk, uten tanke på å gjengi korrekt rim og rytme:

*"Vær hilset himmelske Videnskap, lysende serafiske sannhet,  
min sjels fryd, min ungdoms syssel,  
vis deg nådig ovenfor mine ukunstlete kvad  
som jeg med glede tilegner din pris,  
du som lærte Colombus å fare over havet,  
eller Drake eller Candish å pløye dybden  
Hvor ville Danias (Danmark-Norges) skip finne handel  
hennes makt, hennes alt, O vitenskap, hvis det ikke var for deg.  
Den ringeste bonde higer etter denne mektige hjelp  
til å lette det slitsomme arbeide med hans spade,  
Anlegg som tvinger vannmaskinen til å erobre ild,  
vind- og vannmøller, trenger alle din hjelp.  
Klokker viser tidens uopphørlige sirkelende gang.  
Ballistiske maskiners altødeleggende kraft.  
Den sublime orrery (instrument til å framstille planetenes bevegelser og faser)*

6g armilker kulen.  
 Barometer som måler den omsluttende levende luft.  
 Solur, optiske instrumenter  
 Perspektivtegningene og globusene er dine.  
 Bortsett fra religionens trøst gir ingenting på jorden slik lykke  
 som å utøve vitenskapelig arbeid.  
 Disse lykkelige dødelige Pallas ved din makt,  
 Reiser til fjerne verdener i sine tanker.  
 Hvilken sjelelig fryd å skue disse lysende kloders regelmessige orden,  
 himmelvelvingens ornament.  
 Ikke ømme kjært tegn eller henrivende eleganse  
 som spiller over rødme Celas makeløse ansikt,  
 Ei heller lysende enger eller bugnende åkre  
 gir halvparten av den glede som sannhetens gudinne gir.  
 Vinteren vil skrelle bort de lykkeligste sylvaners skygge  
 Ved alderdom eller sykdom. Våren blekner hen som skjønnhet.  
 Men disse forfinede gleder som vitenskapen gir  
 er like evigvarende ting som den levende Sol (eldre romersk gud som personifi-  
 serer solen).  
 Tredobbelt lykkelige de få som viselig gir akt på  
 vitenskapens stemme og viser velvilje mot henne.  
 La andre hodeløse i deres første ungdom  
 ødsle bort deres tid på tomme gleder.

På andre tavler gis en poetisk skildring av de mest kjente stjernebildene, deretter gis en fremstilling av det kopernianske system bestående av Solen, Merkur, Venus, Jorden, Mars og Saturn. (Johnsen 1951:220).

På en av tavlene blir man i poetiske ordelag oppfordret til å beskue stjernene og planetene i undring over de enorme størrelser og det uendelige antall: (Se fig. 29).

*"Come forth, O Man, you azure round survey,  
 And view those Lamps which yield eternal Day.  
 Bring forth thy Glasses, clear thy wond'ring Eyes:  
 Millions beyond the former millions rise.  
 Look, farther millions more blaze from remoter Skies  
 And can'st thou think, poor worm, those Orbs of Light,  
 In Size immense, in Number infinite,  
 Were made for thee alone to twinkle to thy Sight?"*

De noe haltende jambiske pentametre i disse verselinjer gjør at de neppe kan ha vært skrevet av en profesjonell "dikter". De er nok heller forfattet av en dyktig, glø-

dende og kunnskapsrik amatør. Linjene inneholder også noen språklige feil som neppe har vært påført tavlene av en brite. Henvisningen til Danias skip gjør det sannsynlig at de har vært skrevet i kongeriket Danmark-Norge. Det er ikke umulig at de har blitt forfattet i Kristiansund av William Gordon, men at skriften har vært påmalt tavlene av en norskfødt kunstner. (Personlig medd.: Sverre J. Svendsen).

"Tæmpelturet" har som nevnt en noe besynderlig form. Den er bygd i 3 etasjer, hvor første og tredje etasje er like store (ca. 8,8, meter x 5 meter), mens 2. etasje er kraget ut over første etasje. Dersom utkragingen har vært likt fordelt på alle sider har utkragingen vært på ca 1 meter. Det merkeligste er imidlertid de utstikkende fløyer i 2 etasjer, hver med en bredde på kun 1 alen (0,6 meter) og lengde på 9 alen (ca. 5,5 meter). Husets tallfestede form kan stemme overens med formen på de eldre utgaver av astronomiske observatorier som ofte hadde lange, smale og høye "etui" (oppbevaringsbod) til oppbevaring av de meget lange stjernekkertene når de ikke var i bruk (Personlig medd.: Sverre J. Svendsen).

Ordet "tæmpeltur" høres bokstavelig tolket ganske meningsløst ut. Dersom vi derimot, (uavhengig av diktets innhold), tenker oss at siste del av ordet kanskje er fornorskning av det franske "tour" (tårn) dreier det hele seg om en tårnbygning. Første del av ordet kan tyde på at huset ved siden av å være et astronomisk observatorium (slik teksttavlene kan tyde på) også har hatt en rituell funksjon. Ved siden av tavlene med astronomiske, vitenskapelige tekster og malte motiv finner vi på Dalen gård også tavler med filosofisk-religiøst innhold. Dersom disse også har hørt hjemme i tæmpelturet, ser vi for oss en bygning hvor man ved siden av å studere stjernene ved hjelp av stjernekkert og matematiske instrumenter også har hengitt seg til filosofiske studier og grublerier. Kanskje det likevel dreier seg om en mer uortodoks variant av "frimureri"?

En annen mulig forklaring på betegnelsen "Tæmpeltur" finner vi i den britiske tavleteksten. I den teksten som er gjengitt ovenfor står blant annet:

*"These happy mortals Pallas by thy Pow'r  
 To distant Worlds in Contemplation tour"*

Kan det tenkes at "tæmpeltur" rett og slett er en norsk omskriving av "Contemplation tour"?

I sin publikasjon om frimurerbevegelsens historie i Kristiansund antyder også Per Todal at bygningen kan ha hatt en rituell funksjon. Han mener Tempelturen har hatt et religiøst/etisk formål, knyttet til de nye retninger som oppsto under naturforskningens og de hemmelige selskapers store epoke på 1700-tallet. Det var en epoke da det som resultat av mange nye oppdagelser og teorier innen naturvitenskapen oppstod nye rasjonalistisk religiøse retninger hvor man søkte å bygge de religiøse grunnsetninger på naturens lover. Han bygger her blant annet på meningsinnholdet i de veggmalerier som skal ha prydet denne bygningen. (Per Todal 1978:6).



På et prospekt av J.F.L. Dreier tegnet i 1803 ser vi gjengitt en noe spesiell bygning omtrent der hvor Gordons eiendom lå. (se fig. 11). Det er en tårnlignende bygning med utkraget etasje og pyramidetak. Kanskje vi her skuer den eneste kjente visuelle fremstilling av dette merkelige "tæmpelturet"? Riktignok er det toppetasjen som er utkraget på illustrasjonen (ikke 2. etasjen som beskrevet i skatteprotokollen). Men dette kan bero på en smule kunstnerisk frihet av Dreier. Han har jo også tillatt seg å gjengi Lossiusgården med midtark i stedet for 2 sidearker. (Personlig medd.: Sverre J. Svendsen).

Dersom det stemmer at "Tæmpelturet" har vært brukt til studier av stjernene har vi å gjøre med Norges første astronomiske observatorium. I så fall intet mindre enn en historisk sensasjon!

### Hovedbygningens utvikling

Vi skal nå gå over til å beskrive hvordan bygningen har utviklet seg etter den ble gjenreist som hovedbygning på Dalen gård. Hovedbygningen ble første gang taksert i 1819 og ble da beskrevet på følgende måte:

"Eier: Nicolay H. Knudtzon Senior.

a. En på Landstedet Dahlen kaldet oppført ny Vaanebygning, 2 Etagier høi af Tømmer hvori Stue, kammer, Kiøkken med muret Ildsted, Bagerovn og Bryggerpande, samt spiskammer og 4 Overværelser, i Bygningen 15 fag kittvinduer og 3 jernkakkelovner, udvendig bordklædd, hvidmalet og Teglhengt. 550 Spd." (Branntakstprotokoll for Kristiansund for 1819, protokoll nr.8, takst nr. 324).

Dette skulle tilsi at hovedbygningen på Dalen gård ble satt opp like før 1819. Det blir brukt betegnelsen "oppført ny Vaanebygning". Spørsmålet er om det med dette var ment at vånebygningen ble oppført av nye materialer, eller om den var "ny" på Dalen gård men kunne være oppført av materialer fra en eldre bygning, fortrinnsvis Walter Milns tidligere vånebygning ved Sørsundet.



Fig.11. Utsnitt av prospekt over Kristiansund, 1803. -Den høye, tårnlignende bygningen med pyramidetaket er trolig det omtalte "Tæmpelturet". Illustrasjon: J.F.L. Dreier, Nordm. Museum.

I branntakstprotokollen av 1827 - 1837 nevnes for første gang størrelsen på Dalens hovedbygning; 23 alen lang, 12 alen bred og 9 alen høy. (14,5x7,6x5,6) meter. Dette er omtrent samme grunnplan som på dagens hovedbygning. Ellers har huset i denne takst fått 1 nytt vindu siden 1819-taksten, mens ildstedantallet er noenlunde det samme, likeledes taksten (550SPD). (Branntakstprotokoll for Kristiansund 1827-1837: 45).

I branntakst av 9 september 1837 er beskrivelsen ganske nøyaktig det samme, men taksten er hevet fra 550 til 800 Spesiedaler, noe som kanskje skyldes standardheving. (Branntakstprotokoll 1837-1842 : 37B).

17. september 1846 er våningshuset taksert på ny. Denne gang er taksten mer omfattende enn tidligere. Det synes å være foretatt endringer i planløsningen; i første etasje er det 2 værelser og 4 rom, mens det i 2. etasje er 3 værelser og 3 rom. Det er dessuten kommet til en kakkelovn siden sist noe som kan ha sammenheng med nevnte endringer i planløsningen. For første gang nevner taksten også antall dører og trapper samt innvendig veggbehandling: Huset har 12 dører og 2 trappeganger. 2 av værelsene var panelte og malte. Den samlede takst er økt til 1160 Spesiedaler. (Branntakstprotokoll 1846-1848 : 63B).

I branntakstprotokollen av 1856-1862 er det også flere små endringer: 2.etasjen har fått 1 værelse i tillegg, det er kommet til 3 nye vinduer og 2 nye værelser har veggflater av malt panel. Den samlede takst er økt til 1280 Spesiedaler. (Branntakstprotokoll 1856-1862, side 27).

De virkelige store endringene kan leses ut av branntaksten av 12. november 1880.. Det store endringene kan tyde på at denne taksten ble tatt etter at huset ble snudd 90 grader, noe som i følge Olaf Yderstad skjedde på 1870-tallet. Målet på husets grunnplan er det samme som før, men husets høyde har økt fra 5,6 meter (9 alen) til 7 meter. Dette kan ha sammenheng med at huset har fått kjeller siden forrige takst, evt. kombinert med økning av etasjehøyden i 1. og 2. etasje.. Dessuten er husets planløsning endret radikalt. I 1.etasjen har antall rom økt med 3 til 6 værelser og 3 rom, mens antallet i 2.etasje har med til 6 værelser og 2 rom. Også antall ildsteder har økt radikalt slik at man nå finner "Pipe fra Grunden, 2 Skorstene, 1 Bagerovn og 7 Jernovne". Det er også drastisk økning i antall dører fra 12 til 17 (noe som henger nøye sammen med økning i antall rom), mens det er en mindre økning i antall vinduer fra 19 til 21. Det er og endringer i "værelsene" veggoverflater; "Værelsene er malede og til dels tapetserede og panelede". Dette er første gang tapet er nevnt brukt på Dalen gård. Taksten er satt til 8800 kroner. (Branntakstprotokoll 1863-1887 : 237).

Neste branntakst, datert 3.februar 1892 innledes blant annet med ordene: "Bygningene godt vedlikeholdt men ganske uforandrede. I **Kjøkkenet** i Ltra a er tilkommet 1 Komfyr.". Dersom vi leser gjennom takstbeskrivelsen, vil vi likevel finne enkelte endringer som er interessante i vår sammenheng. For det første har en romenhet i 2.etasje endret betegnelse fra "værelse" til "rom", noe

som innebærer at et rom har fått en redusert status fra oppholdsrom til birom. En annet interessant endring i takstteksten er at 2 av værelsene har en veggbehandling beskrevet som "panelet, malet. og dekorert". Det er nærliggende å tro at takstmennene med uttrykket "dekorert" har ment utsmykning med de omtalte veggmalerier. Malerikonservator Jon Brønne, NIKU, gir oss medhold i en slik antagelse (Personlig medd.: Jon Brønne). Det er imidlertid første gang denne formulering forekommer i taksten. Kan dette bety at veggmaleriene først ble oppmontert en gang i perioden 1880 til 1892? Dette stemmer med vår teori om at veggmaleriene ble værende i Miln tidligere eiendom ved havnen til ut på 1880-tallet. Eller har de tidligere takstmenn rett og slett ikke tatt notis av veggmaleriene. Taksttekstene ble mer og mer detaljerte etter hvert, så det er ikke utelukket at veggmaleriene har vært i huset før 1880, men at de ikke har blitt fanget opp av hva som skulle spesifiseres i branntakster før 1880. Ellers er også resten av den innvendige overflatebehandling beskrevet på en mer spesifikk måte. Av de andre værelsene er 4 værelser malt og tapetsert, 1 er panelet og malt, og 4 har nakne vegger (trolig synlige tømmervegger). Taksten på selve bygningen er hevet fra 8.000 til 10.000 kroner. (Branntakst for 1892 : 216b).

I taksten av 1903 har det skjedd endringer i planløsningen. Det har kommet til 2 nye værelser i 2.etasje, slik at denne etasje nå har 8 værelser og 2 rom. Dette er 1 rom mer enn i dag. Det er også endringer når det gjelder ildsteder. Antall skorstener er redusert fra 2 til 1. Til gjengjeld er antall jernovner økt fra 6 til 8. Når det gjelder innvendig overflatebehandling består den viktigste endring i at ingen av værelsene står med synlige tømmervegger; alle er innkledd. Foruten de 2 panelete og dekorerte værelser finner man følgende overflatebehandling: 2 er panelet (som i siste takst) og de øvrige er malt og tapetsert. Det er også en interessant nyanseforskjell i beskrivelse av taktekkingen; Taket er "tækket med flad tagsten". (Branntakst for 1903:88).

Neste takst fra 1921 innledes med følgende formulering: "Siden sidste takst er bygningene noget forbedret, 2 nye litra, og elektrisk lys tilkommet". Dermed var den nye tid kommet til Dalen gård. Elektrisiteten ble tilkoblet hele 21 lamper. Dessuten var det siden sist lagt inn vann i huset, med to kraner. Innvendige overflater er omtrent som i forrige takst, med unntak av at gulvene i 6 av værelsene er kledd med et mer moderne materiale; linoleum. Det er også betydelige endringer i planløsningen; det er kommet til ett nytt værelse og to nye rom slik at 2.etasjen nå kommer il å bestå av 9 værelser og fire rom (fire flere romenheter enn i dag). Og til slutt må nevnes at det er laget til et kjellerrom. Det er dessuten en mindre fasadeendring; det er kommet til et nytt vindu. Mest sannsynlig er det snakk om et kjellervindu for å skaffe dagslys inn i den nyinnredede kjeller. Disse endringer gjorde et merkbart utslag i takstsummen som nesten er tredoblet fra 10.900 til 29.700. (Branntakst for 1921: 391).

Etter å ha gått gjennom hovedtrekkene i utviklingen av eiendommen og huset fram til i dag, skal vi ta for oss utformingen av bygningen slik den framtrer i dag og drøfte bygningen med utgangspunkt i det foran beskrevne.

#### Hovedutforming av eksteriøret:

Hovedbygningen har en avlang, enkel hovedform, uten tilbygg av noe slag. Taket er utformet som saltak med takvinkel nær opp mot 45 grader. Huset hviler på en kjellermur som har varierende høyde over terreng; lavest i det østfasaden hvor høyden nesten er nede i null, høyest i vestveggen hvor den er oppe i ca 1 meter.

De panelete veggflatene har en markant omramming. Mot grunnmuren er de avsluttet med profilert vannbrett. Sideveis er veggflatene avsluttet med kontrastmalte hjørnebord (novkasser). Oppad avgrensnes de av takavslutningens gesimskasse (på langveggene) og de tredobbelte vindbord (på gavlveggene).

Fasadens komposisjon karakteriseres ved varierende grad av symmetri/assymetri. Hovedfasaden mot sør (opprinnelig mot vest) var den mest offentlige og skulle utrykke orden og skikkelighet ovenfor den som nærmet seg eien-



*Fig.12. Hovedbygningens sydfasade.  
Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.*

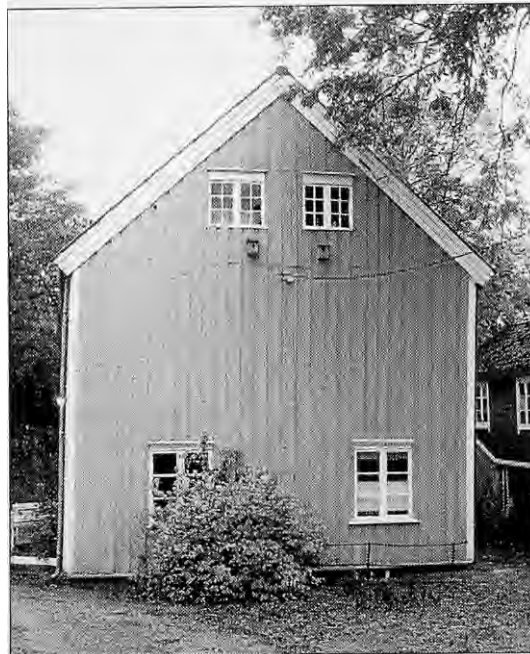


Fig. 13. Hovedbygningens Østfasade.  
Foto: Christ Allan Sylthe,  
Fylkeskonservatoren.



Fig. 14. Hovedbygningens  
vestfasade. Foto: Christ Allan Sylthe,  
Fylkeskonservatoren.



dommen og hovedbygningen. (Se fig. 12). Den ble derfor formet mest mulig symmetrisk og regelmessig, en av klassisismens viktigste kjennetegn. Ved første øyeblikk er vinduer og hoveddør plassert i et symmetrisk mønster med inngangspartiet som det komposisjonsmessige midtpunkt. Vinduene i 1. og 2. etasje er plassert rett over hverandre. Ser man nøyere etter vil man imidlertid oppdage en viss oppmykende forskyving i symmetrien. Midtaksen er forskjøvet litt mot venstre. Dessuten har den høyre vindusgruppe

Fig. 15. Hovedbygningens nordfasade. Foto: Christ Allan Sylthe,  
Fylkeskonservatoren.

større avstand til hushjørnet og midtaksen enn den venstre. Dette er et resultat av at rommet til høyre for inngangen er litt lengre enn det til vestre. Men den oppmykede symmetri stemte også med og klassisismens arkitekturidealer hvor menneskekroppen var det ypperste forbildet. Likesom menneskekroppens to halvdeler (sett forfra) hadde mindre innbyrdes forskjeller skulle også arkitekturen ha det.

Også de to gavlveggene er preget av den samme tilnærmede symmetri. (Se fig. 13 og 14). Derimot er bakfasaden, vendt mot bakgården langt mer "frigjort" i sin komposisjon. (Se fig. 15). Den ble sett av få, for det meste kun av gårdens egne. Her var det derfor lite vits i å streve med den symmetriske tvangstrøye, her greidde man seg med mer uryddige hverdagsklær. Det er dobbelt så mange vinduer i 1. som i 2. etasje. Vinduene er heller ikke plassert rett under hverandre.

#### Utvendig detaljering:

Hovedbygningen hviler på gråsteinsmurer (kjellermurer) som utvendig er grovpusset. Våningshuset hadde opprinnelig bare fast grunn under hjørnet mot øst. Skorstein, grue og bakerovn var fundamentert på en steinrøys. Ellers hvilte huset på underlag av myr og store fururøtter. Etter en tid ble det gravd ut kjeller under den nedre del av huset, noe som gjorde at huset begynte å sige mot nord.

Etter at John Glærum overtok i 1921, ble det foretatt en del forsterking av fundamenteringa. Først ble bakgården gravd ut. Her var store steinheller lagt rett i myra. I stedet ble det fylt opp med stein ned til fast grunn, og det ble deretter støpt fast dekke bak huset. Under selve huset ble det gravd ut mange lass med myr. Dessuten ble grua, bakerovnen og skorsteinen fjernet fra grunnen og til midt opp i 2. etasje. Steinmassene som disse sto på ble brukt til fylling i grunnen. Det ble også gjort forsøk på å jekke opp de nedsukne delene av huset med huskruer og "konger", men forgjeves. Oppjekkingen førte bare til at vinduene sprang og dørene låste seg fast. (John Glærum 1972: 5). Det ble deretter støpt grunnmurer under hele huset. Den faste grunnen under huset skrådde sterkt fra østre til vestre hjørne. Dette gjorde det nødvendig å drive ned pæler til fast grunn under det vestre hjørnet. Det ble også bygd opp murpiper fra kjelleren og opp til restene av de gamle pipene i 2. etg. (John Glærum 1972:6).

Husets vegger er i følge de før nevnte branntakster bygd i en kombinasjon av laftet tømmer og stavverk. Alle vegger er i dag kledd inn i panel eller plater. Det er derfor vanskelig å avgjøre hvor det er tømmer og hvor det er stavverk. Det var imidlertid ganske vanlig at veggene i gangen var av stavverk, som bindeledd mellom laftede tømmerkasser. Det er derfor ikke usannsynlig at inngangspartiets yttervegger er stavverk og at de andre yttervegger er av laftet tømmer.

Veggene er utvendig kledd med såkalt tømmermannspanel (stående panel med over- og underligger). Dette var en paneltype som karakteriserte den trønderske byggeskikk. Hovedtrekkene i vårt fylkes byggeskikk kjennetegnes ved en todeling: Denne søndre del (sør for Romsdalsfjorden) har trekk felles med byggeskikken lenger sør på Vestlandet. Nord for Romsdalsfjorden er byggeskikken derimot sterkt påvirket nordfra, fra Trøndelag, med Trondheim som sentrum for spredning av stilimpulser. Det hører også med til forklaringsbildet at før Kristiansund fikk kjøpstadrettigheter måtte man være handelsborger i Trondheim by for å kunne drive handel i Kristiansund. Disse trondheimskjøpmennene brakte sikkert med seg noe av den trønderske byggemåte til Kristiansund. Panelbordene hadde ofte kantprofilering. Formen på denne profilen varierte opp gjennom tiden, og kan dermed være med på å datere panelet. Ser vi nærmere på panelet på hovedbygningen vil vi finne både moderne panelbord med skarp kant, og med merke etter sirkelsag, og vi vil finne gamle bord med spesiell, alderdommerlig kantprofil.

Dersom vi blar tilbake til branntakstene, vil vi se at antall vindusfag holdt seg stabilt fram til taksten fra perioden 1856-1862. Deretter øker antall vindusfag i takstene fra 16 til 19 og senere til 21. I dag har huset 22 vinduer, kjellervinduene ikke medregnet. Vinduene er forskjellige av type og størrelse. Den eldste type finner vi øverst oppe i østre gavlvegg hvor det er 2 smårutede vinduer, såkalte "rokokkovinduer", som først ble tatt i bruk i på 1700-tallet. I 1. og 2. etasje finner man en blanding av 6 delte empirevinduer (vanlige fra første halvdel av 1800tallet), krysspostvinduer (vanlige fra siste halvdel av 1800), samt et enslig eksempel på moderne, todelt funkisvindu.



Det er typisk at man finner de aller eldste vinduer i loftsetasjen. Man foretok også moderniseringer i tidligere tider, vill følge med moten da også. Da var man ivrigst etter å lage mer moderne stil i førsteetasjen hvor man fant hovedrommene, og som var den etasje hvor besøkende slapp til. I 2. etasje og spesielt på loftet beholdt man den alderdommerlige detaljering, og her brukte man ofte om gjen eldre bygningsdeler som ikke ble funnet verdige for førsteetasjen. Vi skal oppdage det samme i enda sterkere grad når vi tar for oss den innvendige detaljering.

*Fig. 16. Hovedbygningens utvendige vindusomramming. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.*



*Fig. 17. Eldre foto av hovedbygningens sydfasade, inngangspartiet. Bildet er tatt i forbindelse med Peder J. og Gustava Glærums sølvbryllup, rundt 1925. Foto: Engvik, Per Glærum.*

Den utvendige vindusomrammingen er i stor grad preget av klassisismens og empirens formspråk. I hovedfasaden finner vi over vinduene en kraftig og rikt profilert vindusbekroning, med tannsnittbord øverst oppunder vannbrettet. (Se fig. 16). Tannsnittborden ble først introdusert under Louis-seize perioden på slutten av 1700-tallet, men var også mye brukt i 1800-tallets empirestil. I de andre fasadene finner man også den kraftige vindusbekroning, men her mangler tannsnittborden. Det var en del av arkitekturtenkningen at hovedfasaden skulle være rikere dekorert enn de andre. Utsmykningens funksjon var jo blant annet å framvise status og rikdom ovenfor den forbipasserende almenhet. Som regel var det også en rikt profilert list under vinduet. I fasadene på Dalen gård mangler denne. Dette er trolig resultat av senere utbetringer av vindusomrammingene hvor man har forenklet detaljen under vinduene, men ikke hatt hjerte til å forlate den rike vindusbekroning, fasadenes små smykker.

Vindusbekroningen stikker sideveis umotivert langt utenfor selve vinduet. Dette tyder på at vinduene opprinnelig har vært bredere, eller at det opprinnelig har vært sidegerikter på hver side av vinduet. Dersom vi tar en titt på et eldre fasadefoto vil vi se at vinduene tidligere ganske riktig var utstyrt med utvendige sidegerikter. (Se fig. 17).



Fig.18. Hovedbygningens tidligere vinduslemmer. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

Dersom vi går nærmere inn på det nordligste vindu i 1.etasjen i østre gavlvegg vil vi finne gamle metallkroker oppe og nede på hver side av vinduet. Dette er rester etter et system med vinduslemmer. Vinduslemmer var ikke helt uvanlige på hus i eldre tider, spesielt i værharde strøk. Noen eksemplarer av lemmene som har vært brukt på Dalen gård er fremdeles tatt vare på og er lagret oppe på loftet. (Se fig. 18). Vinduslemmene, som er av tre, har påmalt sprosseverk, 3 ruter i hvert fag som de senere innsatte empirevinduer. Under det siste malinglag kan vi skimte mønstret etter påmalt smårutesprosseverk, noe som kan tolkes som et bevis for at det tidligere har vært smårutevinduer også i de to nederste etasjer. Skikken med påmalt sprosseverk viser hvor stor vekt man tidligere la på regelmessighet og symmetri i fasadene. Den skulle opprettholdes også når man av klimatiske grunner måtte dekke for vinduene med lemmer. Det er

svært få bevarte eksempler på slike vinduslemmer.

Oppe på loftet finner man ellers en eldre vindusbekroning med tannsnittbord, brukt sekundært i et kråskap bygd opp av eldre bygningsdeler. (Se fig. 30). Det er ikke utelukket at denne bekroningen tidligere har stått i fasaden på hovedbygningen. Midt på bekroningen er det i underkant et hakk, et tegn på at bekroningen har stått over et midtposthengslet vindu. Hakket måtte til for å klare å hekte vindusrammene ut av hengslene, ellers sto den framskytende bekroning i veien.

Tar vi en nærmere titt på vinduene i hovedfasaden vil vi finne at flere av rammene er utformet med midtposthengsling, med hjørnehengselbeslag (hengsel og hjørnebeslag i ett stykke). Men man finner ikke det typiske hakk midt på vindusbekroningen, heller ikke på den spinkle uprofilert list mellom bekroning og ramme. Mye tyder på at denne spinkle list er av nyere dato, og at den er trukket så langt inn i vegglivet at man ikke trengte å lage noe demonteringshakk for vinduet. Nok et tegn på at vindusomrammingen opprinnelig har hatt en noe annen form.

De ulike vindustyper er med på å fortelle viktige ting om den utvikling og de endringer huset har gjennomgått gjennom tidene, og er dermed detaljer med historiefortellende verdi. Det er derfor viktig at man ikke lar seg friste til å ren dyrke en stil i huset ved å skifte alle vinduer tilbake til 1700-talls vinduer. Gjennom en slik stilmessig "ensretting" kan huset lett komme til å bli mer stilrent enn det noengang har vært i virkeligheten. En helt annen ting er selvsagt at det enkelte ganger kan være påkrevd å skifte ut elementer av helt ny dato som i for sterk grad bryter med bygningens øvrige formspråk. Det kan enkelte ganger bli drakamp mellom hensynet til det historiefortellende og hensynet til det estetiske, begge viktige beveggrunner for bevaring av eldre bebyggelse.

Inngangspartiet var i klassisismens arkitektur eksteriørets visuelle blikkfang. Det ble gjort ekstra anstrengelser for at inngangsdøra skulle bli mest mulig synlig. Under klassisismen, som empirestilen er en delepoke av, ble inngangsdørene ofte gitt en meget forseggjort omramming, utformet som trekopi av de klassisike portalomramminger som man fant i sentraleuropas stein-, tegl- og pussarkitektur. Kjøpmennenes praktfulle trepaleer som omkranset havnen i

Kristiansund før siste verdenskrig var som regel utstyrt med slike portaler, med en kraftig arkitrav over døra, båret oppe av pillasere på hver side av døråpningen, ofte med både basis (søylefot) og kapitel (søylehode) som på de klassiske søyler. Det er ikke usannsynlig at Dalen gårds hovedbygning opprinnelig har hatt denne type portalomramming.

I dag har inngangsdøra bare bekroning av samme form som over vinduene. (Se fig. 19). Man er nesten fristet til å tro at det er en opprinnelig vindusbekroning som er brukt sekundært (om igjen). Ellers er inngangspartiet på Dalen gård utformet i tråd med klassisismens blikkfangprinsipp; Det er som tidligere nevnt nogenlunde sentralt i fasaden, og det er markert ved et dørblad malt i mørk kontrastfarge, trukket dypt innenfor ytre vegglinje, noe som ga sterk relieffvirkning. Selve dørbladet har form som en tradisjonell fyllingsdør, men de forenklede fyllingsprofiler



Fig.19. Hovedbygningens nåværende inngangsdør. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

skaper mistanke om at man har å gjøre med en nyere kopi av en eldre dør. (Se fig. 25). På det tidligere omtalte gamle fasadefoto vil vi se at dørpartiet tidligere har vært utstyrt med glassfelt med 4 ruter over selve dørbladet, og med lavere dørblad enn i dag. På det gamle fotografiet ser vi dessuten at det rundt inngangspartiet tidligere var montert et ramverk som det klatret humle oppover. Dette virket som et vindfang med vegger og tak dekt med humle. Oppover fasaden vokste det også grønt; kaprifolium til venstre for døra og rosentre til høyre. (Se fig. 17).

Så har vi omsider kommet til taket som med sin bratte takvinkel gir eksteriøret en kneisende holdning. Taket har i dag en moderne tekking av bølgeeternit. Allerede i de eldste branntakster er det nevnt at huset er "teglhengt", det vil si tekket med teglsten. Hvilken type det kan være snakk om nevnes ikke i de eldste takster. I taksten av 1903 står det imidlertid at "taget er tækket med flad tagsten". Med "flad tagsten" menes sikkert såkalt beverhalestein. Dette er en relativt flat stein, avrundet i nedre kant, med riller på oversiden. Den var her i landet brukt i Trøndelag og på Nordmøre, og var en vanlig taksteintype i Sydeuropa (Drange m.fl. 1980:41). På eldre fotografier ser man den brukt på flere hustak i

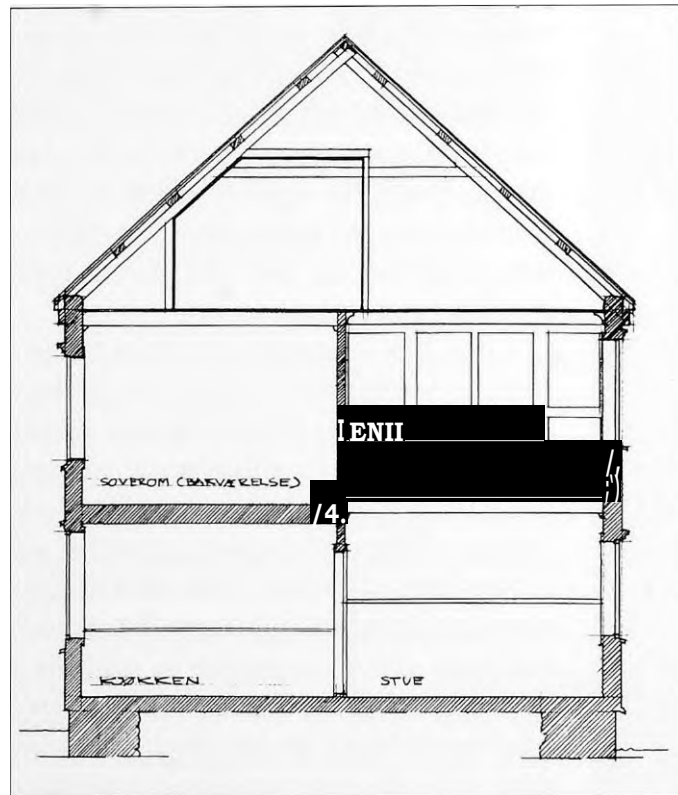


Fig. 20. Vertikalsnitt gjennom hovedbygningen.  
Illustrasjon: Christ Allan Sylthe,  
Fylkeskonservatoren.

Kristiansund. Den skal også ha vært vanlig på fyrstasjoner.

Takets bratte helning (ca 45 grader) får en til å tenke på sveitserstilen, men det meget knappe takutstikk, både på gavlveggen og på langveggene, er sveitserstilen fremmed. Slike knappe utstikk er heller knyttet til eldre, lokal byggeskikk, tilpasset de harde værforhold hvor man gjennom knappe utstikk skulle forhindre at vinden fikk feste i taket. Takets bærekonstruksjon er utformet som et sperrebåret åstak med en mønsås og 4 leåser (sideåser med dim. 3" x 8") i hver takflate. Åsene er understøttet av taksperrer (dim 5 1/2" x 5 1/2") med hanebjelke (dim. 3" x 6").

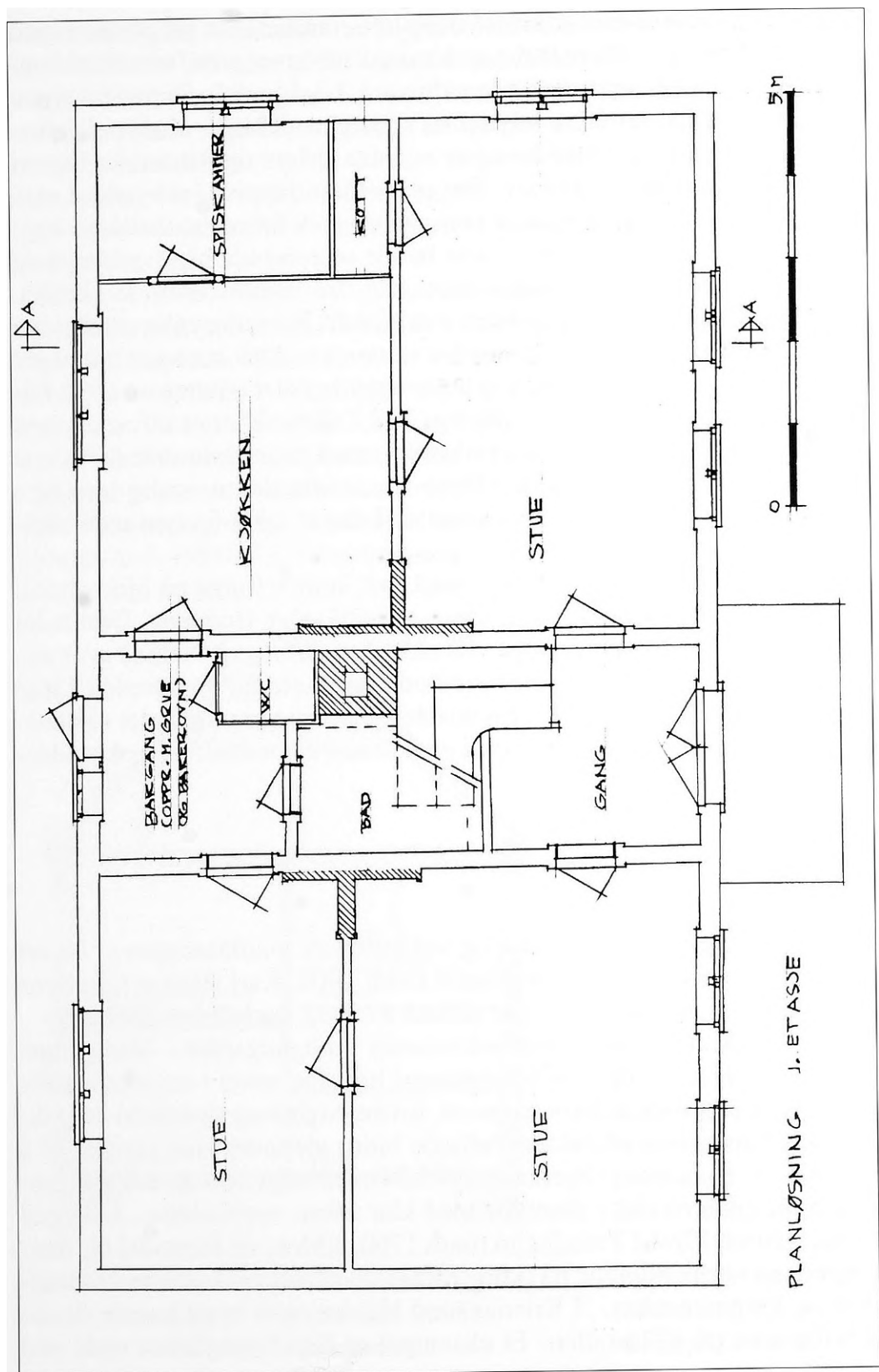
De understøttende sperrere er over det store loftsrommet mot øst plassert med senteravstand ca 3 meter. Over åsene er det sutak utformet som "tømmermannspanel" med overliggere og underliggere dim. ca. 1 3/4" x 8". Denne taktypen med nevnte type sutak var nøye knyttet til teglsteinstekking. Konstruksjonstypen er mye vanligere på Østlandet og er uvanlig i Møre og Romsdal. Den er også uvanlig på hus av laftet tømmer. Det er imidlertid typisk for byene at man i bygningene kan finne enkeltelement som var utypisk for og landsdelens byggeskikk. Årsaken var ofte at man i byene hadde omreisende håndverkere som brukte løsninger de hadde plukket med seg fra andre strøk av landet. Takkonstruksjonens tilsagde firkantverrsnitt gjør det lite sannsynlig at taket har hatt akkurat denne bærekonstruksjonen fra starten av. Den stammer sannsynligvis fra tiden etter at hovedbygningen ble vridd 90 grader (slutten av 1800-tallet). (Personlig medd.: Jon Godal). (Se fig. 20). Takutstikket er utformet med gesimskasse. Om dette er rester etter en løsning med gesimstakrenne (takrenne innebygd i gesimskasse) vites ikke. Dette var imidlertid en vanlig løsning i klassisismens bygninger, også i Kristiansund. I dag er taket forsynt med utenpålagt takrenne av plast.

I dag er fasadene malt i en gul farge med hvit kontrastfarge på hjørnebord, takets vindbord, vindus- og dørromramming, samt på selve vinduene. Dørbladet er malt i en mørkere rød kontrastfarge. På eldre fasadefoto vil vi finne at eksteriøret også tidligere har hatt en kontrasterende fargesetting, men tredelt i tråd med sveitserstilens fargeholdning: En middels mørk farge på panelet (antakelig guloker), hvit farge på vinduene, med en helt mørk kontrastfarge på vindus- og dørromramming. (Se fig. 17).

#### Planløsning:

Den nedenfor følgende beskrivelse og vurdering av planløsningen er basert på John Glærums skisser av planløsningen rundt 1900, Karl Ragnar Gjertsens skisse av 1. etg. fra 1983, og mine egne skisser av 2. etg. og loft fra 1995.

I førsteetasjen finner man en dobbeltrommet midtgangplan. Midtgangplanen (Se fig. 21). (eller midtkammerplanen) har sine røtter i antikkens eller renessansens arkitekturideal, hvor harmoni, lovmessighet og symmetri var viktige elementer. Renessansearkitekten Palladio bidro gjennom sine skrifter til å spre disse idealer til Norden (Bjerknes 1975:94). I Norge er den dobbeltrommede midtgangplan en eldre plantype med klar urban opprinnelse. I Bergen ble den vanlig rundt 1780, i Trondheim rundt 1760. I Møre og Romsdal ble denne plantypen tatt i bruk allerede på tidlig 1800-tall, da helst i 2-etasjes embedsmannshus og kjøpmannshus. I Kristiansund ble det også bygd hus av denne type så tidlig som på 1770-tallet. Et eksempel er Knudtzongården nede ved



havnen på Kirkelandet, bygd av hoffagent Peder Kaasbøl omkring 1770. (Kavli m.fl 1963 : 248-249).

Som navnet på plantypen tilsier, ligger førsteetasjens gang og tilhørende inngangsparti midt i huset, nærmere bestemt mot sørfasaden. I bakre del av gangen finner man i dag trapp opp til 2. etasje, utformet som 90 graders svingtrapp. I Glærums skisse over planløsningen rundt 1900 er det inntegnet en repotrapp. Nåværende svingtrapp ble antakelig satt inn rundt 2. verdenskrig. Rett bak hovedgangen ligger den såkalte bakgangen. Det er i dag ingen forbindelse mellom disse to gangrom. I senere år er deler av bakgangen delt av til bad og et eget lite wc-rom. Rundt 1900 var det i følge nevnte skisse grue og bakerovn inn mot det sørøstre hjørnet av bakgangen, hvor man i dag kun finner en murstenspipe. Grue og bakerovn ble revet ned før 1925 (Personlig medd.: Per Glærum). Vestenfor hovedgangen er et større stuerom. Bakenfor dette rommet finner man kjøkken med inngang både fra stue og bakgang, samt spiskammers og kott. Rundt 1900 var rominndelingen i denne del av første etasje omtrent den samme, med unntak av at østre del av stua var avdelt til soverom. Det var også soverom i østre del av kjøkkenet i deler av det areal som i dag er avdelt til spiskammer og kott. Vestenfor midtgangen et stuerom med adkomst fra forgangen, samt et bakenforliggende mindre stuerom. Begge disse to vestre stuerom har i senere tid fungert som soverom.

2. etasjens planløsning har noenlunde den samme hovedstruktur som 1. etasjen. (Se fig. 22). Rett ovenfor 1. etasjens midtgang ligger en loftsgang med vindu mot sør, og rett bak (mot nord) et rom som fra 1926 har fungert som kjøkken. Rundt 1900 ble dette kjøkkenrommet benevnt som pikeloft. østenfor midtgangen (rett overfor 1. etasjens største stue) finner man den såkalte salen med de så viden berømte veggmalier. Disse er nærmere beskrevet annet sted i artikkelen. Bakenfor salen (mot nord) er et kammer (soverom) samt et mindre kott uten vinduer. Vestenfor midtgangen er det mot sør et større oppholdsrom som på skissen over 1900-situasjonen er benevnt som barneværelse. Bakenfor dette rommet er det i dag ett større og to mindre rom. I dette bakre areal var det i 1900 et større rom kalt drengeloft. De to mindre rommene ble avdelt ca 1933. Fra drengeloftet førte en dør ut til bakre del av gangen. Denne døra ble imidlertid stengt igjen på 1930-tallet, sannsynligvis samtidig med at de to mindre rom ble avdelt fra drengeloftet.

Oppe i loftsetasjen har planløsningen en noe mer tilfeldig struktur. (Se fig. 23). Rett over 2. etasjens gang ligger loftsgangen. Bak denne gangen ligger et nordvendt kvistværelse som rundt 1900 ble benevnt som pikeloft. øst for loftsgangen ligger et større rom og to mindre rom bakenfor (nordenfor) dette. Rundt 1900 er det store rommet benevnt som verkstedrom. På skissen av loftets planløsning i 1900 er det bare tegnet inn ett mindre rom nord for verkstedrommet, benevnt som kvist. Vest for loftsgangen er det i dag rett under mønet et større

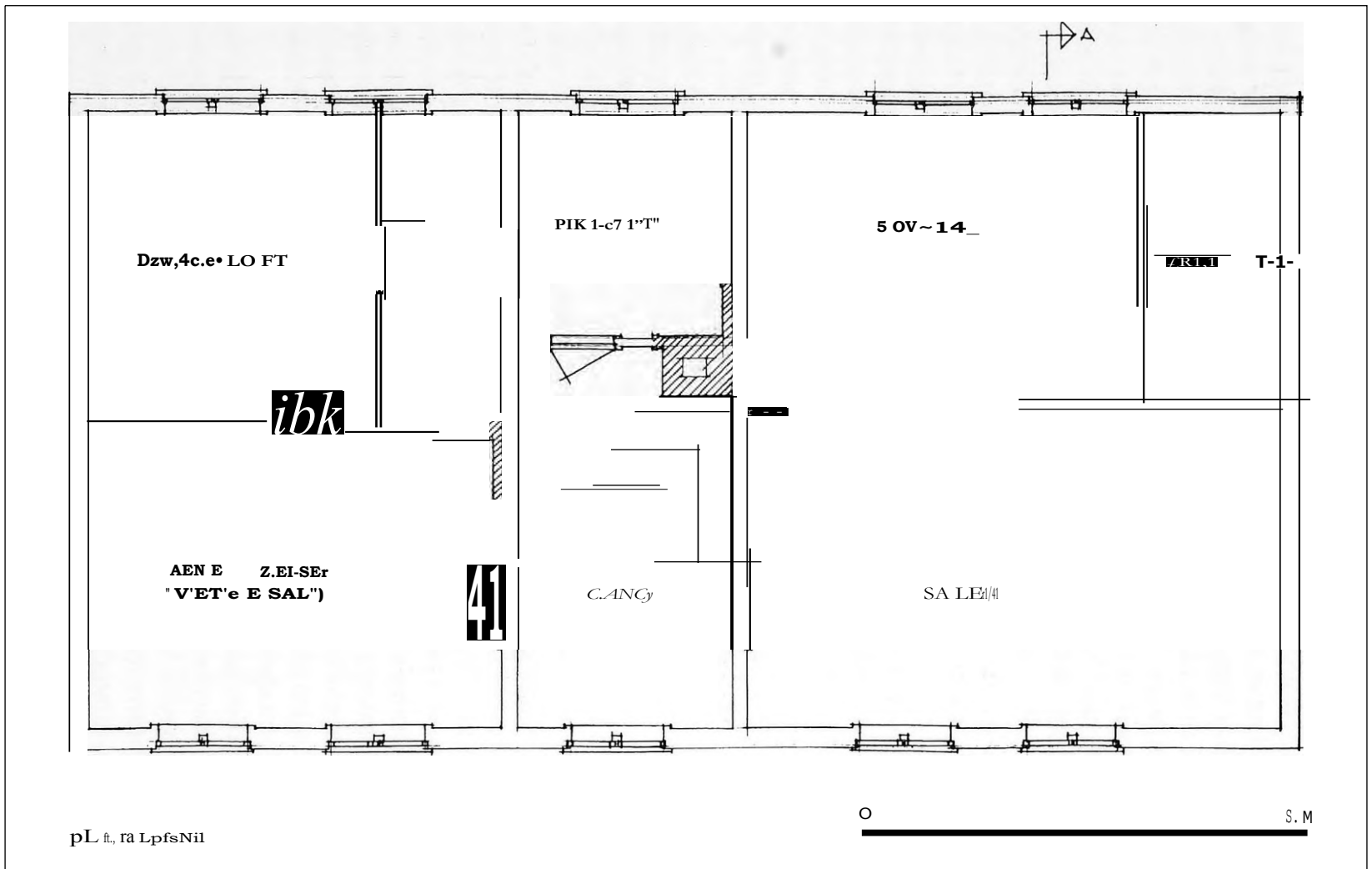


Fig.22. Planløsning, hovedbygningens 2. etasje. Illustrasjon: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

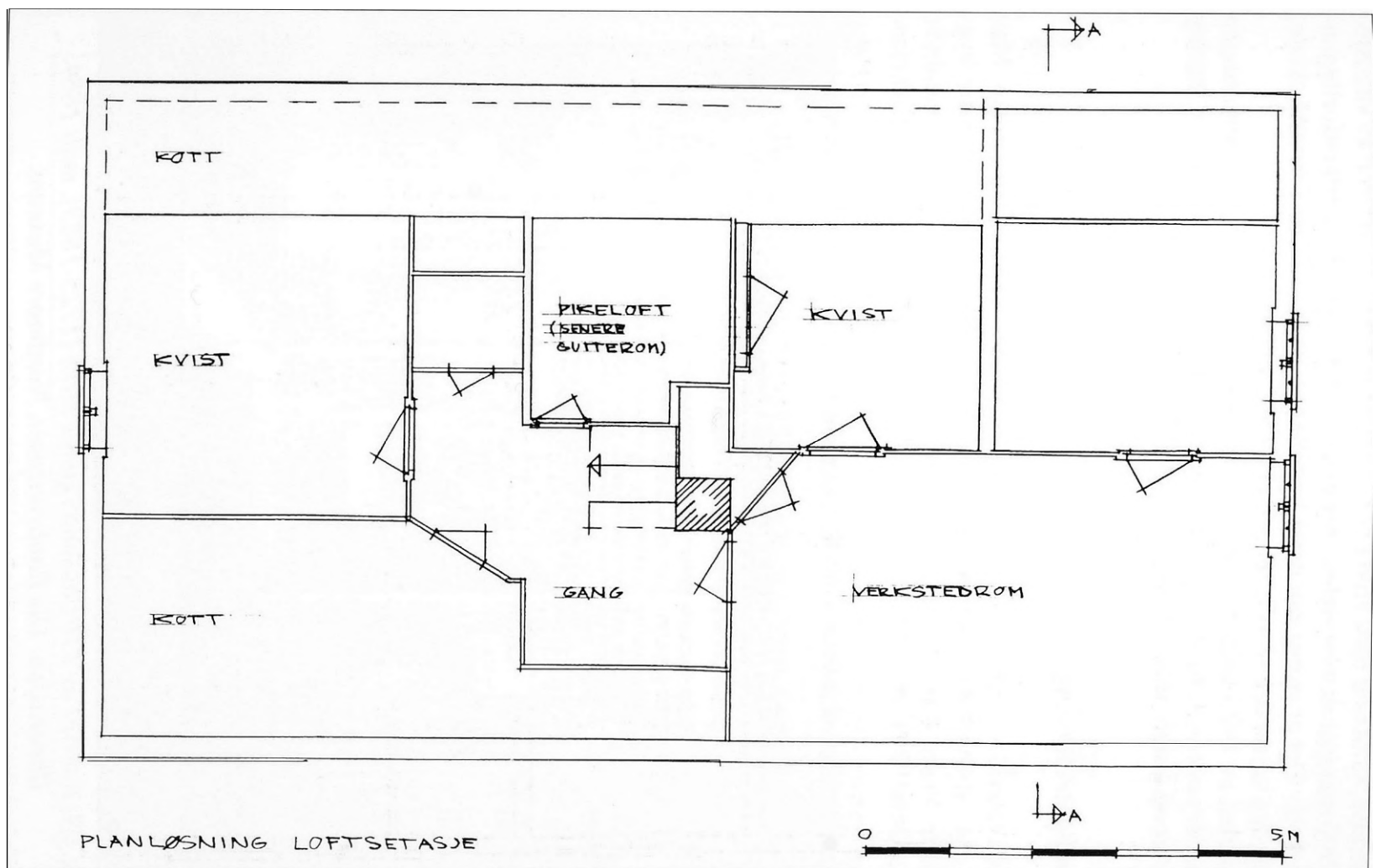


Fig.23. Planløsning, hovedbygningens loftsetasje. Illustrasjon: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.



kvistværelse, samt kott uten vindu nord og sør for dette. På skissen av situasjonen i 1900 mangler den kronglete vestre del av loftsgangen og bakenforliggende lille kott. Det er uvisst om dette kommer av unøyaktighet i nevnte skisse, eller om den vestre del av loftsgangen er avdelt senere.

På starten av 1920-tallet ble det som del av utbedring av fundamenteringen innredet til vaskerom med bryggerpanne, samt frostfrie kjellerrom for lagring av poteter og grønnsaker. (John Glærum 1972:6).

### Innvendig detaljering

Også i interiøret finner man detaljer og materialer fra ulike tidsepoker. Man finner også spennende eksempler på sekundær bruk (gjenbruk) av eldre bygningsdeler, blant annet bygningsdeler fra den første kirken i Kristiansund. (Se fig. 24). Denne kirken, bygd i 1725, ble i 1884 solgt til tre bønder på Kirkelan-

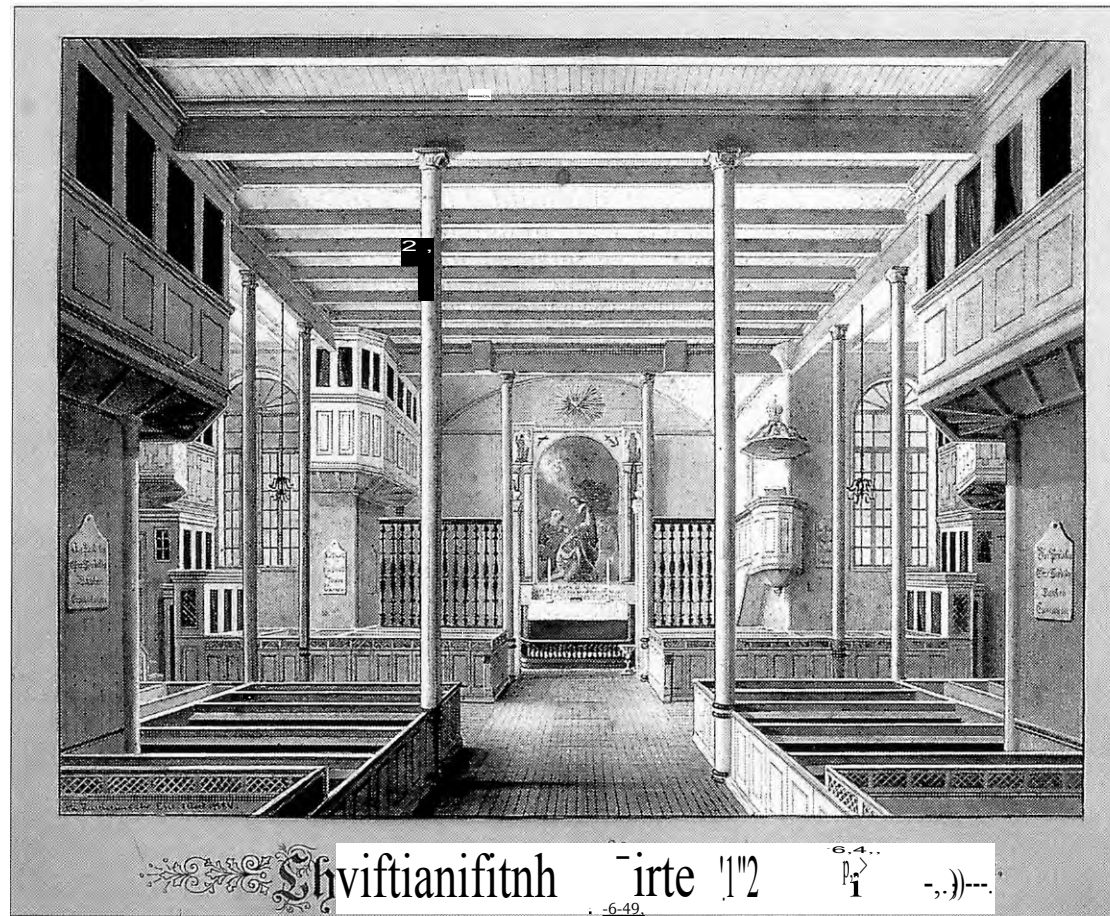


Fig. 24. Interiør av Kristiansunds gamle kirke (1725-1883), malt 1884.  
Illustrasjon: Ole Ranheimsæter, Nordmøre Museum.

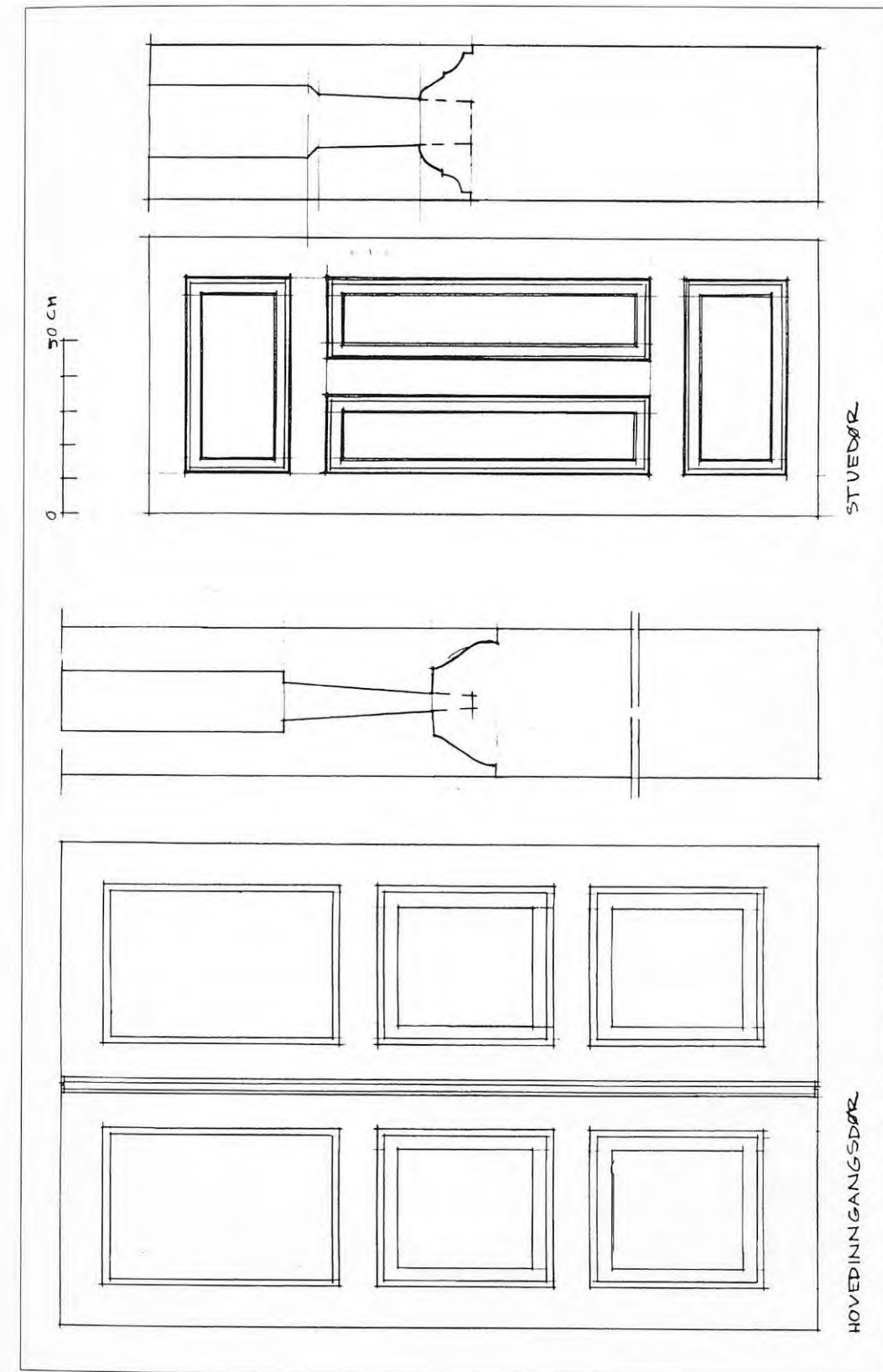


Fig.25. Detaljering, hovedbygningens 1.etasje (inngangsdør og stuedør).  
Illustrasjon: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

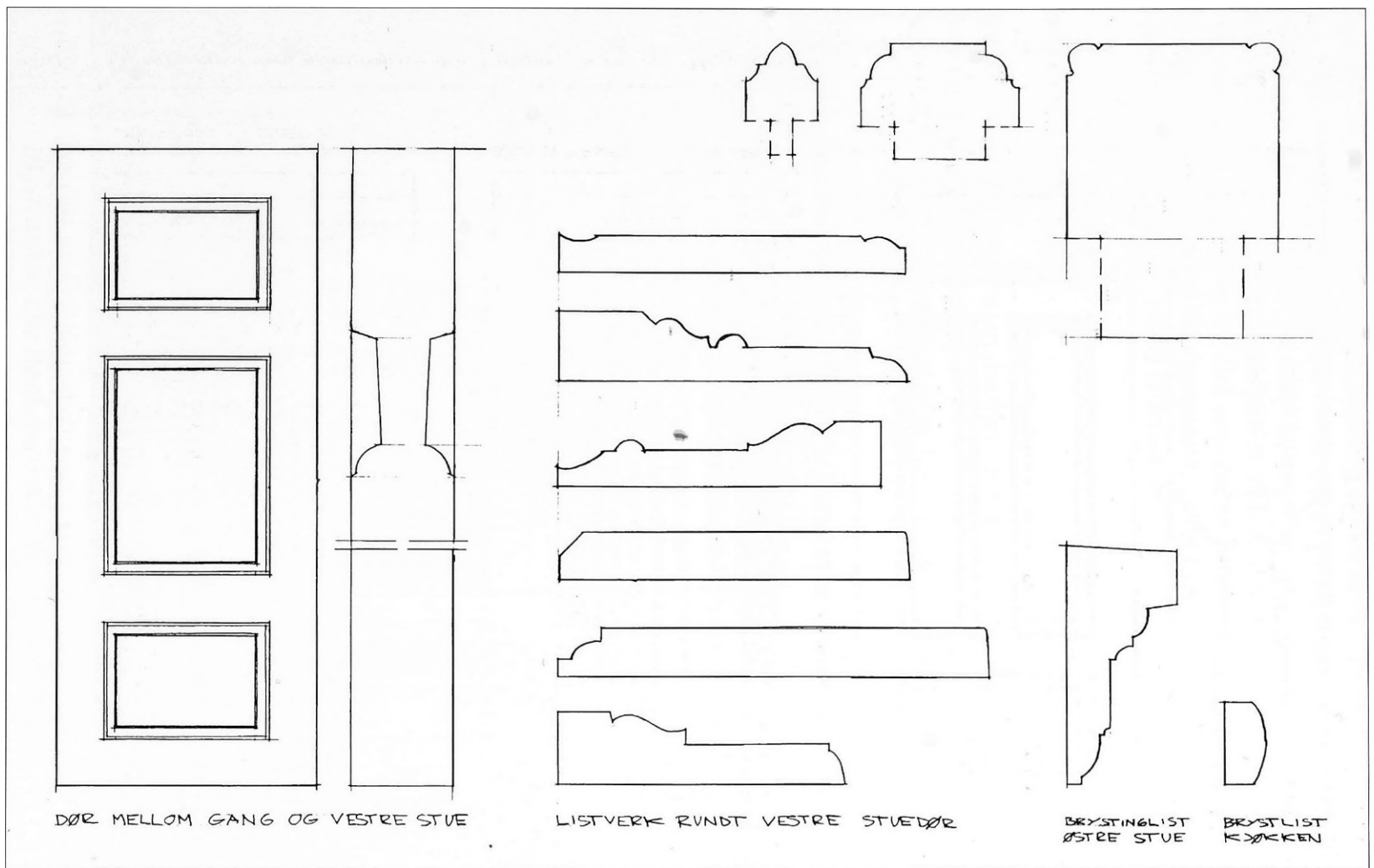


Fig. 26. Detaljering, hovedbygningens 1. etasje (dørblad, listverk og vindusdetalj).  
 Illustrasjon: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

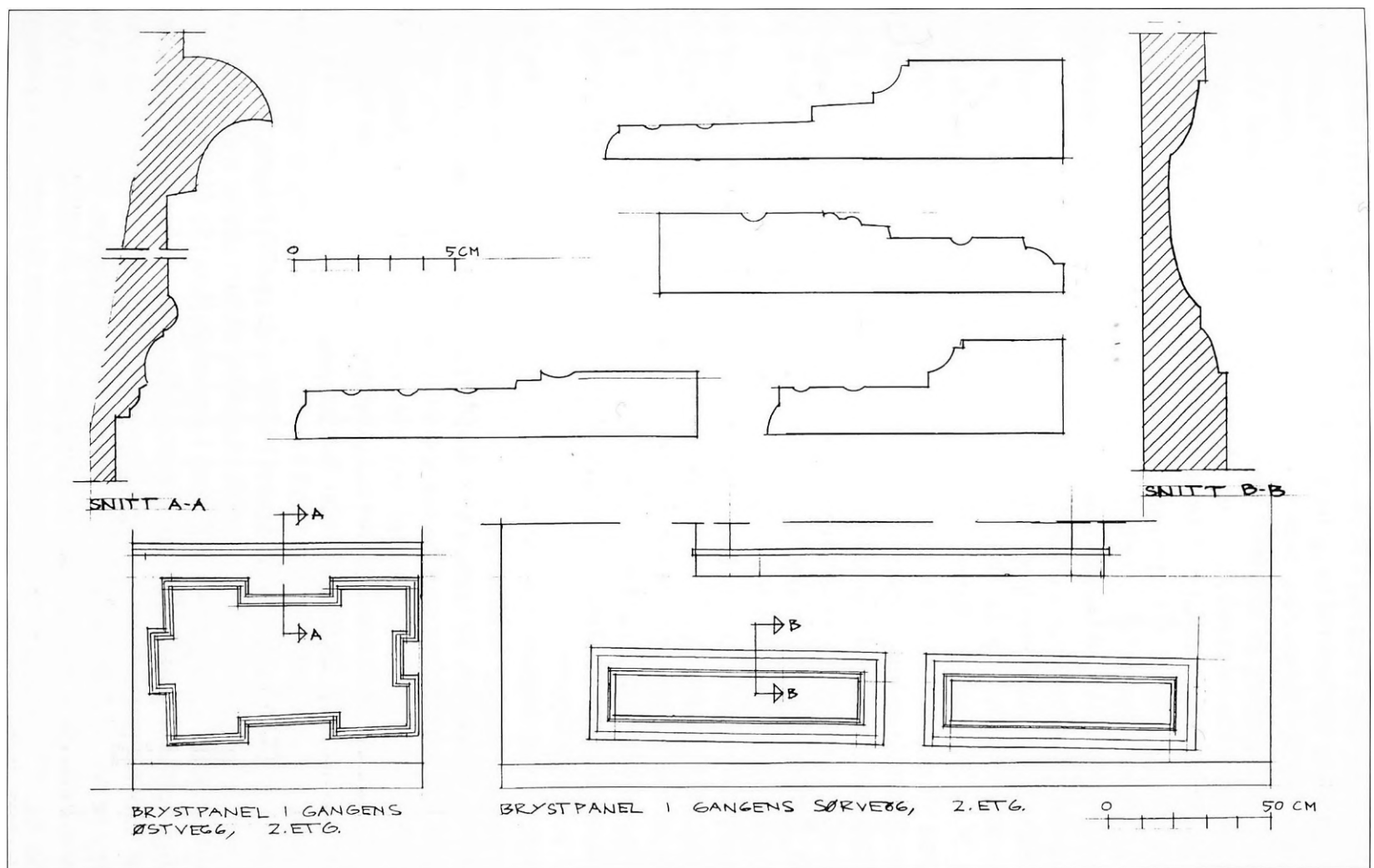


Fig. 27. Detaljering, hovedbygningens 2. etasje, gangen. Illustrasjon: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

det (Glærum i Dalen, Fladvad i Brunsvika og Eide i Kaasbølmyra) for nedrivning. Materialene ble brukt til bygging av flere nye bygårder, samt til bygging av uthus på Dalen og i Brunsvika. Som vi senere skal se, ble en del bygningsdeler også brukt til utbedring av interiøret i hovedbygningen på Dalen gård. Vinduer dører og trapper ble solgt enkeltvis, og ble brukt rundt om på ulike bygninger i Kristiansund og byens omland. (Johnsen 1963:631). Og i 2.etasjen finner man spennende veggmalerier, noen profane, andre med sakralt innhold; eldre kirkekunst (kanskje fra byens første kirke?).

I interiøret finne vi også samme tendens som i eksteriøret; vi finner flere eldre bygningsdeler jo lenger opp i etasjene vi kommer.

Førsteetasjen bærer i stor grad preg av å ha gjennomgått moderniseringer i løpet av de siste hundrede år. Den har fått sveitserstilens umiskjennelige preg. (Se fig. 25 og 26). Flere av materialendringene stammer nok fra den tid da huset ble snudd 90 grader, andre fra starten av 1920-tallet da John Glærum foretok gjennomgripende endringer etter å ha overtatt Dalen gård etter sin far. Det ble da foretatt en del endringer oppover i huset; Alle gulvene ble opprettet og flere av dem fikk overflate av linoleumsbelegg, alle skillevegger ble opprettet og avstivet, det ble laget nye svingtrapper som erstatning for de gamle repostrappene, og det ble satt inn flerØ nye vindusfag. (John Glærum 1972:6).

Veggflatene i enkelte av rommene har panel av eldre type ; brystningspanel av glattpanel (på kjøkken) og staffpanel (på storstua). Andre rom er mer preget av den nye tid med naturstrie og moderne tapet på veggene. Flere av rommene har moderne platekledning i taket, men man finner også tradisjonelle takflater med synlig bjelkelag (på kjøkkenet). Fyllingsdørene og det profilerte listverket er også av sveitserstiltypen.

Vi stiger så opp trappen til andre etasje for å se om vi der finner materialer og detaljer av eldre årgang. Allerede på gangen i 2.etasje støter vi på elementer som pirrer vår nysgjerrighet. På innvendige delevegger mot øst og vest er det brystingspanel med speilfelter med meget spesiell utforming. (Se fig. 27). Speilfeltene har brukket omriss av en type som var vanlig på 1700-tallet. Men speilfeltet er meget dårlig tilpasset det brystingsfeltet det er en del av; det butter an mot søndre yttervegg. Dette speilfeltet kan umulig ha stått her opprinnelig. Vi leste ovenfor at Glærum på Dalen gård var en av de som overtok materialene etter byens gamle kirke, da den ble revet i 1884. Kan speilfyllingen være gjenbuk av speilfelt fra interiøret i gammelkirken? Vi studere derfor med interesse Ole Ranheimsæters akvarell av interiøret i gammelkirken (Se fig. 24). Og ganske riktig: I galleribrystingen i tverrskipenes galleri finner vi speilfelt med samme type brukne omriss som i trappegangen på Dalen gård. I trappegangens yttervegg er det også en detalj som fanger oppmerksomheten; et brystingsfelt, langt lavere enn disse på de 2 indre skillevegger, og med en helt annen type fylling. (Se fig. 27) Sørveggens fyllinger er rektangulære og med fyllingsmønstre

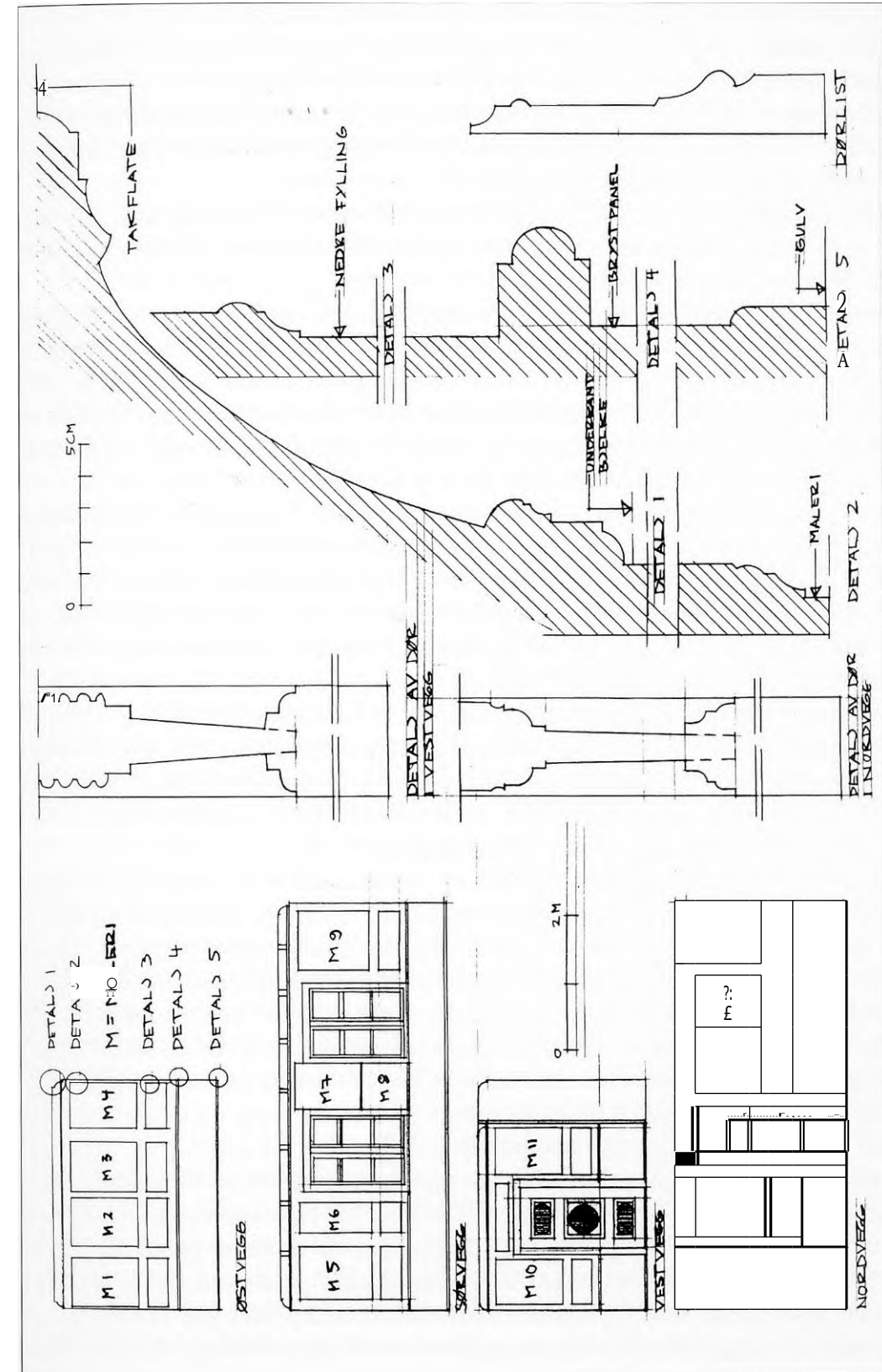


Fig.28. Detaljering, hovedbygningens 2.etasje, salen. Illustrasjon: Ch rist Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

som stikker lenger ut i rommet enn brystningens ramtre, også dette en typisk 1700-talls detalj. Disse fyllingene er også dårlig tilpasset veggfeltet med store uprofilerte "blindfelt" på hver side av fyllingene. På Ranheimsæters interiørakvarell finner vi fyllinger med nogenlunde samme proposjoner i det innelukede galleri ved koret. Disse er riktig nok vertikale, men fyllingene kan ha blitt snudd under monteringen på Dalen gård.

De øvre veggfelt på samtlige vegger er utformet som "glattpanel", pløyde bord, en enkelt paneltype som i tidligere tider ofte var i bruk på "enkler" rom som for eksempel trapperom og ganger.

Dersom vi lar blikket gli videre vil vi i trappegangen også finne en forseggjort dør med 3 fyllinger og med indre speilfelt utformet som henholdsvis sirkel og tilnærmet oval med riflet overflate. Dette er en dørtype som var vanlig under Louis seize stilen mot slutten av 1700-tallet. Listverket rundt disse dørene er også av sen 1700-tallstype (Louis seize), med avtrappede nivåer på empiremanner, men med hulkilrender i flaten (Se fig. 27).

Taket er utformet med synlige bjelker og med glatt "veggman". Eneste form for dekor er den smale veggmanlisten i underkant av bjelkene som har staffprofil. Ellers er trappen av mer moderne type; svingtrapp med enkel, noe kantete detaljering. Som vi leste tidligere i artikkelen var den opprinnelige trappen utformet som en noe brattere repostrapp. En annen detalj som peker mer mot vår tid er gulvet med smale, malte gulvbord.

Dersom vi fra gangen i 2.etasje går inn gjennom den omtalte Louis-seize dør mot øst, kommer vi inn i Dalens praktrom: salen. Her finner vi veggmaleries monterte i et system av veggfyllinger. (Se fig. 28). Veggmaleriene er nærmere beskrevet annet sted i artikkelen, og vi skal i dette avsnitt konsentrere oss om rommets arkitektoniske utforming og detaljering.

Nedre del av veggen opp til underkant av vindu er utformet som panelt brystning (med glattpanel), en brystningstype som var vanlig i perioden 1700-1850. Oventil er brystningen avsluttet med en enkel smal list med halvstaffprofil. Over denne brystning er veggen inndelt i 2 lag med veggfelter, de nedre felt lave og horisontale og i dag uten noen form for dekor. I de øvre felt som er langt høyere, noen kvadratiske og noen vertikale, finner man veggmaleriene. Ramverket rundt veggmaleriene er inn mot maleriflaten avsluttet med en kantprofil (kombinasjon av halvstaff og hulkil). I overgangen mellom vegg og takflate finner man innfelt i bjelkelaget en rikt profilert list med kraftig hulkilprofil.

Salens veggflater har preg av å være komponert sammen av deler som opprinnelig ikke har hørt sammen. (Se fig. 28). Man får følelsen av at det er ulik formtenkning som ligger til grunn for utformingen av øvre og nedre veggfelt. Går man nærmere inne på detaljene vil man oppdage at man har å gjøre med elementer fra ulike stilperioder; noen fra 1700-tallet, andre fra 1800-tallet. Brystingspanelet og veggmaleriene hører sammen i tid og stil (begge 1700-talls),

mens ramverket rundt veggmaleriene har 1800-tallspreg. På baksiden av et av de demonterte panelfeltene finner man fragmenter av både 1700- og 1800-tallsstapet, brukt til å tette gliper. Den praktfulle hulkillisten i takbjelkelaget har ikke stått i dette rommet opprinnelig, men har hørt hjemme i den omtalte gammelkirken. Man kjenner den igjen på Ranheimsæters akvarell. Blant annet det faktum at man over veggmaleriene har brukt om igjen taklist fra den gamle kirken i Kristiansund gjør det sannsynlig at maleriene ikke er montert opp før på 1880-tallet. (personlig medd: Jon Brønne)

Av salens 2 dører er den mot vest (ut til gangen) i Louis seize stil, (Se fig. 28) mens den mot nord inn til bakværelset er 3-fyllingsdør av senere type (muligens senempire). Speilenes kantprofil er av samme type som på ramtreet rundt veggmaleriene. Dette kan kanskje tyde på at denne døren og veggmaleriene ble montert samtidig. Også listverket rundt begge dørene er i sveitserstil, mens listverket rundt vinduene er i Louis-seize stil. Også når det gjelder dører og listverk har vi altså å gjøre med en blanding av 1700- og 1800-tall.

Bak salen finner vi i dag to mindre rom som i dag har mer moderne detaljering: På gulvet finner man riktig breie gamle gulvbord på det østligste av rommene, mens det vestligste har golvbelegg av eldre type, antakelig fra 1920-tallet, da det i følge branntaksten ble lagt linoleumsbelegg på flere av golvene. Veggene er derimot i begge rommene kledd med med smalt, malt faspanel. Dette panelet ble montert for ca 65 år siden (Personlig medd.: Per Glærum). Takene er utformet med synlig bjelkelag med enkel veggmanlist. Dørbladet mellom de 2 små rom har en noget alderdommerlig form: to-fyllingsdør, 15 cm bredt ramtre og en tykkelse på 3,2 cm. Vinduets midtpost har Louis seize-periodens typiske riflede overflate. Listverket rundt begge dører er av Louis seize typen (fra slutten av 1700-tallet), mens listverket rundt vinduet av yngre type (sveitserstil).

I følge en av dagens eiere, Per Glærum, er det også malte motiver på baksiden av flere av veggmaleriene i skilleveggen mellom salen og bakværelset. Dette gjelder i hvert fall veggmaleriene på hver side av døren mellom salen og bakværelset. Disse maleriene var synlige inn mot bakværelset før veggene ble panelt med fast panel. Det kan dermed være naturlig å tenke seg at de veggmaleriene som nå er demonterte tidligere var montert på veggflaten i dette bakrommet. En skriftlig rapport fra Olaf Yderstad bekrefter denne antagelse. I 1934 var Yderstad på synfaring til hovedbygningen. Bakværelset var da nylig panelt av Jon Glærum. Før panelingen var veggene smykket med i alt 10 veggmaleries på treplater (hvorav en plate var malt på begge sider). Disse ble før panelingen demontert av Jon Glærum og oppbevart på Dalen gård. (Yderstad bind 5:67). Ved samme befarings var det i følge Yderstad 14 veggmaleries i salen mot sydøst. I dag er det 15 veggmaleries i salen. (Yderstad bind 5:72-78). Det som også er påfallende er at ett av maleriene som i 1934 ble beskrevet som fast-

montert i den sydøstre salen i dag er blant de løse maleriene. (Maleriet av Tycho Brahe). Yderstad fant i 1934 følgende veggmalierier på bakværelset, maleri nr. 9-10, maleri 16-25 (Se fig. 38-42).

Skilleveggen mellom de to bakrommene har en så trengt plassering tett opp mot det ene av vinduene at det er vanskelig å tenke seg at denne skilleveggen har vært her bestandig. Det smale faspanelet er som sagt fra ca 1930, men inn mot det minste rommet er skilleveggen kledd med breiere og noe mer alderdommerlig glattpanel. Skilleveggen mellom de to bakværelsene må derfor var noe eldre enn 1935. Dersom de demonterte veggmaleriene har vært plassert i dette bakarealet, har de kanskje opprinnelig prydet veggene i et værelse tilsvarende begge disse to bakværelsene. Men dersom det har vært maleri på begge sider av skilleveggen mellom sal og bakværelse i hele rommets lengde har det ikke vært plass til samtlige løse malerier. Hvor har de resterende vært plassert? Har de kanskje prydet veggene i rommet over den vestligste stuen? Dette var et værelse som hva angår plassering hadde omtrent samme rang som salen. Noen av teksttavlene var tidligere montert som skillevegg mellom loftets vestre kvistværelse og bakenforliggende kott (Personlig medd.: Per Glærum). Det var i 1927 4-5 teksttavler bak tapetet på kvistværelset (Yderstad, 3:137).

Dersom vi krysser loftsgangen og går inn på "salen" over den vestre stue vil vi finne at dette romvnet i dag for en stor del har en enklere og mer moderne detaljering med moderne golvbelegg, moderne tapet på veggene og nedforet platetak. Rundt døren inn til det bakenforliggende værelse (mot nord) er listverk av samme sene 1800-tallstype som rundt den nordlige dør i salen. Dette forteller oss at det har vært gjort endringer også i denne vestre "sal" på samme tid som den østre sal blir forsynt med veggmalierier. Dette bygger opp om teorien om at det også har vært veggmalierier i dette værelset. Samtidig nevner Yderstad 2 løse veggstavler med trekantform, begge malt på to sider. Disse har muligens stått i en gavelvegg med skråtak. (Yderstad bind 5:79).

Dersom vi går inn i rommene bak den vestre "salen" vil vi finne materialbruk og detaljering med tydelig tidlig 1900-talls preg. Trolig stammer dagens detaljering og materialbruk på de to minste bakværelser fra den tiden da det opprinnelig store bakrommet ble avdelt til tre mindre rom; ca 1933. På gulvet smale golvbord, på veggene staffpanel, rundt dører og vinduer enkelt listverk med skråkant. Vi finner imidlertid også en og annen detalj fra eldre tider; blant annet har vinduet riflet midtpost i sen 1700-tallsstil (Louis-seize). En annen liten detalj gjør oss helt sikre på at nord-syd-skilleveggen mellom de tre bakværelser må være satt opp i senere tid: Den møter vindusveggen midt i vinduet, i midtposten. Det vestre vindusfag er dekket til innvendig, slik at det kun er synlig utenfra. Det største av bakværelsene er ytterligere modernisert, med moderne golvbelegg og tapet.

Også rommet rett bak trappegangen, som i senere tid har fungert som kjøkken har detaljering med samme stilpreg som de 2 minste bakværelser; staffpanel og enkelt avfaset listverk. Det er sannsynlig at rommet fikk denne detaljering da det endret bruk fra pikeværelse til kjøkken i 1926.

Så stiger vi opp til loftet, den etasje som vanligvis byr på de fleste bygningsantikvariske godbiter. Her brukte man om igjen bygningsdeler som var så gammeldagse og utrangerte at man kvitte seg for å vise dem fram for folk lenger ned i etasjene. Til gjengjeld fikk de eldgamle bygningsdeler her forbli i ro uten å trues av senere huseieres utskiftings- og moderiseringstrang.

Og ettersom vi beveger oss innover i loftsetasjen, blir våre forventninger sannelig ikke gjort til skamme.

Vi har knapt kommet opp trappen før vi stirrer inn i ansiktet til Isaac Barrow (1633-1677); eller rettere sagt hans portrett malt som dekor på nedre fylling på døren som leder inn fra loftsgangen til et senere innredet gutterom. (Se fig. 29). Isaac Barrow var en av Newtons lærere. Han var matematiker; en av forløperne for integral og differensialregningen. I dag er øvre del av døren dekket til med plater. I Kristiansunds historie er imidlertid døren gjengitt uten plater. (Kristiansunds historie bind 3: 357). Øvre del av døren er utformet som smårutet delt glassfelt med omriss utformet som knekte buesegmenter, typisk for 1700-tallet (barokk eller rokokko). Det er ut fra dørens lille bredde grunn til å tro at vi har å gjøre med ene halvpart av en tofløyet dør. Magen i den nedre fylling har hjørner som er avrundet med omvendt kvartskrets, en detalj som også forekommer på dører fra første halvdel av 1700-tallet. Låsbeslaget er også typisk for 1700-tallet. Som en kuriositet fra moderne tid vil jeg også nevne at gutterommet har romfartstapet med motiver fra den første månelanding. Ved et morsomt sammentreff har romfartspionerene på denne måten fått selskap av en av 1700-tallets naturvitenskapelige banebrytere.

Går vi videre inn gjennom døren til det sørøstlige store loftsrommet vil vi oppleve flere meget alderdommelige bygningsdeler, tydelig brukt sekundært (gjenbruk). I det nordvestlige hjørnet

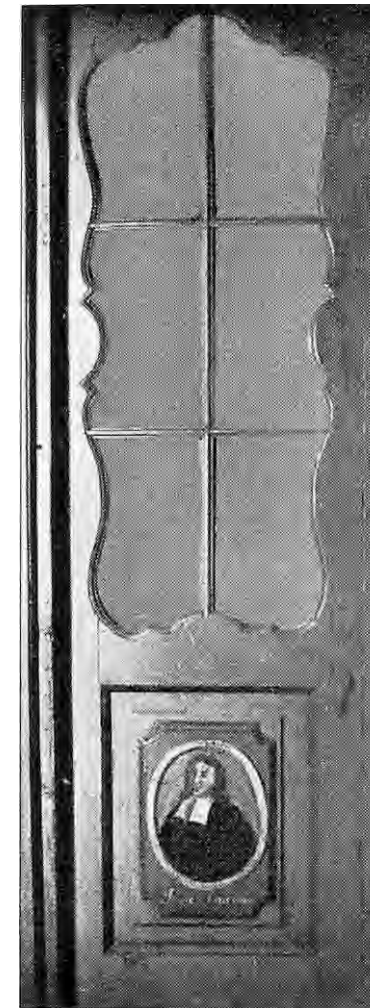


Fig.29. Dør med Isaac Barrows portrett, hovedbygningens loftsetasje. Foto: Kristiansunds historie, bind 3.



Fig. 30. Kråskap i hovedbygningens loftsetasje. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.



Fig.31. Glærums gamle skrivebord, hovedbygningens loftsetasje. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

finner vi noe som ved første blikk synes å være et kråskap, men som ved nærmere undersøkelse viser seg å være fremste del av et kronglete kott som fortsetter inn bak pipen. (Se fig. 30). Døren er utformet som en enyllingsdør, en dørtype som har sitt opphav på tidlig 1700-tall men denne døren kan ut fra fyllingsprofilen gjerne være en senere variant. Det er uvisst om dette opprinnelig har vært en husdør, eller en skapdør. I overgangen mellom "skapet" og veggen har man brukt om igjen en rest av riflet Louisseize-list. Toppen av "skapet" har man pyntet med en opprinnelig vindusbekroning. Hakkert midt på bekrøningen røper at den har prydet et midtposthengslet vindu. Det er uvisst om disse detaljer opprinnelig har stått andre steder i hovedbygningen, eller om det er snakk om noen av de materialer fra gammelkirken som Glærum kjøpte.

I den øst-vest-gående skillevegg mellom det store loftsrommet og to nordenfør liggende mindre rom finner vi også flere eldre bygningsdeler av ulik alder. Først en trefyllingsdør med kontrastmaling på fyllingsfrisen. På venstre side av døren har man nyttet om igjen eldre listverk med kraftig profil og plateformet basis nederst. Denne døren fører inn til det vestligste av de to små loftsrom. Dette rommet har ingen bemerkelsesverdige materialbruk (tilsynelatende fra starten av 1900-tallet), men her finner man et interessant møbel, nemlig et eldre skrivebord med skuffer og skap, fylt med brev og dokumenter fra Dalens tidligere eiere.



Fig.32. Umalt fyllingspanel i det store loftsrommet, hovedbygningen. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.



Fig.33. Glassdør (til venstre), eldre kirkedør med nummer (øverst til høyre) og fyllingspanel (nederst til høyre) i det store loftsrommet, hovedbygningen. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.



Fig.34. Fyllingspanel på nordøstre loftsrom, hovedbygningen. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

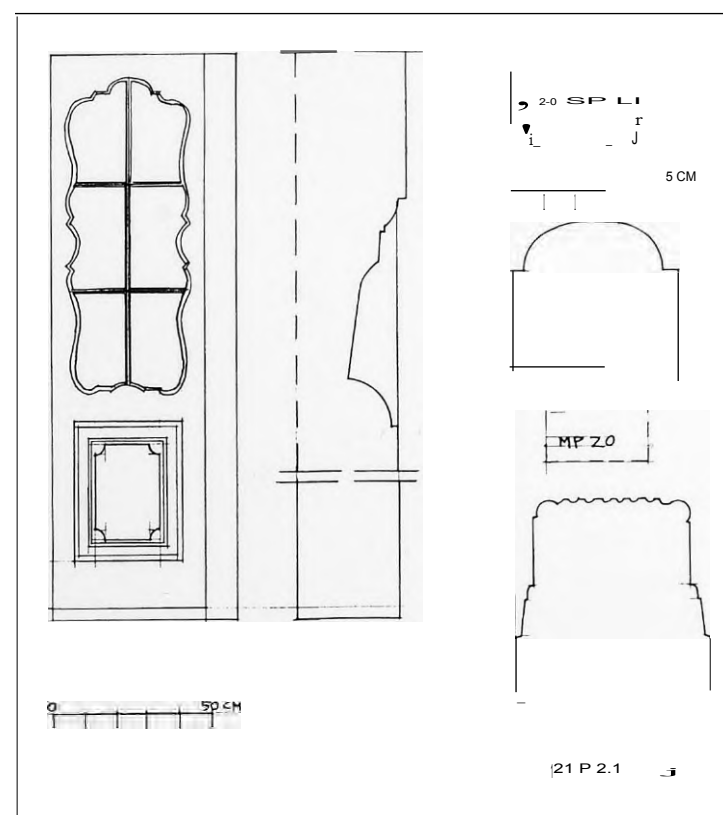
Mer midt på den øst-vest-gående skillevegg er et trehvitt vertikalt felt (fra golv til tak) med fyllinger av samme type som gjengitt i Ranheimssæters kirkeakvarell. (Se fig. 32).

Når vi nærmer oss vindusveggen finner vi først en enfløyet inngangsdør med sprossedelt glassfelt (med mønstert glass og dels avrundet sprossverk), en utforming som var på mote rundt siste århundredeskifte. (Se fig 33). Helt inn mot hjørnet har man bygd opp veggen av 2 ulike element, stablet oppå hverandre. Nederst et fyllingsfelt med kraftig utstikkende fyllingsmage, en fyllingstype som vi også finner gjen i nevne akvarell av gammelkirkens interiør. Oppå dette en megel lav dør med med en fylling og med "No 19" påmalt øvre ramtre. Dette er trolig en av kirkedørene fra gammelkirken. Den finnes også gjengitt på kirkeakvarellen. (Se fig. 33).

De tidligere omtalte vinduslemmene er står lent opp mot en av veggene.

All denne gjenbruk av gamle deler er med på å gi dette loftsrommet et herlig selvgrodd preg: Dette er et viktig kjennetegn på mye av tidligere tiders folkelige byggeskikk; man tager hva man haver.

Vi går til slutt inn på det lille nordøstre loftsrommet. Også her finner vi gjenbruk av eldre kirkedeler. I den lave nordveggen har man brukt deler av fyllingsfelt med kraftig utstikkende fyllingsmage, og med samme proporsjoner som på



det innebygde galleri i koret. (Se fig. 34). Vinduet har også alderdommelig hovedform og profilering. Det er utformet som 2-ramsvindu med to ruter i bredden i hver ramme. Midtposten har kraftig halvstaffprofil, typisk for siste del av 1700-tallet. (Se fig 35).

*Fig.35. Dørblad med Isaac Barrows portrett, samt vindusdetalj, loftet i hovedbygningen. Illustrasjon: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.*

## VEGGMALERIENE

### Malere og malt dekor i Kristiansund

I hovedbygningen finner man malte veggdekorasjoner av god kvalitet og med usedvanlige motivvalg. (Se fig. 36-43).

Man kjenner lite til malere og malt dekor ellers i Kristiansund. Av malere kjenner man bare til 2 navn; nemlig Carl Emanuel Nordquist og Ole Joensen Kolset. (Hauglid 1951:290-291). En utenbys maler J.C.C. Michaelsen har malt i Knudtzongården. Han er også kunstneren bak de kunstneriske utsmykninger i Stiftsgården, Trondheim. (Hauglid 1951:300).

Carl Emanuel Nordquist døde i 1801 og var i følge skiftet født i Uppsala. Han virket som maler i Norge i 30 år. Kolset var født i 1722, trolig på gården Kaldset i Halså. Kolseth virket både som maler og treskjærer, var elev av Rasmus Teilgaard, og ble regnet som arvtager etter den nordmørske billedhugger Peder Knudsen Kjærsvik. Kolset etterlot seg flere kjente malerarbeider, blant annet i mange nordnorske kirker i 1760-årene. I 1778 skar og malte han altertavlen i Frei kirke. (Hauglid 1951: 290-292)

De malte arbeider som ellers er kjent dreier seg blant annet om malte tapeter. Nordmøre Museum har i sitt eie et malt tapet med rokkokodekor og landskaper. Det skal ha hørt hjemme i en gammel gård på Nordlandet. I Eriksengården på Nesset på Nordlandet skal det være bevart malte tapeter under panelet. (Hauglid 1951:291).

I sine kulturhistoriske notater har Olav Yderstad omtalt veggdekorasjoner i tre eldre bygninger Kristiansund; Parelisugården (tidligere Marstrandsgården), eldre våningshus på Eriksnesset og Christiandstedet, alle på Nordlandet.

**I Parelisugården** var det veggmalier i et rom i 1.etg. Ved oppussing ca 1920 ble det avdekket et tapet av bemalt sekkelerret. Det malte tapetet hadde i følge maler R. Bjørlo, som avdekket tapetet, mørkeblå bunnfarge med blondefargede ornamenter i kremhvitt farge. Tapetet var utstrakt på underlag av panel. I firkantede falter med dim ca 60x40 cm var det malt enkelte avbildninger av f.eks. ryttere med fjærdusker på hodet, fugler (papegøyer), blomsterdekor, overflødigshorn og mange andre motiver. (Yderstad, bind : 104-105). I følge Rasmus Kroghs kone foreholdt det seg noe annerledes med nevnte tapet. Tapetet var av blåmalt jute med blå bunnfarge og hvitaktige blondeornamenter. Mellom disse var det felter omgitt av runde kranser, og innenfor disse ridder-skikkelser med flotte hatter, papegøyer og lignende fugler, samt mennesker med harper og lignende instrumenter. Figurene var i brokete farger som rød, blå, grønn osv. I følge Yderstad stammer dette tapetet fra perioden 1760-1803 da Kaasbølfamilien eide Parelisugården. (Yderstad, bind 8: 108-111).

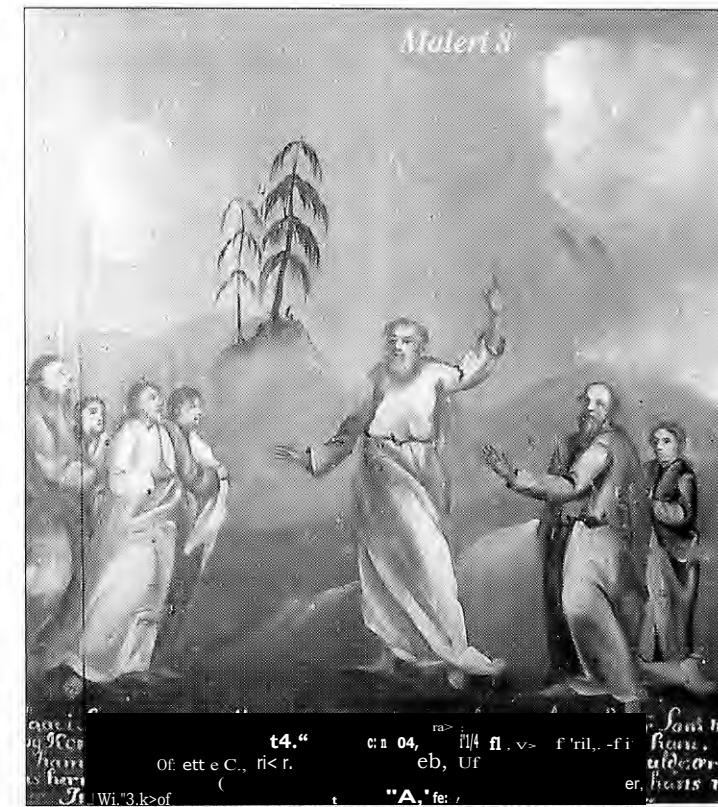
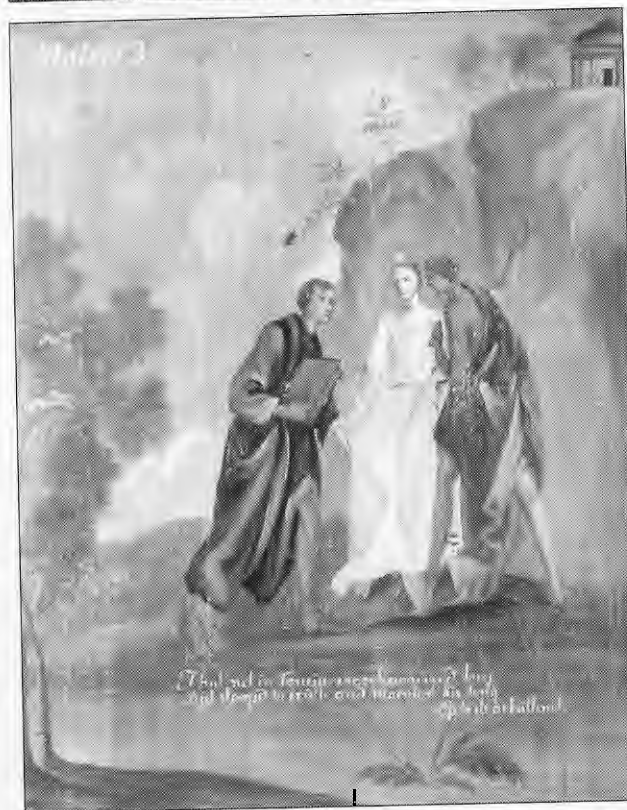
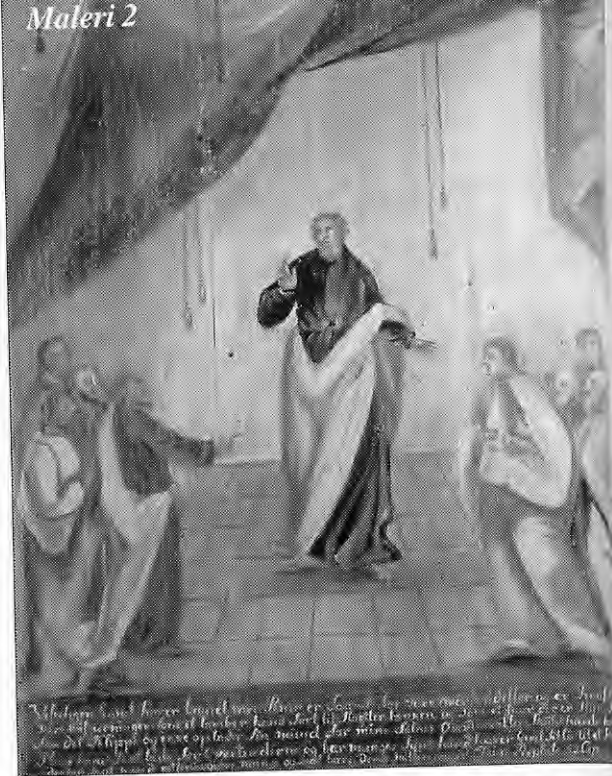


Fig.36. Veggmalerier på Salen, hovedbygningens 2.etasje (se også fig. 28).

**Maleri 1:** Bibelsk motiv over temaet; alt er forfengelighet. Dansk bibeltekst; Predikeren, kap. 1 og 6. (annen tekst skimtes under). **Maleri 2:** Bibelsk motiv. Dansk bibeltekst; Visserligen han haver baaret vore Piner (Profeten Jesaias kap.53, vers 4-5). (Annen skrift skimtes under). **Maleri 3:** Litterært motiv. Engelsk versete fra dikt av Alexander Pope. **Maleri 4:** Mytologisk motiv; mannen mottar Junos septer, over ham Venus med Bacchi beger. Engelsk versetekst med fotnoten; "Char. of woman").

Fig.37. Veggmalerier, Salen.

**Maleri 5:** Bibelsk motiv; rik mann som gir almisse til den fattige. Dansk bibeltekst (Profeten Mika, kap.6, vers 8, og Siraks bok). **Maleri 6:** Mann med stjerneikkert. (tydelig avkuttet motiv). **Maleri 7:** Bibelsk motiv; den rike teller sine penger, døden viser seg bak forhenget. Dansk bibeltekst; "O død, hvor bitter er din ihukommelse --- (Siraks bok kap.41, Profeten Jeremias kap.17, vers 11. **Maleri 8:** Bibelsk motiv; profet som beretter om sine syner. Dansk bibeltekst; Jeg så i synene om natten --- (Profeten Daniel, kap.7, vers 13).



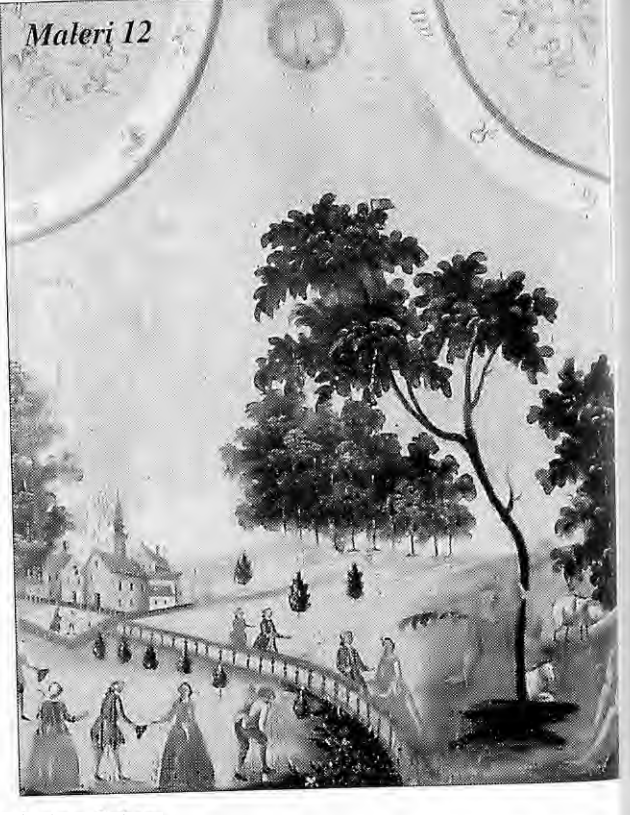
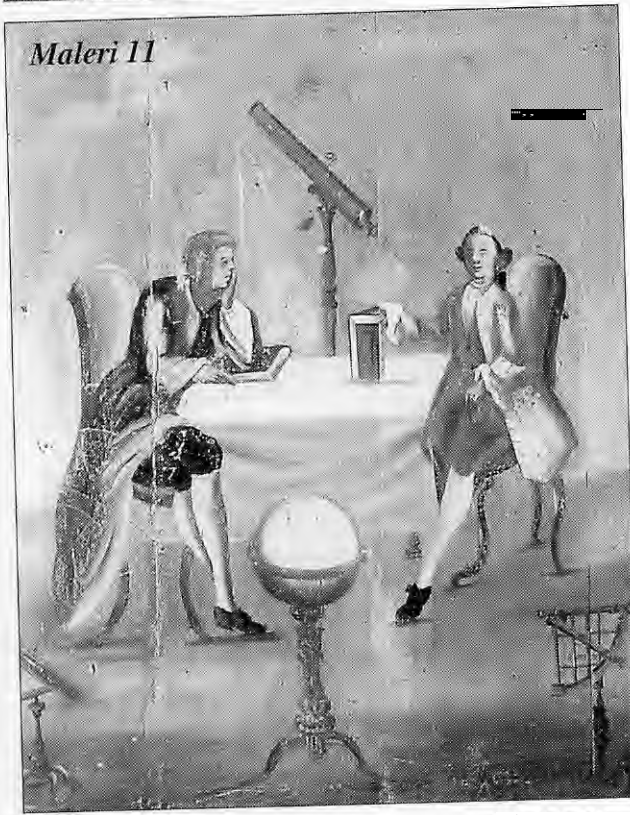


Fig.38. Veggmalier, Salen.

**Maleri 9:** Bibelsk motiv; David med harpen; Dansk bibeltekst; "Hva er et menneske at du kommer det ihu --- (Salmenes bok, kap.8, vers 5-8). **Maleri 10:** Bibelsk motiv; profet. Dansk bibeltekst (litt beskåret); Se jeg sender min engel for ditt ansikt (Profeten Malakias, kap.3, vers 1). **Maleri 11:** Vitenskapelig motiv: 2 vitenskapsmenn med stjerneikkert, globus, m.m. **Maleri 12:** Allegorisk fremstilling av sommeren. Dansk tekst; "Sommeren begynnder den 21. juni da solen nedgår i Cancer".

Fig. 39. Veggmalier, Salen.

**Maleri 13:** Allegorisk fremstilling av vinteren. Dansk tekst; "Vinteren begynner 22.desember da solen indtræder i Capricornius". **Maleri 14:** Bibelsk motiv; Kong Salomo inspiserer byggingen av Jerusalems tempel. Henviisning til annen Krønikerbok, kap.3. (inneholder beskrivelse av tempelets tilblivelse og utforming). **Maleri 15:** Sermoniell scene med den engelske tekst; "All mankind is dear to us". Det har vært spekulert på om dette er skildring av et frimurerriuale. Dette er tilbakevist av frimurerbevegelsen, fordi kvinner deltar i rituallet.

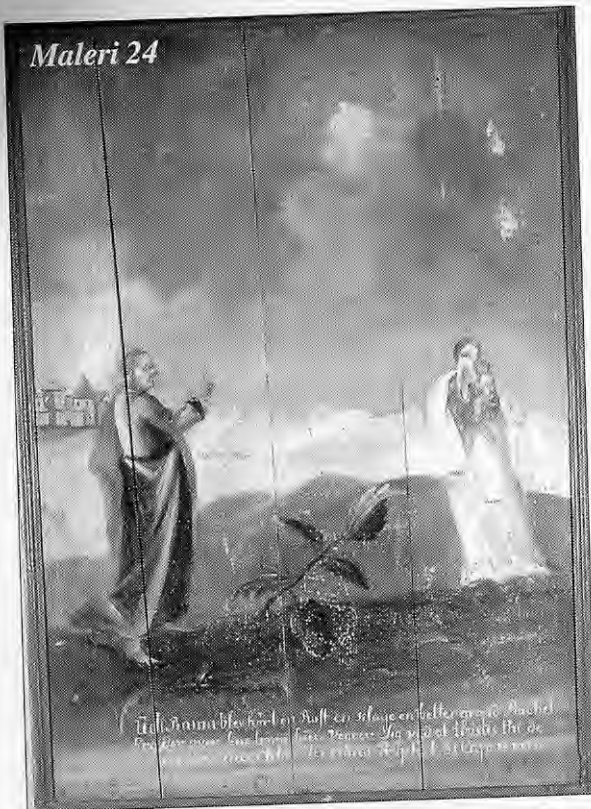


Fig.40. Demonterte veggmalier, Dalen gård.

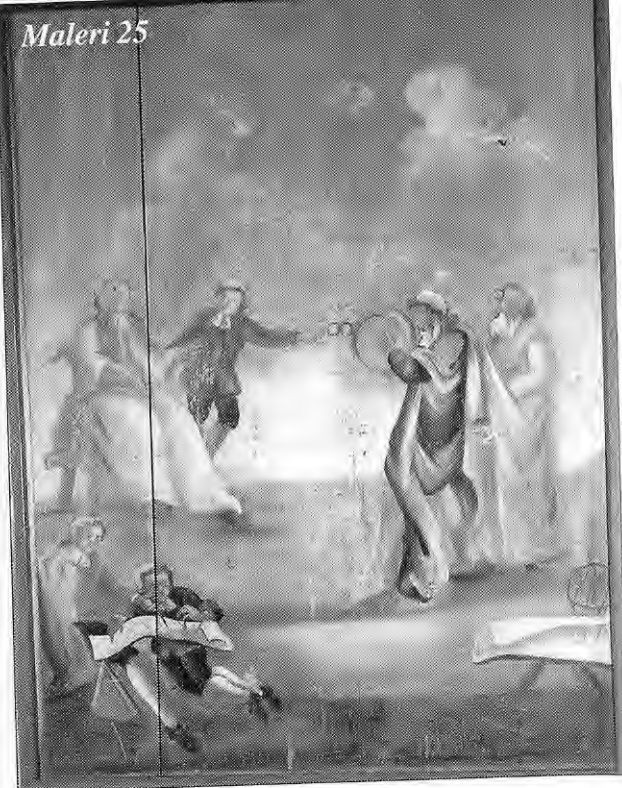
- Maleri 16:** Bibelsk motiv; Adam og Eva i paradisetts have. Dansk bibeltekst (litt beskåret); Adam, hva har du gjort. thi ved det ene menneskes ulydighet har de mange blevne syndere (Paulus epistel til romerne).  
**Maleri 17:** Kvinne som underviser 2 barn. **Maleri 18:** Bibelsk motiv: Jesu fødsel og tilbedelse. Dansk bibeltekst; Profeten Esaias, kap.2, vers 6. (Bildetekst og motiv er beskåret). **Maleri 19:** Vitenskapelig motiv; Tycho Brahe. Dansk tekst; "Tycho Brahe, fød udi Knudstorp den 14.desember 1546 død udi Prague den 24 october 1601.

Fig.41. Demonterte veggmalier, Dalen gård.

- Maleri 20:** Utdrivelsen fra paradiset. dansk bibeltekst; "Og han drev mennesket ud --" (1.Mosebok, kap.3, vers 24).  
**Maleri 21:** Bibelsk motiv; profet. Dansk bibeltekst (beskåret tekst); "Og du Bethlehem, Efrata, som er liten til å være blant Judas tusener --" (Profeten Mika, kap.5, vers 1).  
**Maleri 22:** Vitenskapelig motiv; Mann som underviser i astronomi (?).  
**Maleri 23:** Bibelsk motiv; Barnemordet i Betlehem. Dansk bibeltekst; Matheus evangeliet kap.2, vers 16.

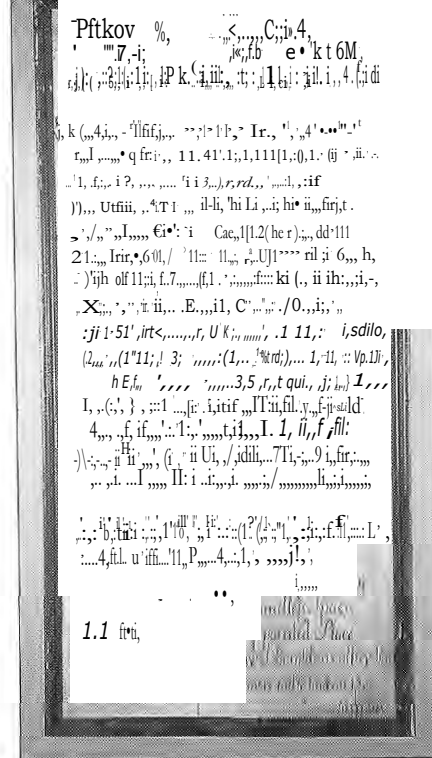
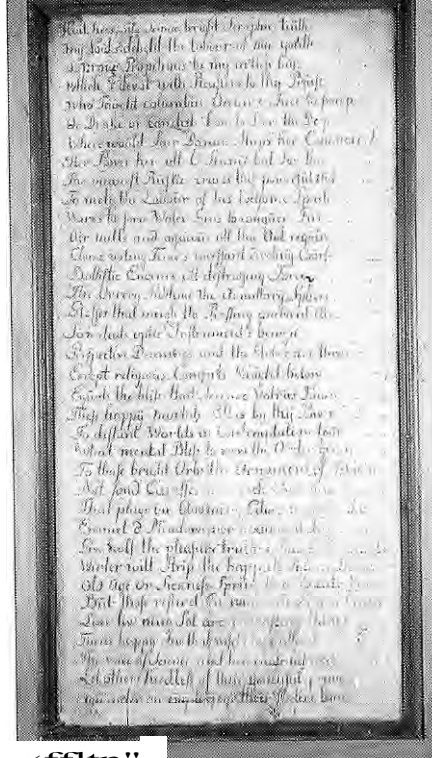


Maleri 24



Maleri 25

Maleri 28



Maleri 28

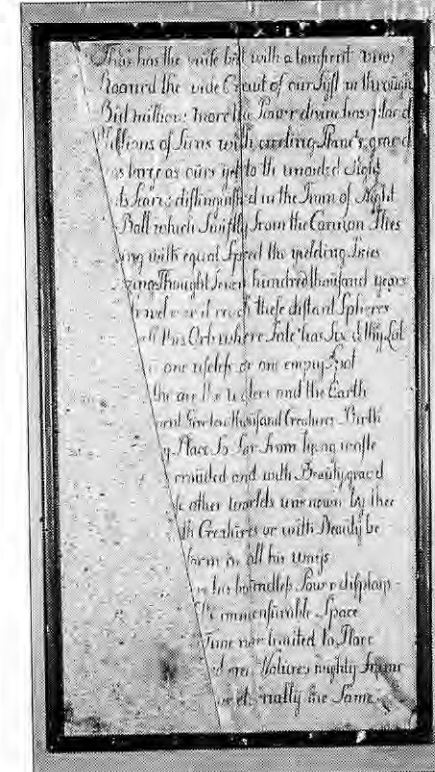
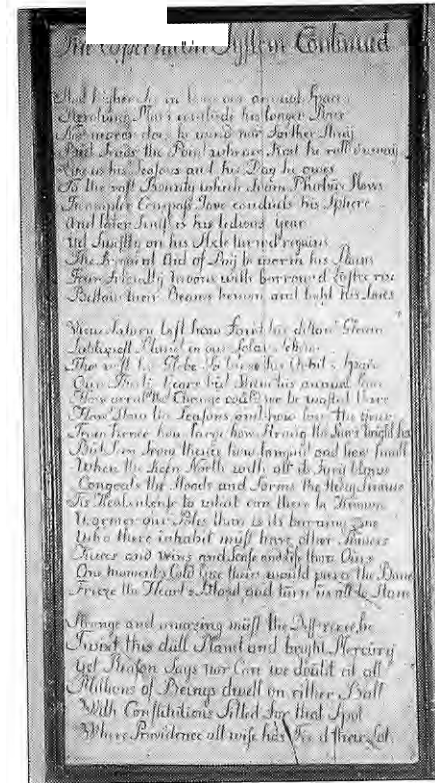
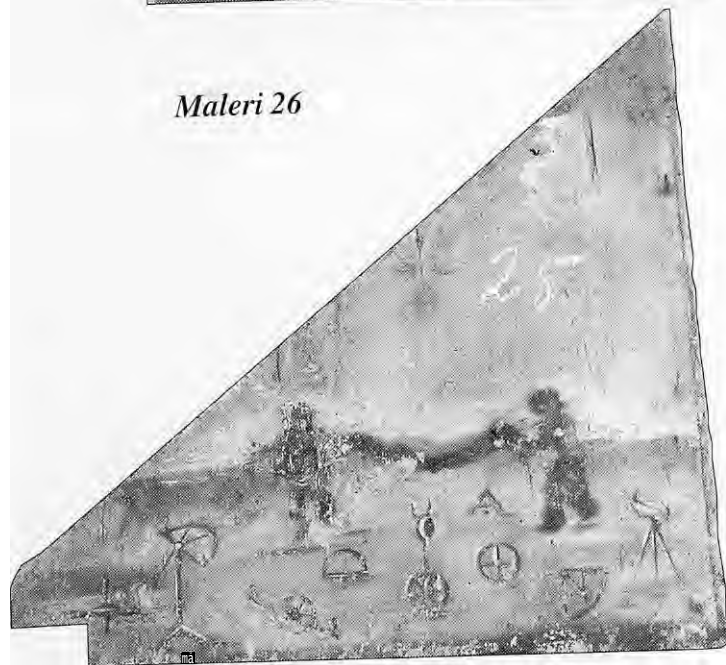
Maleri 31

Maleri 26

Maleri 27

Maleri 30

Maleri 31



Maleri 30

Maleri 31

Fig. 42. Demonterte veggmalerier, Dalen gård.  
**Maleri 24:** Bibelsk motiv; Ramaskriket.  
 Dansk bibeltekst; "Udi Rama blev hørt en røst ---" (Profeten Jeremias, kap.31, vers 15).  
**Maleri 25:** Vitenskapelig tema; Undervisning i astronomi (?).  
 Maleri 26: Vitenskapelig motiv; 2 menn og matematiske instrumenter. (Malt på trekantet plate).  
**Maleri 27:** Barn som blåser såpebobler. (Malt på trekantet plate).

Fig. 43a. Demonterte veggmalerier, Dalen gård. Skriftplater. Det var i følge Yderstad ca 10 slike skriftplater oppbevart på Dalen gård i 1934 (Yderstad, bind 5 : 71).  
**Maleri 28:** Hyldest til vitenskapen. **Maleri 29:** Oppfordring om å beskue stjernene.  
**Maleri 30:** Det Kopernikanske system fortsetter.  
**Maleri 31:** Det Kopernikanske system. Avslutning (?)  
 Av tekniske årsaker har det ikke latt seg gjøre å gjengi skriftplaten "Det Kopernikanske system".

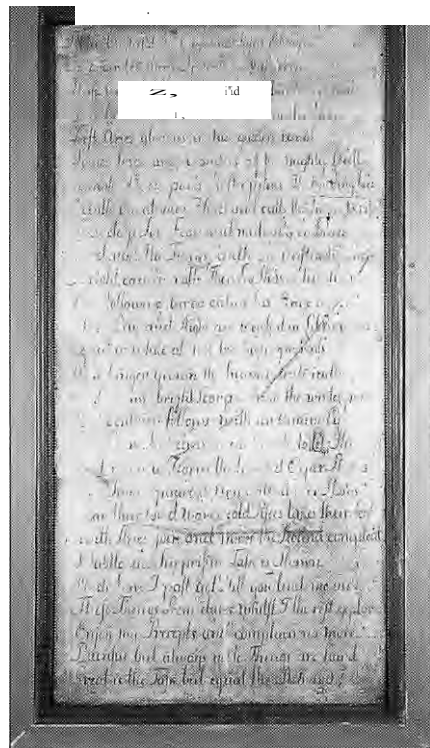


Fig. 43b. Demonterte veggmalier, Dalen gård. Skriftplate. Gjennomgang av de astrologiske stjernebildene.

I Øverlands gård på Eriksennesset var det i et av rommene i 1. etasje figurmalinger som opptok hele veggflaten. Det skulle være snakk om merkantile figurer som Merkur, Poseidon og lignende. Disse maleriene skal i følge grosserer Øverland som eide huset i mellomkrigstiden være bevart bak senere tapeter eller paneler. (Yderstad, bind 8: 106-107).

På Christiefamiliens landsted Ødegården var det i hovedbygningens 2. etg. et stort rom som var dekket med gamle malte tapeter. Da gården ble solgt til gårdbruker Mork under 1. verdenskrig ble disse malte tapeter fjernet. Tapetet hadde i følge beskrivelse fra den forrige eier, Stabell, et landskapsmotiv med trær, folk og dyr. Tapetet skal imidlertid ha vært slitt og defekt da det ble fjernet.

#### Veggmaleriene i Dalen gård

**Tema:** Maleriene har noen for denne tiden uvanlige tema. De omhandler motiver hentet fra religion, etikk, vitenskap og kunst. (Hauglid 1951:293-294). Temaene kan deles inn i bibelske motiver, almenmenneskelige laster

og dyder, scenen fra vitenskap og undervisning, astronomiske motiver, samt motiver fra engelsk diktning. (Yderstad 1934).

Mesteparten av de bibelske motiver er hentet fra det gamle testamentet. På disse tavlene er følgende tema fremstilt: Kong Salomos tempel, Edens have, Kong David med harpen, utdrivelsen fra paradiset, Eva skapes av Adams ribben, gammeltestamentlige profeter som profeterer om Kristus (bl.a. Esaias, Micha, Malachias og Jeremias). Blant de nytestamentlige motiver kan nevnes Jesu fødsel og Barnemordet i Betlehem. (Yderstad 1934).

Noen tavler tar for seg almenmenneskelige laster og dyder som barmhjertighet, gjerrighet, laster og dyder. (Hauglid 1951:295). Noen tavler forestiller visstnok også frimurere som gir gaver med underskriften; "All mankind is dear to us". Noen tavler er malte skriftpavler med moralske læresetninger på engelsk. (Yderstad 1934).

Den norske frimurerorden ble konfrontert med Yderstads teori om at noen av tavlene inneholder frimurermotiver. Frimurerordenens historiograf Kr. Thor-

bjørnsen drøfter denne teorien i en artikkel • "Meddelelser fra den Den Norske Frimurerorden" nr 2 1961, og konkluderer med følgende: "Det var daværende rektor O. Yderstad som i en artikkel i 1934 antydte at maleriene kunne ha noe med frimureriet å gjøre. Uten nærmere kommentar skrev han at et bilde med påskriften "All mankind is dear to us" skulle forestille frimurere som skjenker gaver. Det er intet holdepunkt for en slik forståelse. Det ser nærmest ut som noen høyættede menn får foretrede for en fyrste - en går og en kommer. Kanskje foregår det en ordensutdeling eller noe lignende. Bare det store antall kvinner som er til stede utelukker at det er noe frimurersk som finner sted." (Per Todal 1978:6).

I følge Per Todal, som har skrevet om Frimurerbevegelsens historie i Kristiansund, har man kunnet fastslå at 10-12 av de engelske og skotske kjøpmenn som slo seg ned i Kristiansund i siste halvdel av 1700-tallet var frimurere. Men man har ikke funnet noe bevis på at de har vært med i frimurerisk arbeid i Kristiansund. (Todal 1978:6).

Vi finner også astronomiske motiver, blant annet et bilde av en eldre stjerne-kikker som i følge inskripsjonen skal forestille Tycho Brahe. De astronomiske motivene er supplert med engelske vers som blant annet tar for seg "The Copernican System of The World". Mange av maleriene røper således en vitenskapelig interesse hos den som har fått maleriene malt. (Hauglid 1951:293-294). På andre tavler er det studerende med passer, vinkelhake, globus, planetarier osv. (Yderstad 1934).

Andre tavler fremstiller barn som blir undervist i matematikk og astronomi. (Yderstad 1934).

Andre bilder fremstiller årstidene på en allegorisk måte: Sommeren med par spaserende i parken, jorden og frodige trær. Vinteren symbolisert med islagt fjord, nakne trær og skøyteløpere. Årstidmotivene er supplert med dyrekretsens tegn og allegoriske engler. (Hauglid 1951:295)

Noen tavler har motiver fra britisk litteratur. I Kristiansunds historie er tekst på en av disse litterære tavler feilaktig kreditert den lærde Dr. Arbuthnot. (1667-1735) (Hauglid 1951:295). I realiteten dreier det seg om et dikt med tittelen "An Epistle to Doctor Arbuthnot" som er forfattet av Alexander Pope, 1700-tallets fremste dikter i England. Pope var venn av den skotske lege og forfatter Arbuthnot. (Personlig medd.: Sverre J. Svendsen).

De øvrige bilder er av moralsk og religiøst innhold, supplert med norske bibeltekster. Noen har scener fra det gamle testamente.

Det er mulig at motivene er valgt ut av Miln selv med utgangspunkt i allegoriske handbøker. (Hauglid 1951:300).

**Malermåte:** Hauglid kommer med følgende vurdering av dekorasjonenes malermåte: Alle maleriene er malt av en dyktig mester. De er malt med bred pensel i impresjonisk stil. Stilen er helt anderledes enn i datidens norske maleri.

Menneskeskikkelsene har også fått en spesiell karakter med lange hopper og små hoder. Det blir også skapt en spesiell stemning med draperier og mystisk lys. (Hauglid 1951:300). Det er malt med oljemaling, trolig linoljemaling, på underlag av trepanel (personlig medd.: Jon Brønne).

Hauglid mener at ikke alle maleriene er like vellykket, men klarer ikke å påvise noe brudd på stil. Han mener årsaken kan være at noen av maleriene kan være malt av en medhjelper. (Hauglid 1951:300).

Malerikonservator Jon Brønne fra NIKU var på befaringsreise til Dalen gård høsten 1994 for å foreta en nærmere undersøkelse av veggmaleriene. Etter å ha studert maleteknikken mener han at bildene kan ha blitt malt av 2-3 ulike kunstnere.

Yderstad mener av veggmaleriene sikkert kan tidfestes til 1780-tallet, det tiår da Walter Miln slo seg ned i Kristiansund. (Yderstad 1934). Det er usikkert om denne vurdering bygger på sikker kunsthistorisk viten, eller om den er et utslag av et ønske om at disse dekorasjonene skal være bestilt av nevnte skotske kjøpmann. Dette stemmer nogenlunde overens med malerikonservator Jon Brønnes vurderinger. Han mener maleriene kan være fra siste del av 1700-tallet, eller tidlig 1800-tallet. (Personlig medd.: Jon Brønne).

Teknisk konstruksjon: Dekorasjonene er malt direkte på panelfyllinger og er omtrent en meter høye. (Hauglid 1951:293). På loftet finner man dessuten en dør hvor det i nedre fylling er malt et portrett av Isaac Barrow (1633-1677), en engelsk teolog og matematiker som var Newtons lærer. (Hauglid 1951:293).

**Kunstner:** Til tross for den påståtte unorske malermåte og de engelske inskripsjoner mener Hauglid likevel at kunstneren må være norsk. Han bygger dette på iakttagelser av at den samme impresjonistiske og skissemessige stil, de samme lange figurer og små hoder, draperier og mystriske lys i kirkekunst i Nord-Norge (altertavler i Velfjord, Flakstad, Kvefjord, Nesna, Kjerringøy og herøy kirker). Disse altertavlene er fra 1760-tallet. Den samme malermåten er også representert i Røros kirke. (Hauglid 1951:300)

Yderstad hevder at veggmalerienes koloritt og komposisjon er beslektet med J.J.C. Michaelsens malermåte. Trondheimsmaleren Michaelsen dro i 1781 til Surnadal hvor han malte veggmaleries på Ranes gård. Han dro derfra til Kristiansund hvor han utførte veggmaleries i den senere Knudtzongården på Kirklandet (brant april dagene 1940). (Yderstad 1934). Rent tidsmessig er det ikke usannsynlig at han samtidig har laget veggmaleriene i Dalen gård som antakelig som nevnt opprinnelig har vært laget for kjøpmann Miln. Miln kom til Kristiansund i 1770 og hadde i 1781 allerede etablert seg ved Sørsundet.

Hauglid mener derimot at maleriene neppe er utført av noen de kunstnere som har utført de andre arbeider i Kristiansund, heller ikke av Michaelsen. Etter hans syn malte Michael sen i en helt annen stil. (Hauglid 1951:300). Malerikon-

servator Brønne sier seg enig med Hauglid i hans vurdering av hvem som kan ha malt veggmaleriene (Personlig medd.: Jon Brønne).

**Opprinnelig plassering:** Flere av de bemalte feltene bærer preg av at de opprinnelig har stått i værelser med skråtak. Noen av tavlene/feltene, de som forestiller sommer og vinter, er bemalt på begge sider. Dette tyder på at de kan ha stått som del i en enkel skillevegg. (Hauglid 1951:294).

I frimurerrommene på 1700-tallet var det ofte halvåpne vegger mellom de enkelte rommene. Bildene kan ha dannet en slik skillevegg, med gitterverk over. Dette kan forklare hvorfor noen av platene er malt på begge sider. (Personlig medd.: Jon Brønne).

I følge Hauglid må disse maleriene tidligere ha vært plassert i en av Milns bygninger ved Sørsundet, nærmere bestemt i en bygning omtalt som "en astronomisk Bygning". Da Nicolay H. Knudtzon overtok Milns eiendommer på auksjonen i 1807, overtok han disse maleriene også og flyttet dem senere til sitt landsted i Knudtzondalen. (Hauglid 1951:300).

Yderstad finner det overveiende sannsynlig at veggmaleriene opprinnelig har stått i "den gamle Miln gård" ved Sørsundet. Han bygger den antakelse på det forhold at maleriene har inskripsjoner på engelsk og dansk og at maleriene stilhistorisk sikkert kan tidfestes til ca 1780. (Yderstad 1935)

Hvilken av Milns bygninger har så veggmaleriene vært plassert i? I følge Yderstads vurderinger er maleriene så mange at alle neppe har fått plass i Milns gamle vånebygning. Som nevnt er flere av maleriene bemalt på begge sider, noe som tilsier at de har vært plassert i en enkelt skillevegg. Ut fra den gitt bredde på Dalens hovedbygning må minst det ene av disse rom ha vært så smalt at det er usannsynlig at Miln har bekostet så eksklusive maleries på så små og midre herskapelige rom. Yderstad mener det er sannsynlig at maleriene har hørt hjemme i et religiøst/etisk kulthus. Han antar at det kan være en mulig sammenheng mellom maleriene, deres idemessige innhold og de merkverdige bygninger "tempeltur" og "astronomisk bygning" som er nevnt i skatteprotokollen av 1802. Kanskje hadde de britiske innvandrede kjøpmenn Milns hjem som møte-sted hvor de holdt andakter (eller andre religiøse/etiske samlinger). (Yderstad 1935).

**Nåværende plassering:** Ennå på 1930-tallet var 24 av maleriene montert på veggene i to rom i 2. etasje i hovudbygningen. (Yderstad 1934). 15 av de 32 dekorasjonene er i dag plassert i en sal i hovedbygningens 2. etg. Resten er lagret annet sted i huset. Opprinnelig har det vært flere enn 32 dekorasjoner, blant annet 5 teksttavler i tillegg til de 5 som er bevart i dag. (Yderstad bind 5:71). Veggmaleriene er plassert oventil på veggene. I følge Hauglid var kanskje hele salen dekorert med slike veggmaleries før den ble oppdelt. Motivene synes å være

tilfeldig plassert rundt om i rommet (Hauglid 1951:293). I følge Yderstad var også noen få av maleriene plassert i de nedre veggfelt. (Yderstad bind 3:134).

**Kulturelt miljø:** Veggmaleriene motiver peker hen mot det engelske innvandrer miljøet i Kristiansund. Den engelske kultur var den gang preget av fremgang innen filosofi, matematikk og kulturvitenskap. Noe av dette brakte de engelske innflytterne med seg, blant annet kom deres kunnskaper i landbruksvitenskap godt med i oppbyggingen av jordbruket i Kristiansund. (Hauglid 1951:297)

Det er ikke usannsynlig å tenke seg at motivene har vært valgt ut av byggherren, Walter Miln. I så fall vitner dette om at han var et typisk barn av opplysningstiden med stor interesse for vitenskap og filosofi. Ut fra veggmalerienes motivvalg har det vært spekulert over om Milns hjem har vært arnested for religiøs, etisk kultus i retning av frimureri. (Hauglid 1951:298).

En annen ting som knyttet disse maleriene til det britiske innvandrer miljøet generelt og Gilroy og Miln spesielt var at denne grupperingen skilt seg ut fra de fastboende nordmenn hva angår livssyn. Denne forskjellighet virket nok provoserende på det norske samfunn, og det gikk så langt at det kom klage på britene fra biskop Nannestad i den norske kirke. Britene ble beskyldt for å være gudløse, personene G. og M. ble nevnt spesielt. Dersom det med personene G. og M. mentes Gilroy og Miln, kan dette kaste nytt lys over malerienes uortodokse blanding av religion, vitenskap og litteratur. Det er også sannsynlig at maleriene er malt av en engelskmann. (Personlig medd.: Jon Brønne).

## LÅVEN

Den såkalte "låven" på Dalen gård kan kortfattet beskrives på følgende måte: Driftsbygningens førsteetasje er av dobbel natursteinsmur og inneholdt opprinnelig fjøs, stall og do. Andre etasjen var i stavlinekonstruksjon og har i hovedsak fungert som låve, unntatt en mindre del som var avdelt til snekkerverksted. Snekkerverkstedet, med alt det verktøy som hørte med på en gård, står fortsatt urørt. (Gjertsen 1985:5). (Se fig. 44).

Med utgangspunkt i branntakster og notater fra tidligere eiere skal vi se hvordan denne låven har utviklet seg frem til den form den har i dag.

I følge Jon Glærum skal låven ha blitt bygd av kjøpmann Walter Miln så tidlig som ca 1770. (Glærum 1972:2). Låven er første gang nevnt i branntakstprotokoll for perioden 1787-1795. Her står den beskrevet som "Et Fæhus, øverst i Vaagen, 2 Etager høit, første Etage af Grund muur og anden Etage af Stavværk. Taget tækket med rød Pandesteen. 20 Riksdaler". Det nevnes videre at Walter Miln var eier fra 1791, før den tid Jonas Nideros." (Branntakstpro-



Fig.44. Låven på Dalen gård. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

tokoll for 1787-1795: takst nr. 119). Etter å ha lest denne taksten sitter vi gjen med en noe annen oppfatning om låvens byggherre. Låven ser ut til å være bygd av Jon Nideros, ikke Walter Miln, men byggeåret kan godt være korrekt.

I neste branntakst, fra perioden 1808-1814 ( første takst etter at Knudtzon overtok Dalen gård) er låven beskrevet på følgende måte: "Et Fæhuus i Øvre Vaagen af

Muur og Stavværk, 1 Etage høi af Grundmuur, 1 Dito af Stav Værk; bordklædd, umalet og tæglhengt - 22 Alen lang og 6 Alen dyb. (13,9 x 3,8)" (Branntakstprotokoll for 1808-1814:81). I denne taksten for vi for første gang vite noe om fasadens overflate og størrelse. Den er bordkledd men umalt og er dessuten en langt mindre bygning enn dagens låve (13,9m x 3,8 meter, mot dagens 35 m x 10,4 m.

I en artikkel fra 1959 skriver Yderstad at låven er fra "salig Søren Knudtzons tid". (Yderstad 1959:256). Dette kan evt. bety at låven fikk sin nåværende utstrekning og hovedform i denne tid. Med Søren Knudtzons tid må menes perioden fra 1814 (da Nicolay H. Knudtzon flyttet til Trondheim) til 1846 (da eiendommen ble solgt til Hans Dahl). Søren Knudtzon, Nicolays sønn holdt mye til på Dalen i denne perioden. Vi skal ut fra branntakstene undersøke om låven i hovedtrekk virkelig fikk sin nåværende form i Søren Knudtzons tid, (1814-1845).

Den første branntakst fra "salig Søren Knudtzons tid" er branntaksten fra 1819. Her er det gitt en noe mer detaljert beskrivelse av låven: "Høe- og kornlade af Stavværk hvorunder muret Fæhus og Hestestall af Graasteen. Med fornøden Indredning, hvori 4 Fag Kittvinduer, utvendig Bordkledd og teglhengt. 300 Spd". (Branntakstprotokoll for 1819:takst nr. 324). Ut fra taksten får vi vite mer om bygningens funksjon og dermed hvilken type jordbruk som ble drevet på Dalen gård. Ved siden av fjøs rommet den også stall samt høy og kornlåve. Siden låven i forrige takst bare er benevnt som "Fæhus", kan dette tyde på at gårdens driftsgrunnlag er utvidet til kornproduksjon etter at Søren og William Knudtzon overtok ansvaret for driften. Vi får dessuten vite at bygningen har 4 vinduer.

I neste branntakst fra den tid Søren Knudtzon hadde hånd om Dalen lyder beskrivelsen som følger: "Fæhuus og Stald af Grundmur, 1 Etage med Høilade

ovenover ligeledes 1 Etage af Stavværk med Bord- og Stentag, 57 Alen lang, 16 Alen dyb, 8 Alen høi hvori 4 Fag Vinduer. 300 Spesiedaler." (Branntakstprotokoll for 1827-1837 : 45). Her får vi igjen en størrelsesangivelse, noe som forrige takst mangler. Størrelsen har økt dramatisk siden nest forrige takst. Låven har nå fått en størrelse og ytre utforming som nogenlunde stemmer med dagens. Taksten er imidlertid uendret siden forrige takst (i 1819). Det ser dermed ut som om den store ombygging og utvidelse av låve skjedde i perioden 1814 - 1819, det vil si i den første femårsperiode av "salig Søren Knudtzons tid". Yderstad har dermed sine ord i behold. Det er imidlertid uklart om det er snakk om en ombygging eller nybygg. Tidligere tiders gjennomførte gjenbruksfilosofi (tvunget gjennom av knapp tilgang på trevirke ute ved kysten) gjør det mest sannsynlig at vi står ovenfor en ombygging av det beskjedne "Fæhus" som Jonas Nideros i sin tid lot oppføre. .

I den siste branntakst fra Søren Knudtzons periode, holdt 9.september 1837 fremstår låven i følgende skikkelse: "Koehus og Stald af Graasteen, en etagie høi, med Høilade over, 57 Alen lang, 16 Alen dyb, 8 Alen høi, (36,0x10,1x5,0) hvori 4 Fag Vinduer. 400 Spd (Branntakstprotokoll 1837-1842 : 37B). Beskrivelsen tilsier ingen konkrete bygningsmessige endringer i forhold til forrige takst. Verdien har imidlertid økt fra 300 til 400 Spesiedaler. Dette kan forklares med at bygningen siden sist har gjennomgått en vedlikeholdsmessig utbetring.

Hans Dahl overtar Dalen gård i juli 1846. Han strevde som kjent med økonomiske problemer, og vi skal undersøke om dette satte preg på låvens tilstand i hans eiertid. Allerede 2 måneder etter at Hans Dahl overtok ble det avholdt ny branntakst (17.september 1846) med følgende beskrivelse:

"b. Fæhuus med ladebygning, 38 Alen i Afstand fra Litra A, 57 Alen lang, 16 Alen bred, 8 1/2 Alen høi xxxx 2 Etager xxx xxx xxx 5 Rum, 4 Vinduer, 7 Dører, 1 Trappegang. - Hvorav første Etage er af Graastensmur med kalkslagene Yddervægge og 2.den Etage af Stavværk med malede Yddervægge af Træ og steentægt Tag. Afstanden fra xxx xxx er over 75 Alen - hvoraf første Etage er af Graasteensmur blev taxeret for 1300 Spd. Anden Etage af Stavværk blev taxeret for 500 Spd. " (Branntakstprotokoll for 1846-1848:63B). Denne tekst inneholder ny type informasjon; fjøsmuren er "kalkslått" (kalket) og vi får dessuten vite at låven har 5 rom, 7 dører og en trapp. Dessuten er den bordkledde 2.etasjen nå omtalt som malt, og huset må derved ha fått et mer velstelt preg. Verdiangivelsen vidner også om standardheving siden 1837; verdien er mer enn firedoblet til 1800 Spesiedaler. Det er uklart om denne utbedringen har skjedd mens Knudtzonfamilie ennå eide Dalen gård, eller etter at Dahl overtok. Dersom utbedringen skjedde i Dahls regi, var disse kanskje noe av årsaken til at han fikk økonomiske problemer.

Hans Dahl måtte i 1854 selge til Aune, som allerede i 1855 solgte videre til Jon Glærum. I den første branntakst etter at Glærumfamilien overtok beskrives

låven på følgende måte: "b. Fæhuus og Ladebygning, 38 1/2 alen fra litr. a, 57 alen lang, 16 alen bred, 18 1/2 alen høi, 2 Etager uden ildsted, underste Etage af Graastensmur med kalkslagene Vægge ind- og udvendig, 5 Rum, 2 Etage er af Stavværk med malede Træydervægge og Steenlagt Tag og har 1 Rum, 7 Vinduer, 8 Døre, 3 Trappe. Taxt 1300 Spd. Muur- og naglefaste Indretninger Taxt 500 Spd" (Branntakstprotokoll for 1856-1862 : 27). Verdiangivelsen er uendret fra forrige takst, men det er imidlertid foretatt visse bygningsmessige endringer. Låven har i forhold til forrige takst fått 3 nye vinduer og 2 nye trapper. Dessuten er det oppgitt at låven har 8 dører. Ellers virker det som om taksten inneholder en feil angivelse av høyden som er satt til 18,5 alen. I neste takst er høyden satt til 5 meter, det vil si ca 8,5 alen noe som også var angitt høyde i forutgående takster. Ved en skrivefeil må det derfor være føyd til et 1-tall.

Den neste branntakst i den tid Jon Glærum satt som eier av Dalen gård ble holdt 12.November 1880. Låven har da denne utforming: "b. Fjøs - litr. b i do - 18,5 i Øst for litr. a, paa 1 Etage af Stavværk, foruden Kjælderetagen, der er af grundmur med kalkslagene Vægge, bordklæd, malet, med stenlagt Tag, 37 m lang, 10,4 m bred, 5 m høi, indeholdende i det hele 10 Rum, 7 Døre, 5 Vinduer og 2 Trappe. Selve Bygningen; 3000 Spd, Kjælderetagen 3000 Spd." (Branntakstprotokoll for 1863-1887:237). Siden forrige branntakst har kronen avløst spesiedaleren som myntenhet. I spesiedaler skulle tilsvare 4 kroner. I forhold til denne kurs har verdien gått lite grann ned i den nye branntaksten. Dette skulle tilsi at det i hvert fall ikke kunne ha skjedd de helt store utbedringer eller endringer. Imidlertid er antall vinduer redusert fra 7 til 5, antall dører fra 8 til 7 og antall trapper fra 2 til 1. Det har imidlertid funnet sted en dramatisk endring; antall rom er nesten fordoblet til 10.

Peder Glærum overtok dalen gård i 1883. Den første branntakst i hans periode ble holdt 03.02.1892, med følgende beskrivelse av låven: "b. Fjøsbygning, Ltr.b i do, 18,5 meter fra Ltr.a, på 1 Etage af Stavværk, foruden Kjældereren, der er af Grundmur med udpussede Vægge, bordklædt, malet, stentækket, 37 m. lang, 10,4 m. bred, 5 m. høj, indeholdende 10 Rum, 7 Døre, 5 Vinduer, 1 Trap og 1 Kjørebro. Selve Bygningen 3000 Kroner, Kjældermuren 3000 Kroner" (Branntakstprotokoll 1892:217). Denne takst innebærer kun meget beskjedne endringer. Antall trapper er redusert fra 2 til 1 . Til gjengeld har man bygd en kjørebros, noe som lettet innkjøringen av høy.

Den neste branntakst i Peder Glærum's tid ble holdt 30.11.1903 og låven hadde da denne utforming: "b. Fjøsbygning, litra B i do, 18,5 m i øst for a, paa 1 Etage, af stavværk foruden Kjelder, der er af grundmur med udpussede vægge, bordklædt, malet, tækket med Krumsten, 37 m lang, 10,4 m bred, 5 m. høy, indeholdende i alt 10 rum, 7 døre, 5 vinduer, 1 trap og 1 kjørebros. Bygningen 5000 kroner, (Mændene fandt den forrige takst altfor lav. Eierne var ikke tilstede under f. f.). Kjældereren 3000 Kroner. (Branntakstprotokoll 1903:89) Den eneste

bygningsmessige endring i forhold til teksten i forrige branntakst er at det er sagt at taket er tekket med "krumsten". Kan dette bety at taket tidligere har vært tekket med flat beverhalestein (som hovedbygningen), eller har man først nå gitt en mer presis beskrivelse av steintypen.

I 1914 ble det foretatt en omfattende reparasjon av låven. Det ble da blant annet foretatt en reparasjon og forsterkende ombygging av etasjeskillet over fjøset. Mellom båsene var det støtter som bar oppe de kraftige bjelkene i etasjeskillet. Støttene hadde begynt å svikte under vekten av de store høymengdene. Det ble derfor lagt inn en ny forsterkende jernbjelke under etasjeskillet. (Glærum 1972:2).

Samtidig ble det også foretatt en ombygging av hovedtaket. Dette var tidligere utformet med brutte gavler (avvalmet tak?). Dette taket ble fjernet, og ble ersatt av nytt saltak. Det ble lagt nye 5"x7" takåser, taktro og takpapp. Den søndre takflate ble tekket med rød uglassert enkeltkrum pannestein av tegl, mens man nøydde seg med bølgeblikktekking mot nord. Disse bølgeblikkplate- ne ble skiftet ut rundt 1960. (Glærum 1972:2).

Samtidig med disse bygningsmessige utbedringene ble det også montert høyheis som gjorde det mulig å transportere høyet til det ønskede sted på låven etter skinner i taket. (Glærum 1972:2). Samtidig med montering av høyheis ble taket ombygd fra valmtak til saltak, dette for å gjøre det mulig for høyheisen å nå helt til begge endene av huset. (Personlig medd.: Per Glærum).

Peder Glæruns sønn, Jon Glærum overtok Dalen gård i 1921. Like etter, 29.10.1921, ble det holdt ny branntakst som gjenspeiler de ovenfor beskrevne utbedringer: "Litra B Fjøsbygning - litra B i forrige forretning - 18,5 m. i øst for litra A paa 2 etager, opført av: 1 etage graastensmur med utpussede vægge, 2. etage av stavværk, bordklædt, malet, tækket med bølgeblikk og taksten, vestre væg kledd med bølgeblikk, 37 m. lang, 10,4 m. bred, 5 m. høy, indeholdende i alt 10 rum, 7 døre, 5 vinduer, 1 trap, 1 kjørebros, 24 spiltau, vandinntak med 2 kraner, elektriske ledninger til 2 lamper, 1 høiheiseindretning. Bygningen; 19.200 kroner, kjørebros, vandinntak, heiseindretning, elektriske ledninger; 1700 kroner. (Branntakstprotokoll 1921:391B)." Foruten de ovenfor beskrevne endringer ser vi at låven siden siste takst også er blitt forsynt med en del nymotens utstyr; spilltrau, innlagt vann og elektrisitet. I overensstemmelse med denne standardheving er verdien mer enn fordoblet fra 8000 kroner til 20.900 kroner.

Fjøset er påbygd mot vest, noe som trolig skjedde i siste halvdel av 1800-tallet. Fjøsinnredningen er i dag fjernet og rommet brukes til lager. (Gjertsen 1985:5).

Inntil låven har man mot vest moderne melkebod av støpt mur. Mot øst har man bygd til en garasje. (Gjertsen 1985:5)

## HØNSEHUS OG LEKESTUE

Denne bygningen er plassert mellom våningshuset og låven. Husets alder er uvisst, men det er avmerket på kart i 1885. Det har samme utseende i dag som på fotografii fra 1910. Gitterdekoren over inngangsdøren og lenger oppe i gavlen stammer fra den gamle kirken som hadde slikt gitter blant annet på toppen av benkevengene. (se Ranheimsæters akvarell). (Gjertsen 1985 : 5). (Se fig. 45).



Fig.45. Lekestuen på Dalen gård. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

## HAVESTUE

Like vest for våningshuset lå det tidligere en havestue.

Havestuen er første gang nevnt i branntakstsammenheng i takst datert 29.10.1921, og har da følgende utforming: "Havestue, 11 meter vest for litra A (Våningshuset), paa 1 etage, opført av stavværk, bordklædt, malet, tekket med asfaltpap, 4,1 meter lang, 3 meter bred, 2,5 meter høy, indeholdende 1 rum, 4 vinduer, 1 dør, 1 trap. Takst kr. 700." (Branntakstprotokoll for 1921 : 393).

Dette huset ble blant annet brukt til innlosjering av slåttekarer.

Havestuen måtte ca 1966 vike for den nye veien vest for hovedbygningen.

## MELKEKJELLER

Ble bygd av Walter Miln ca 1770.

Melkekjelleren er murt opp av naturstein med hvelvet himling av teglstein. Over selve melkekjelleren er det bygd en rullebod. Rulleboden dekker også over et åpent rom som delvis benyttes til tørkeplass for klær. Melkekjelleren var i bruk helt til 1937. (Gjertsen 1985:3).

I søndre gavlvegg er det over inngangsdøren et buesegment-formet vindu ("lunettvindu") som er gjenbruk av et vindu fra den gamle kirken i Kristiansund. Man kan se



Fig.46. Melkekjelleren på Dalen gård. Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.



samme type vindu på Ranheimsæters akvarell av den gamle kirkens interiør. (Se fig. 46).

Melkekjelleren er første gang nevnt i branntakst i takst av 30.11.1903, og er da beskrevet som: "Udhusbygning, nyt, medtages efter eierens forlangende, 4 meter nord for A, paa 1 etage foruden Kjelleren, der er af mur, af stavværk, bordklædt, malet, tækket med skifer, 8 meter lang, 4 meter bred, 4 meter høi, indeholdende i Kjelleren 2 rum, i første etage 3 rum, med i alt 5 vinduer, 4 dører og 1 trap. Takst: Bygningen kr. 400, Kjelleren kr. 200. Til sammen kroner 600." (Branntakstprotokoll for 1903 : 89).

I neste branntakst av 29.10.1921 er melkekjellerbygningen beskrevet på samme måte som i forrige takst, men verdien er økt til kr.2.200. (Branntakstprotokoll for 1921 : 393).

## FRAUHUUS

Det gamle frauhuset var meget enkelt utformet og bestod av et spontekket tak lagt rett ned på murene. I 1914 ble det i følge Glærum bygd et helt nytt frauhus av stavverk (bindingsverk?). Dette nye frauhuset var såpass stort at det også kunne romme vogner og redskaper. (Glærum 1972 : 3). (Se fig. 47).

Frauhuset er første gang nevnt i branntakst holdt

3.2. 1892 og er da beskrevet som "Vognremisse og Giødselhus - nyt - medtaget efter Eierens Ønske, paa 1 Etage, af Grundmuur, Stavværk, bordklædd, malet, spontækket, 10,5 meter lang, 9,7 meter bred, 2,3 meter høi, indeholdende 1 Rum, 3 Døre." Takst 700 Kroner." (Branntakstprotokoll for 1892 : 217).

I neste takst, arrangert 30.11.1903 er frauhuset beskrevet på samme måte, bortsett fra at det nå er beskrevet med 2 rom selv om de ytre mål er uendret. Også den takserte verdi er den samme. Det er dessuten angitt at huset ligger 10 meter øst for låven (Litra B). (Branntakstprotokoll for 1903 : 89).

I den påfølgende takst av 29.10.1921 er imidlertid huset beskrevet som "Vognskur og Gjødselekjælder - Litra C i forrige taxt, 8,5 meter i øst for litra paa 1 etage og kjælder, der sementpusset, oppført af stavværk, bordklædt,



Fig.47. Frauhuset på Dalen gård.

Foto: Christ Allan Sylthe, Fylkeskonservatoren.

malet, tækket med krumsten og bølgeblik, 10, meter lang, 9,7 meter bred, 2,3 meter høi, inneholdende 2 rum og 3 døre. 1500 kroner." Siden forrige takst har huset fått en litt annen materialbruk og plassering. Den takserte verdi er også fordoblet, mens de ytre mål er nøyaktig de samme. Det er vanskelig å avgjøre om det virkelig fant sted en flytting og ombygging i 1914 slik Glærum hevder, eller om det bare er snakk om en ombygging og påkosting. Det at det er snakk om 1,5 meters forskjell i avstandsangivelsen fra fjøs kan bero på unøyaktighet i 1903-taksten.

Frauhuset ble på folkemunne kalt "skithuset", mens eierne kaller det "frauskjulet". Det er av naturlige årsaker plassert langt unna bolighuset, øst for låven. Første etasje er av dobbel natursteinsmur, mens 2. etasje er av bindingsverk. Før det ble ordnet med offentlig renovasjon hadde bybøndene som oppgave å tømme byens utedøer. Latrineavfallet ble lagret i dette frauhuset før det ble brukt som gjødsel. Man vet ikke sikkert hvor lenge det har vært frauhus på Dalen, men det er ikke avmerket på 1885-kartet og må derfor være bygd etter den tid. (Gjertsen 1985:5-6).

## SMIE

Smia er bygd av bindingsverk, og har tak som er tekket med bølgeblikk. Både essa og skorsteinen var på plass til like etter krigen da de ble fjernet. Blåsebelgen er blitt tatt vare på. Av brannmessige årsaker er smia plassert lengst unna bolighuset, lengst mot øst. (Gjertsen 19xx:6).

Smia er første gang beskrevet i branntakst den 29.10.1921, og har da følgende utforming: "Smedje - 20 meter øst for litra C (frauhuset), paa 1 etage, oppført af stavværk, bordklædt, malet, tækket med krumsten, 6,5 meter lang, 4 meter bred, 2 meter høi, indeholdende 1 rum, 1 dør, 1 pipe med smedjesse. Takst: Bygningen kr. 800, 1 pipe med smedjesse kr. 400, tilsammen kr.1200." (Branntakstprotokoll for 1921 : 393).

## POSTLUDIUM.

Har denne vandring gjennom Dalen gårds bygninger brakt oss nærmere den historiske virkelighet? Vi har fått et klarere bilde av historiens gang; av hvordan Dalen gård opp gjennom tidene har utviklet seg. Men de sentrale spørsmål om hovedbygningens- og malerienes opprinnelse er fremdeles ikke helt avklart.

La oss likevel oppsummere. Mye tyder på hovedbygningen tidligere har stått på Milns eiendom nede ved Sørsundet. Huset ble imidlertid en del endret ved gjenreisningen på Dalen gård. Blant annet fikk huset en annen bredde enn opp-

rinnelig, men lengden og plantypen var nogenlunde den samme. Veggmaleriene er malt av minst 2 ulike kunstnere. De veggmaleriene som har kristne motiver har opprinnelig trolig stått i den gamle kirken i Kristiansund, og ble montert opp i Dalen gård på 1880-tallet. De andre veggmaleriene med blant annet naturvitenskapelig og filosofisk innhold har høyst sannsynlig opprinnelig vært plassert i Milns (tidligere Gilroys) eiendom ved Sørsundet. Flere av dem, muligens alle, har trolig stått i den merkverdige bygning som ble benevnt som "Et Tæmpeltur". I følge veggmalerienes tematiske innhold og byggherrens (William Gordons) påviste interesse for astronomi, må denne bygningen ha fungert som en kombinasjon av astronomisk observatorium og kultsted for filosofisk-religiøse funderinger. I såfall var dette "Tæmpeluret" landets eldste, kjente astronomiske observatorium, i seg selv en sensasjon!

Et faktum står imidlertid klinkende klart. Dalen gård er et i byhistorisk sammenheng unikt kulturmiljø med hovedbygningen og dens samling av veggmalierier som selve "Kronen i juvelen". Disse veggmaleriene har meget høy verneverdi, selv i landssammenheng. Og selv om maleriene opprinnelig ikke har hørt hjemme i akkurat denne bygningen (med dagens utforming) er det likevel en sterkt historisk binding mellom hovedbygningen og veggmaleriene. Brorparten av veggmaleriene har etter alt å dømme tilhørt den mann som etablerte løkkebruket Dalen; Walter Miln. Dessuten har de prydet Dalens hovedbygning i alle fall siden 1880-tallet, noen av dem (de profane) muligens ennå lenger. Å rive disse løs fra Dalen gård ville være en kulturhistorisk tragedie. Adskilt fra Dalen og spredt for alle vinde ville de miste mye av sin kulturhistoriske verdi og historiefortellende kraft. De ville bli nedgradert til kuriøse antikviteter. Dette ville innebære et kulturhistorisk tap Kristiansund by ikke ville kunne utstå å leve med! Kjære huseiere, innsiktsfulle byråkrater, velmenende politikere, bevilgende myndigheter; det er fremdeles ikke for sent å berge Dalen gård og alle de unike maleriene. La oss gjøre det! La oss i fellesskap finne frem til en løsning der denne kulturhistoriske skatt kan formidles til et bredere publikum!

#### SKRIFTLIGE KILDER:

- Bjercknes 1978: Kristian Bjercknes, "Gamle borgerhus i Bergen", Bergen-Oslo-Tromsø 1978
- Branntakstprotokoll for Kristiansund 1777-1786
- Branntakstprotokoll for Kristiansund 1787-1795
- Branntakstprotokoll for Kristiansund 1808-1814
- Branntakstprotokoll for Kristiansund 1819
- Branntakstprotokoll for Kristiansund 1827-1837
- Branntakstprotokoll for Kristiansund 1837-1842
- Branntakstprotokoll for Kristiansund 1846-1848
- Branntakstprotokoll for Kristiansund 1856-1862

Branntakstprotokoll for Kristiansund 1863-1887

Branntakstprotokoll for Kristiansund 1887-1892

Branntakstprotokoll for Kristiansund 1900-1903

Branntakstprotokoll for Kristiansund 1918-1926

Drange m.fl. 1980: Tore Drange m.fl., "Gamle trehus, reparasjon og vedlikehold", Oslo-Bergen-Tromsø 1980

Døssland 1990: Fylkeshistorie for Møre og Romsdal, bind 1, Oslo 1990.

Glærum 1972: Jon Glærum, "Hermed noen erindringer om arbeidet og andre forhold på gården Dalen ved århundredeskiftet og årene fremover" (upublisert, maskinskrevet manus) Kristiansund 1972.

Gjertsen 1985: Karl Ragnar Gjertsen, "Vedlegg til fredningssak - dokumentasjonsliste" (maskinskrevet notat) Kristiansund 1985.

Hauglid 1951: Roar Hauglid, "Hus og hjem" (Kristiansunds historie, bind 2) Kristiansund 1951.

Johnsen 1951: Odd Arne Johnsen (red.), Kristiansunds historie bind 2", Kristiansund 1951.

Johnsen 1958: Odd Arne Johnsen (red), Kristiansunds historie bind 3, Kristiansund 1958

Johnsen 1963: Odd Arne Johnsen (red.), Kristiansunds historie bind 5", Kristiansund 1963

Kavli m.fl. 1963: Guthorm Kavli m.fl., "Byborgernes hus i Norge", Oslo 1963

Kommisjonsprotokoll over den i Forordning af 1. October 1802 paabudne Afgift af Kjøbstad-Bygninger.

Kristiansund byfogdembede Auksjonsprotokoll nr.1

Kristiansund byfogdembede Auksjonsprotokoll nr.3 (1803-1809).

Norsk biografisk leksikon, bind 11.

Røros kommune 1989: Røros kommune, "Røros landskapet", Røros 1989

Todal 1978: Per Todal, "St.Johanneslogen Syvstjemen", Kristiansund 1978.

Yderstad 1934: Olaf Yderstad, "Veggmaleriene i Knudtzondalen" (Romsdalsposten 4.mai 1934).

Yderstad 1959: Olaf Yderstad, "Gamle Knudtzondalen" (Årbok for Nordmøre historielag 1959).

Yderstad 1949: Olaf Yderstad, "Kristiansunds forskjønnelse gjennom tidene" (Romsdalsposten 14.mai 1949), og "Gater og gatenavn i Kristiansund" (Romsdalsposten 1949).

Yderstad bind 3: Olaf Yderstad, kulturhistoriske notater fra Nordmøre, bind 3.

Yderstad bind 5: Olaf Yderstad, kulturhistoriske notater fra Nordmøre, bind 5.

Yderstad bind 8: Olaf Yderstad, Kulturhistoriske notater fra Nordmøre, bind 8.

#### INFORMANTER:

- Rolf Brade, astrofysiker.
- Jon Brønne, malerikonservator, NIKU.
- Per Glærum, medeier Dalen gård.
- Jon Godal, Handsverksregisteret, Maihaugen, Lillehammer.
- Sverre Johan Svendsen, direktør, Nordmøre Museum.